BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ ŞUBAT 1982

100 TL 14

DEĞERLERİMİZ

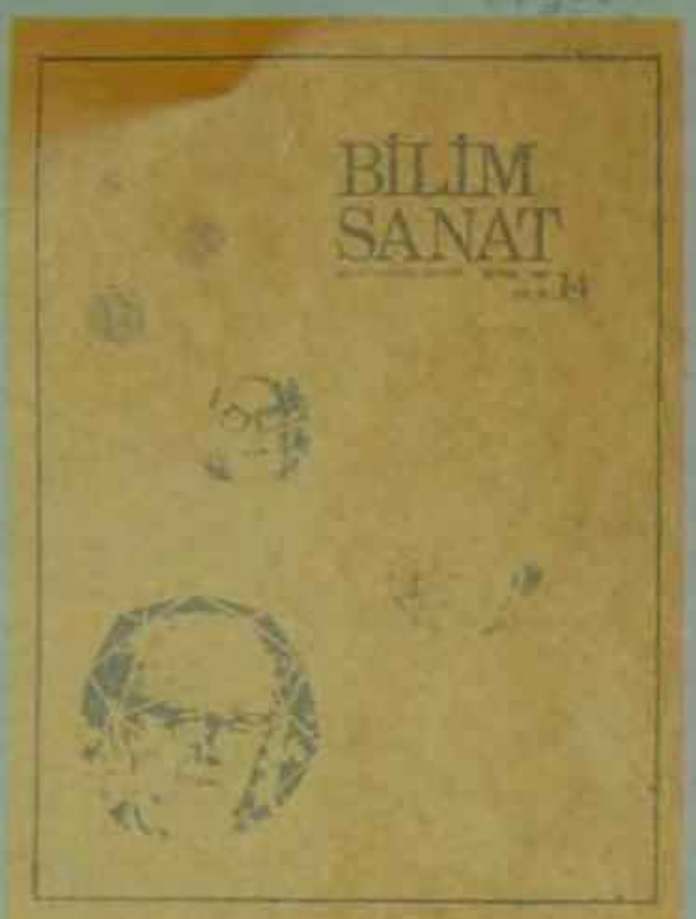

Kapaktaki Fotoğraflar: Cahit ARF - Yaşar KEMAL, Pert. Naili BORATAV

Kapak Düzeni: Rüştü ERATA

Sahibi: A. NAKİ ÖNER • Sorumlu Yazışleri Müdürü: MEHMET ÖZTOPRAK • Genel Yayın Yönetmeni: VARLIK ÖZMENEK • Adres: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat: 13, No:1300 Kızılay Ankara • Baskı: Ankara Basım Sanayii • Abone koşulları: Yurtiçi Yıllık 1000, Altı Aylık 500 TL, Yurtdışı Yıllık 40, Altı Aylık 20 DM • 5 adetten az isteklerde her dergi için 100 TL'lik posta pulu gönderilmesi yeterlidir • Posta Çeki No:125261 • İlan Koşulları: Arka Kapak (R.) 50.000 (S.B.) 24.000 TL, İç Sayfalar Tam Sayfa: 20.000, 1/2 Sayfa: 10.000, 1/4 Sayfa: 5.000 TL. • Dağıtım: İstanbul Örnek Dağıtım, Ankara Sanat Dağıtım, İzmir Datiç, Doğu Anadolu Barış Kitabevi-Van •

Sunuş	3	BİLİM ve SANAT
Dev Bir Ulusal Değer Cahit Arf	4	Haluk TOSUN
Yaşar Kemal'in Yörük Kilimindeki Nakışlar	9	Pertev Naili BORATAV
İbni Haldun ve Mukaddime	16	Alaattin BİLGİ
Tarihimizi Öğrenelim	20	Artun ÜNSAL
Bilimsel Düşünce ve Boş inançlar 1. Ayrı yaklaşımlar	22	Osman GÜREL
İstatistiklerle Nasıl Yalan Söylenir	25	A. Sinan KORKUT
Evrim Teorilerini Çarpıtma Çabaları II	28	Serol TEBER
"Altı Yıl Geciken Mektup" Vesilesiyle Marx-Darwin İlişkisi Üzerine Bir Not	34	Ertuğrul A. TONAK
24 Ocak Kararları Bağdat'tan Dönmemeli	35	Arslan Başer KAFAOĞLU
Sanayide "Sıhhatli Bir Şey" El Değiştirme	37	Tunç TAYANÇ
Basın ve Yayınla Dil Sorunu	40	Çağlar KIRÇAK
2. Dünya Savaşı Yıllarında Basından Çizgiler	42	Kemal SÜLKER
Sanatı Olmayanlar	44	Yücel ERTEN
Bir Şiirin Açımlanması	46	Timuçin ÖZYÜREKLİ
Topluma Ayna Tutan Bir Olgu: Hastane Hizmetleri	47	Nabi DİNÇER
"Ölüm Pateni" ya da Geleceğin Dünya Toplumu	48	Doğu ERGİL
Uluslararası İbni Sina Ödülü	49	
Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı	50	Mehmet KÖK
Satranç	51	Emrehan HALICI

Karikatür	Ferruh DOĞAN
Karikatür	Nezih DANYAL
Karikatür	Ali FİRUZ
Karikatür	Hatay DUMLUPINAR
Karikatür	Rüştü ERATA

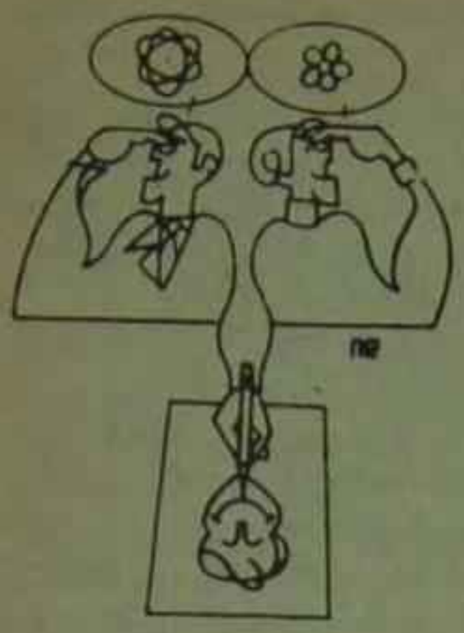

KÜLTÜR DEĞERLERİMİZ VE ANAYASA

BİLİM ve Sanat'ın yayın yaşamına başladığı birinci sayısından beri, üzerinde önemle durduğu konulardan biri evrensel boyutlu ulusal kültür olmuştur. Bu, toplumun özgün kültürünün evrensel değerler içermesidir. Daha somut bir ifade ile belirlemek gerekirse, Dergimiz Türkiye'nin kültürel gelişimini bilimi ile, teknolojisi ile, müziği ile edebiyatı ile geçmiş kültür mirası ve birikimi ile ilintili olarak evrensel hale gelebilmesi şeklinde tanımlamıştır. Sürekli okuyucularımızın anımsayacağı gibi geçmiş sayılarımızda 'kültür mirası' sorunu bu çerçeve içinde ele alınıp işlenmeye çalışılmış ve bu zengin mirasın ileri ve evrensel bir kültür patlamasına temel oluşturabileceği vurgulanmıştır. Bu sayımızda da, yukarıda belirlemeye çalıştığımız temel görüşümüze uygun olarak yaşayan ve geçmiş bazı büyük kültür değerlerimizle ilgili yazılar yer almaktadır.

Arkadaşımız Haluk Tosun, kamu oyunca pek bilinmeyen ama kendisi Türkiye halkı için övünç kaynağı olan Prof. Cahit Arf'ı ve onun bilime katkılarını tanıtmaya çalışmaktadır. Gerçekten Prof. Arf'ın kişiliği ve evrensel boyutlu bilimsel katkıları Türkiye'de potansiyel bir kültür patlamasının ilk işaretlerini veriyor sayılabilir. Okurlarımıza Cahit Arf'ı tanıtmanın yanında yine çok büyük bir kültür adamı sayılan Pertev Naili Boratav'ın, Bilim ve Sanat için yazdığı bir yazıyı yayınlamak bizim için ayrı bir onur kaynağı olmuştur. Çok uzun bir süreden beri yaşamını Paris Üniversitesi'nde öğretici ve araştırıcı olarak sürdüren, bilimsel katkılarından dolayı evrensel bir saygınlığa sahip olan Boratav yazısında Yaşar Kemal'in romanlarındaki kilimleri incelemektedir. Böylece bu yazıda, günümüz toplumunun iki büyük kültür değeri bir araya gelmiş bulunmaktadır. Yaşayan bu büyük kültür değerlerimizin yanında arkadaşımız Alaattin Bilgi geçmişte yaşamış bir kültür değeremiz olan İbnü Haldun ve onun ünlü eseri Mukaddime'yi tanıtıcı bir yazı yazmıştır. İlgi çekeceğini umuyoruz.

Son günlerde aldığımız okuyucu mektuplarında bize yöneltilmiş haklı bir eleştirinin yoğunluk kazanmaya başladığı görülmektedir. Sözü edilen eleştiri anayasa ve anayasa çalışmaları konusunda Bilim ve Sanat'ın ilgisiz kalması olarak tanımlanabilir. Bilim ve Sanat, toplumsal sorumluluğunu her zaman yakından duyan bir yayın organı olarak anayasa tartışmalarının dışında kalmak niyetinde değildir. Aksine gelecekteki toplumsal yaşamımızın ana hatlarını belirleyecek olan anayasa yapılması sorununu çok ciddiye almakta ve bu konuda bazı hazırlıklara girmiş bulunmaktadır. Başka bir deyişle sorunun önemi, Bilim ve Sanat'ın önceden hazırlık yaparak bu konuya girmesi gerektiği yolunda bir inancın doğmasına yol açmıştır. Nitekim gelecek sayımızda anayasal sorunlarla ilgili bir kaç yazı yer alacak ve devam edecek her sayımızda anayasa tartışmaları sürdürülmeye çalışılacaktır. Bilim ve Sanat'ın anayasa tartışmalarını yeterli ve kapsamlı bir biçimde sürdürebilmesinin koşulu okurlarımızın katkıları olacaktır. Başka bir deyişle dergi ancak okurlarının aktif katkıları ile sağlam ve tutarlı bir anayasa tartışma platformunu oluşturup sürdürebilecektir.

CAHİT ARF

DEV BİR ULUSAL DEĞER: CAHİT ARF

Haluk TOSUN

CUMHURİYET Türkiyesi'nin en önde gelen matematikçilerindendir Ord. Prof. Dr. Cahit Arf. Japon asıllı Türk matematikçisi Prof. Dr. Gündüz İkeda'nın deyimiyle "**Türkiye'nin şimdiye değin sahip olduğu en yetenekli matematikçi**"dir (!). Ülkemizde matematik biliminin son elli yıllık gelişiminin öncü kişisi olmanın yanı sıra, Cahit Arf toplum sorunlarına ilgisi, ülkesine bağlılığı, üniversite ve genel olarak eğitim sorunlarına karşı duyarlılığıyla, çoğu kez genç meslektaşlarının görüşlerine ve deneyimlerine başvurdukları, sıkışık dönemlerde doğru bildiğinden şaşmaz kararlı kişiliğini örnek aldıkları bir "hocaların hocası"dır.

Bazı kişiler vardır; varlıklarını duymak, yaptıklarını öğrenmek, inançlarına bağlılıklarını görmek insana coşku verir. Onları yakından tanımasak da doğru düşüncenin ve haklının yanında olacaklarını düşünerek arkamızda güçlü bir manevi destek duyarız: Cahit Arf böyle bir insandır.

Cahit Arf'ın asıl konusu matematiktir, onu sevmiş, yaşamını ona adamıştır. Çocukluğunun hülyası gerçekleşmiş, bilim dünyasına ülkesinin ismini yazdırmayı başarmıştır. Şimdi matematik literatüründe "Arf Invariants", "Arf Rings", "Arf's theorem" gibi deyimler var. Bunları görmek, matematik dünyasında Cahit Arf adıyla ulusumuzun adını duymak, öğrencilere, genç bilim adamlarına, yurdumuz insanlarına onur veriyor. Cahit Arf'ın yaşamını örnek almak, onun gibi olmak isteyen öğrencilerin sayısı artıyor.

Ancak Cahit Arf Hoca'nın tüm uğraşısı matematik değil. O, ülkemizin teknoloji, temel bilim ve eğitim alanlarındaki sorunları üzerine olduğu kadar, toplum yaşamımımızı düzenleyen oluşumlar üzerinde de, kişisel mutluluğumuzun temel dayanakları üzerine de kafa yoruyor, fikir üretiyor, söylüyor, yazıyor ve tartışıyor. Evrensel kültüre daha büyük ulusal katkının yollarını Türkiye'nin özgün koşullarının belirleyeceği bir bireşimde arıyor.

Ord. Prof. Dr. Cahit arf ile iki kez konuşma olanağım oldu. Her ikisinde de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Matematik Bölümü'ndeki sade odasında görüştüm. Randevusuz, aracısız, yoğun çalışması sırasında onu rahatsız etme korkusuna kapılmadan... Çünkü biliyordum ki, bana demişlerdi ki

Cahit Hoca biçimsel kuralların ötesindedir.
tartışmak istersen, bir

konuda yardım istersen, dostça bir ilgi bulursun. İlkinde bir teknik eleman örgütünün ulusal düzeyde düzenlediği bir konferansın danışma komitesinde yer almasını rica etmiştim. Konuyu anlattım. İlgisini çekti. Önyargısız, içtenlikli ve dostça konuştu. Konferansın konusunu daha

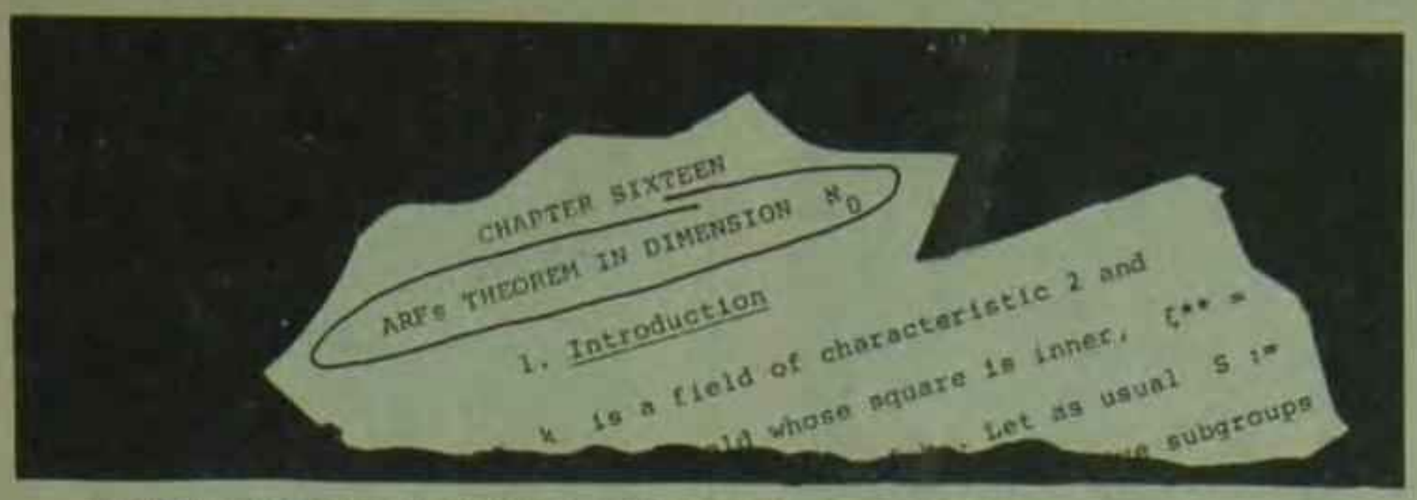

QUADRATIC FORMS IN INFINITE DIMENSIONAL VECTOR SPACES,
HERBERT GROSS, Birkhauser Boston, Basel, Stutgart 1979.

da açtı, yepyeni ve zengin görüşler önerdi. Danışma komitesinde yer aldı. Görüşmemizin sonundaki kısa süreli sohbette, birlikte olduğumuz arkadaşımla bana "galiba ihtiyarlıyorum, eskiden daha çok çalışırdım. Şimdi günde on saati aşamıyorum" dedi. Yetmiş yaşın gençliğini, zindeliğini ben ilk kez orada gördüm. Cahit Arf'ı ikinci kez yine aynı arkadaşımla, ünlü fizikçimiz Cavid Erginsoy'un yaşam öyküsünü anlatan bir yazı yazmayı düşündüğümüz sırada ziyaret ettik. Yine aynı içtenlik, yine aynı dostlukla karşıladı bizi. Birçok bilmediğimiz konuyu anlattı, yol gösterdi; tartıştı... Bilim ve Sanat'ın çıkmış sayılarını kabul etmesini istedik. Rastgele açtığı bir sayısında, Mayıs 1981 sayısında, Ataol Behramoğlu'nun Sabahattin Ali üzerine yazısını görünce, Sabahattin Ali'yi tanıdığını, en yetenekli Türk hikayecilerinden birisi olarak çok takdir ettiğini söylediğinde, Cahat Arf bizim için, ilgi ve beğenisini yalnızca matematiğin çarpıcı estetiğiyle sınırlamamış, sanatın sevgi dolu dünyasını bilen bir kültür adamıydı artık.

Cahit Arf'ın bir matematikçi, bir hoca ve bir yurttaş olarak yaşam öyküsünü, bu çok ilginç öyküyü kendi ağzından dinlemezden önce, özgeçmişine kısaca göz atmakta yarar vardır.

Ord. Prof. Dr. Cahit Arf 1910'da Selanik'te doğdu. Yüksek öğrenimini Paris'te Ecole Normale Superieure'de bitirdi. Galatasaray Lisesi'nde matematik öğretmeni, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde doçent adayı olarak çalıştı. Doktorasını 1938'de Göttingen Üniversitesi'nden aldı. 1943'te profesör, 1955'de ordinaryüs profesör oldu. Bu arada ABD'de, Maryland Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalıştı ve Almanya'da Mainz Akademisi muhabir üyeliğine seçildi. 1964-66 yıllarında ABD'de Princeton'da, İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde araştırmalar yaptı Kaliforniya Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1967 yılında yurda döndü ve ODTÜ Matematik Bölümü'nde çalışmaya başladı. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim Kurulu başkanlığında bulundu. 1980 yılında ODTÜ'den kendi isteği ile emekli oldu.

Ilk araştırması 1939'da yayımlanan Cahit Arf, cebir, sayılar teorisi, elastisite teorisi ve analiz gibi matematiğin değişik dallarında özgün ve kalıcı çalışmalar yürüttü. 1953'de Prof. Kerim Erim'den boşalan İstanbul Üniversitesi Matematik Enstitüsü müdürlüğüne getirildi. 1948'de İnönü armağanını, 1974'de Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim Ödülünü kazanan Ord. Prof. Dr. Cahit Arf, 1980'de İstanbul Teknik Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1981'de de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Onur doktoralarını aldı. Cahit Arf halen her onbeş günde bir ODTÜ Matematik Bölümü'nde "Matematiğin Tarihi" konulu seminerler veriyor.

Profesör Cahit Arf'ın 13 Eylül 1980 günü Trabzon da, KTÜ'den onur doktorası aldığı törende yaptığı konuşma, matematiğe ilgi duymasını hazırlayan nedenleri, üstün bir bilim adamı oluncaya değin geçirdiği aşamaları anlattığı son derece ilginç ve önemli bir belgedir. Matematiğe ilgi duyalım ya da duymayalım, bu konuşmaya kulak vermeliyiz. Burada son elli altmış yıllık yaşantımızın az bilinen ama çok çarpıcı bir kesitini doğrudan yaşayan bir bilim adamımızın gözlemleri var. Cahit Arf'ın konuşmasının bir bölümü şöyle:

"... Çocukluğumdan başlayacağım. 1910'da Selanik'te doğmuşum. Ailem sınıf değiştirmekte olan bir aile idi. Yoksul bir ailenin küçük burjuva sınıfına geçeceği esnada doğmuşum. Dolayısıyla bu tip ailelerde olan kompleksler benim ailemde de vardı. Mesela bir mahalle çocuğu kavramı vardı ailemde. Beni sokağa koyvermezlerdi. Çünkü mahalle çocuğu olabilirdim ve bu da özenilecek birşey değildi. Çünkü burjuvazi böyle istiyor. Bu hava içinde de bir çocuk kendi içine kapanıyor. Oyununu kendi başına kuruyor. Çocukluğumda mütemadiyen kağıttan oyuncaklar yaparmışım. Bu bir bakıma faydalı olmuş. Oyuncak icat ediyor ve mütemadiyen etrafımı müşahade etmeye çalışıyordum. Galiba dört yaşımda iken okula gönderildim. Okulda oyunlara katılmayan, kendi içine kapanık bir çocuktum. 1919'da Atatürk Anadolu'ya geçti. O zaman babam Ankara'ya gitti. Bir müddet sonra biz de peşinden gittik. Bu arada benim temayüz ettiğim şey okulda bilhassa gramer. Zaten henüz matematikle fazla bir alakam yok. İlk önce tekrar İstanbul'a sonra da İzmir'e taşındık. İzmir'de beşinci sınıfa geldim. İzmir Sultanisi'nde Nazmi İlter adında bir matematik hocası vardı. Bir de müdürün kardeşi vardı. Matematiğe olan ilgim o adamla başladı. O adam bana Öklid geometrisinin Pisagor teoremine kadar olan bütün teoremlerini ispat ettirdi. Şu şekilde çalıştırıyordu; teoremin hipotezlerini söylüyor, mesela şu açı şu açıya eşittir, sen bunu gösterirsin diye soruyordu. Bu şekilde Pisagor teoremine kadar geldim. Pisagor teoreminde ise hoca herşeyi söylemedi. Dedi ki: bir dik üçgenin iki dik kenarlarının karelerinin toplamından yararlanarak hipotenüsü tayin ediniz. Mütemadiyen şekiller yaptım ve ölçtüm. Bir türlü neticeye ulaşamadım. En sonunda kendisine söylemeye mecbur oldum, ben bunu göremiyorum diye. Bu sefer o anlattı ispatı..."

"... Babam fakir olduğu için beni ucuza maletmek istiyordu. 1926'da Fransız Frankında müthiş bir düşme olmuş. Dostlarının tavsiyesiyle ve yardımıyla bol miktarda frank satın almış. Bu franklarla benim Fransa'da okumam İstanbul veya İzmir'deki sultanide okumamdan daha ucuza geliyordu. Bunun üzerine beni Fransa'ya gönderdiler. Orada St.Louis Lisesi'ne yazıldım. Liseyi üç

senede okuyacak yerde iki senede bitirdim. Fakat o zaman babamın frankları tükendi. Türkiye'ye döndüm. Maarif Vekaleti'nin açtığı Avrupa imtihanlarına İzmir Sultanisi beni namzet gösterdi. İmtihanı kazandım ve bu şekilde babamın derdi de bitti. Ecole Normale'e girdim ve iki sene kaldım. Bitirdikten sonra Maarif Vekaleti 'Cahit, doktoranı yap öyle gel' dedi. 'Olmaz' dedim, 'ben gelip Kastamonu Lisesi'nde öğretmenlik yapacağım'. Döndüm fakat Kastamonu Lisesi yerine Galatasaray Lisesi'ne gönderdiler. Oradan ayrılan bir Fransız yerine ben stajyer öğretmen olarak onun yaptığı işi yapacaktım. Yerini aldığım Fransızın maaşı 600, benim maaşım da 60 lira idi. Bir sene bende etkili olan idealizm ile hocalık yaptım bu şekilde. Öğretmenler arasında eskiden nazırlık yapmış olan kodamanlar da vardı. Bunlar bana acıyorlardı ve 'zavallı 60 liraya çalışıyor' diyorlardı. Bunların tesiriyle de olacak o idealizmimi kaybettim. O sırada da üniversite reformu yapılıyordu. Bana seni doçent namzeti olarak tayin edelim dediler. Bu sıfatla beni, Ratip ve bir de Ferruh Şemin'i üniversiteye aldılar. O sıralarda bende muvaffak olacağım hissi uyandı. Muvaffak olmak ta şu idi: alim olmak, matematikte birşeyler yapmak" (2)

Cahit Arf'ın konuşmasındaki yeni bölümlere geçmeden, onun Fransa'dan dönüp Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başladığı yıllardaki heyecanını, bir eğitimci olarak yapmayı düşündüklerini, Özgür İnsan dergisinin 1976 Haziran sayısında yayınlanan "Özgürlüğün Temeli" adlı yazısından birlikte okuyalım.

"...1932'de matematik eğitimimin okul devresini bitirerek yurda döndüğümde, o zaman Milli Eğitim Bakanlığı'nda yetkili bir görevde bulunan yaşlı bir dostumla ne yapacağımı görüşürken, kendisine gençliğin safdil idealizmi ile, bir Anadolu kasabasında matematik öğretmenliği yapmak istediğimi ve orada öğrencilerimle matematik hocalığı daşında da ilgilenmek istediğimi, onlara mesela Karl Marx ve F. Nietsche'yi okuyacağımı, elimden geldiği ölçüde münakaşa edeceğimi söyledim. O zamanın heyecanlı bir tarih öğretmeni olan yaşlı dostum hayretle, matematik, Karl Marx ve F. Nietsche arasındaki münasebetsizliğe işaret etti. Buna cevabım sadece şu oldu: 'Maksadım öğrencilerime şu veya bu görüşü telkin değil, özgür (o zamanki sözcükle hür) insanlar yetiştirmek'."

Cahit Arf 1936-1938 yılları arasında Almanya'nın Göttingen Üniversitesi'nde doktora öğrenimi gördü. Göttingen eski ve köklü matematik geleneğiyle ünlüdür. Bu gelenek C.F.Gauss B.Riemann, D.Hilbert ve diğer ünlü matematikçilerle günümüze dek uzanır. Şimdi Göttingen ve sonrasını yine aynı konuşmasında Cahit Arf anlatıyor:

"... Göttingen'de hocam Hasse idi. Ona projemden bahsettim. 'Çok acele ediyorsun' dedi. 'Sen önce şu özel hallere bak' dedi. Bu özel hallerden benim doktora tezim çıktı. Tezimde elde ettiğim neticeler benim hedefim bakımından yeterli değildi. Bir takım boşluklar vardı bir yerde ve o boşluklar bir ölçüde benim hedefime uyuyordu. Burada elde ettiğim neticelerden bir kısmı şimdi kitaplarda Hasse-Arf Teoremi diye geçiyor. Tezim 1938'de bitmişti. Hasse, 'bir sene daha kal, belki başka şeyler daha yaparsın' dedi. İzin alarak bir sene daha kaldım. Hasse bana 'bu problemi bırak, bu senin kafanı şişirdi, Witt'in buna benzer bir çalışması var, onunla uğraş' dedi. Witt'in yaptığı işte karakteristiği iki olan cisimler yok. Bu cisimler üzerindeki kuvadratik formlar bilinmiyor. Onun üzerine peki dedim ve bu kuvadratik formları bir hayli iyibir şekilde sınıflandırdım. Bunların invariantlarını inşa ettim. İşte Arf invariantı denilen şeyler bu ikinci çalışmamda elde edildi ve beni dünyaya tanıttı bir bakıma. O senenin sonunda Türkiye'ye döndüm" (2)

"... İstanbul'a geldiğimde bir yerde yeni yapılacak bir binanın şerefine neşredilecek bir kitap için makale istediler. Acele detarminantlar hakkında birşeyler yazdım. Önemli birşey değildi. Harp senelerinde İstanbul'a Duval diye bir adam geldi İngiltere'den. Bir cebrik eğrinin bir noktası civarındaki singülaritelerinin hususiyetlerini belirten bir teori vardı. Duval ondan bahsetti. Yalnız bu düzlemde geçerli idi. 'Ah', dedim, 'bu iş olur', 'Üç boyutlu uzayda da n-boyutlu uzayda da, ve analize ihtiyaç yok'. Duval'e konuyu bir seminerde anlattım. Sırf cebrik kavramlarla bu işin içinden çıkılır diye iddia ettim. 'Eh yap bakalım öyleyse' dedi. Bir hafta üniversiteye gitmedim. Eve kapandım. Hafta sonunda birşeyler çıktı ortaya ve bu da dünyaya yayıldı. Bu işte bir takım halkalar vardı. O halkalara Arf Halkaları, kapanışlarına da Arf Kapanışı deniyor. Yani bu şekilde başkasının yüzünden şöhret sahibi oldum. Fakat asıl yapmak istediğim işler beni hiçbir zaman pek fazla tanıtmadı."

"... Bundan sonra kötü bir iş yaptım: çevreden alkış aradım. Bunun için de çevreden mühendislerle konuşup onların işlerini anlamaya çalıştım. Onların bir problemini çözersem beni alkışlarlar diye düşündüm. Rahmetli Mustafa İnan doktorasını yaparken kendisine şu problem verilmiş: O sırada Belçika'da bir beton köprü yıkılmış. Nedeni bilinmiyor. Sebepleri araştırılacaktı. Mustafa'ya bunu vermişler. O, köprünün bir maddeden modelini yapmış, yüklemeleri koymuş üzerine ve çatlamaların başladığı yerleri tespit etmiş. Bu madde üzerinde gerilimlerin arttığı, yoğunlaştığı yerleri görmek kabil. Sonra jiletle yontmuş muhtelif yerleri ve sonunda gerilme birikimleri artık görülmeye başlamış. Yani gerilme sınır boyunca eşit bir

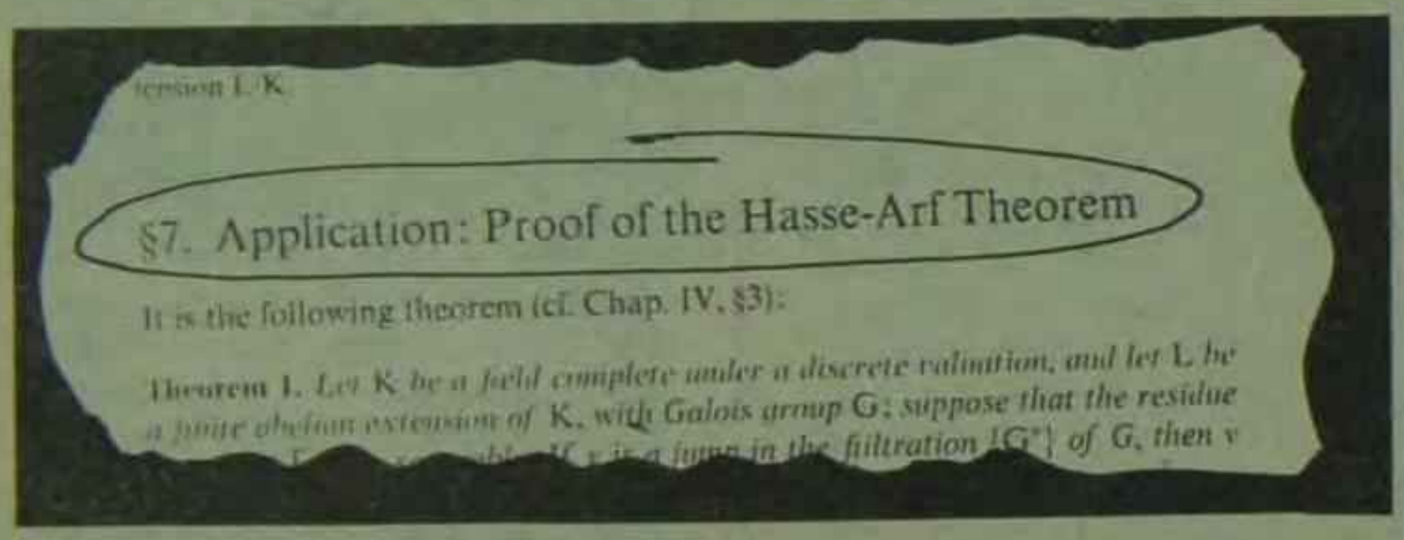

§7. Application: Proof of the Hasse-Arf Theorem

It is the following theorem (cf. Chap. IV, §3):

Theorem 1. *Let K be a field complete under a discrete valuation, and let L be a finite abelian extension of K, with Galois group G; suppose that the residue ... of G, then v*

LOCAL FIELDS, JEAN-PIERRE SERRE. Springer-Verlag New York Heidelberg Berlin, 1979

şekilde dağılmış. Mustafa'nın fikrine göre iyi köprü o profilde olandır. Bir özel hal olarak da köprü yerine bir düzlem almış, bir de bacak yapmış buna. O bacağın yapıştığı yeri yuvarlatmış ve yine o bulduğu şekilde hiç birikim almayacak biçimde yontmuş. O bulduğu profili musluktan suyun akışına benzetmiş. Bana anlattı bunları ve 'ona benzetiyorum, hakikaten idantik mi' diye sordu. Onun üzerine ben bütün problemi ele aldım. Bu problemle ilgili hepsi birbirini tamamlayacak şekilde beş altı tane yazı yazdım. Alkış da kazandım. Hatta İnönü mükafatı bunun için verildi bana. Fakat böyle alkış için iş yapmak iyi bir şey değil. İnsan zannediyorum ki kendi problemini bütün gücü ile yapabildiği kadar götürmeye çalışırsa bilime çok daha iyi bir katkısı olur." (2)

Yukarıdaki paragrafta Prof. Cahit Arf'ın kendine özgü üslubuyla ne denli mütevazi davrandığını konunun uzmanı, İTÜ Temel Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Erdoğan Şuhubi'nin şu değerlendirmesinden öğreniyoruz.

"... Profesör Cahit Arf'ın elastisitede serbest sınır problemleriyle ilgili çalışmaları bilgim içinde bu konudaki literatürde ilk ve tek örneği oluşturmakta ve geniş bir problem sınıfı için tüketici bir çözüm ortaya koymaktadır. Açtığı yeni ufuklar nedeniyle gerek matematikçilerin gerekse mühendislerin üzerine üşüşmesi beklenirken yurt dışında bu çalışmaların maalesef layık olduğu ilgiyi görmediği gözlenmektedir. Sanırım bunun nedeni yayınların hemen tümünün, yabancı dilde olmakla beraber, ulusal dergilerde yer alması, dolayısıyla geniş bir araştırıcı kütlesinin dikkatini çekmemesidir. Halbuki konu şimdi oldukça güncel-dir. Belki de yakın gelecekte başka bir araştırıcının Profesör Cahit Arf'ın bulgularını bağımsız olarak yeniden keşfettiğine tanık olacağız." (3)

Profesör Cahit Arf'ın konuşmasından iki bölüm daha dinlemeye devam edelim:

"... 1963-64'te Çekmece'de iki delikanlı vardı. Birisi Kaya birisi Ercüment. Genç ve hevesli gençlerdi. Sait Akpınar o zaman Çekmece'nin müdürü idi. Bunları benimle tanıştırdı. Çocukların hevesleri, benim de pek hoşuma gitti. Yardım etmek maksadıyla iki üç ay kadar Çekmece'ye gittim, onlarla birlikte. Onlar İstatistik Fizik ile, Plazma ile uğraşıyorlardı. Burada enteresan olan şey o çocuklarla çalışma tarzım idi. Bir odamız vardı. Üçümüz oturuyorduk. Tahta vardı.

Tahtada da daima birşeyler yazılıydı. Birgün birimiz gelir sabahtan akşama kadar konuşurdu. Birbirimize anlattığımız şeyler tahtada kalıyordu. Akşam herbirimiz evimizde ayrı ayrı düşünüyorduk. Hatta telefonla bile o tartışmalar devam ediyordu. Ertesi günü tekrar o düşündüklerimiz üzerinde devam ediyordu o tartışmalar. En sonunda formalizm oluştu. Yani çalışma tarzı hep böyle. Gündüz gevezelik etmek, akşam düşünmek. Ertesi günü gene gevezelik etmek; böyle mütemadiyen devam ediyor. Hatta bu konuşmalar giderken-gelirken minibüste de devam ediyordu. Tartışmaları yaparken de kendimize mahsus bir dil kullanıyorduk. Mesela bir kümenin içindeki parça kümelere, kümenin partisyonuna bir operatör diyelim. Zaten asıl temel kavram olarak da oydu sanıyorum. Partisyon operatörü. İki partisyon operatörü vardı o zaman. Birisinin belirttiği parçalar, parçacıklar öbürünün parçalarını ihtiva ediyorsa, öbürünün parçalarının birleşimi şeklinde ise o zaman o birinci partisyon operatörüne öbürünün babası diyorduk ve minibüste bu dille konuşuyorduk. Ağababalar, çocuklar, torunlar... karman çorman. Birlikte şoför de vardı dinliyordu bizi. 'Hepsi deli bunların' derdi..." (2)

"... En nihayet 1963 sıralarında kendi işime dönebildim. O zaman da benim şimdi kendi hesabıma en iyi yaptığım şey zannettiğim çalışmayı yaptım. Fakat o hala tutmadı. Kimse metelik vermiyor ama bana göre en iyisi o. O sembolizmi hala benimsetemedim zannediyorum. Ama belki öldükten sonra benimserler. Ben devam edeceğim. Daha iş bitmedi.." (2)

★ ★ ★

Konuşmasının bundan sonraki kısmında Cahit Arf nelerin yapılmasını istediğini anlatıyor kısaca. Genç matematikçilerimizden neler beklediğini söylüyor.

Şimdiye değin Cahit Arf kendisini anlattı. Bir başka matematikçimiz, Prof. Gündüz İkeda, bakın onun matematikçi yanını nasıl değerlendiriyor.

"... Bu yazının hazırlanması sırasında onun makelelerini yeniden inceledim ve bir kez daha büyüklüğünü anladım. O bir fikir adamıdır, enerji doludur. Her probleme kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Yaklaşımının karekteristiği bütüncüllüktür, daima değişmez olanları arar ve var olan kuramların birleştirilmesinden çok yeni yapılar kurmayı tercih eder. Bir problem yaklaşımını belirler belirlemez, ona enerjik biçimde dalar ve amacına ulaşmadan vazgeçmez. Cahit Arf'ın çalışmaları incelenirse, bunların özgünlükle ve yorucu hesaplamalarla dolu olduğu görülür. Cahit Arf'ın ilhamını nereden aldığı ve en karmaşık problemlere nasıl giriştiği insanı şaşırtır. Cahit Arf'ın her çalışması temel ve derin bir çalışmadır ve daha sonraki araştırmalarda sık sık kullanılmıştır. Bu, Cahit Arf'ın çalışmalarının yepyeni görüşler ve önerilerle dopdolu olması demektir." (1)

Cahit Arf derin bilgisi ve kültürüyle, önemli işler başarmış insanların huzuruyla, komplekssiz bir kişiliğe sahip. Bunu söylerken onun genel olarak dünyaya ve toplumlara bakışındaki geniş boyutluluğu düşünüyorum. Günlük değer yargılarına takılma sığlığı, gelip geçici pırıltılar ve yanıltıcı alkış-

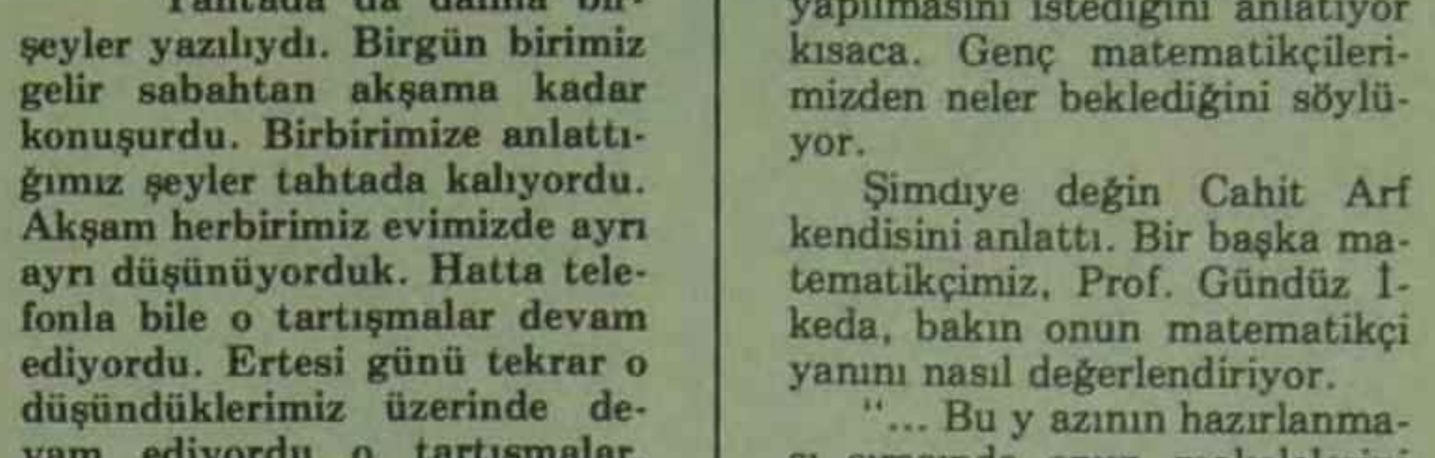
RAMIFICATION

Théorème (Hasse-Arf). *Si G est un groupe abélien, et si v est un saut de la filtration (G_i), alors v est entier.*

[En d'autres termes, si $G_i \neq G_{i+1}$, alors $i \equiv -1 \pmod{p}$.] Démonstration fondée sur la structure de groupe pour les dd groupe des unités, dans [59].

Exemple. Supposons que G soit cyclique d'ordre p^n, p étant la caractéristique de K, et soit $G(i)$ le sous-groupe de G d'ordre p^{n-i}. Le théorème de Hasse-Arf revient à dire qu'il existe des entiers

CARPS LOCAUX Publications de L'Institut de Mathematique de L'Universite de Nancago VIII
JEAN-PIERRE SERRE, HERMAN, PARIS 1968

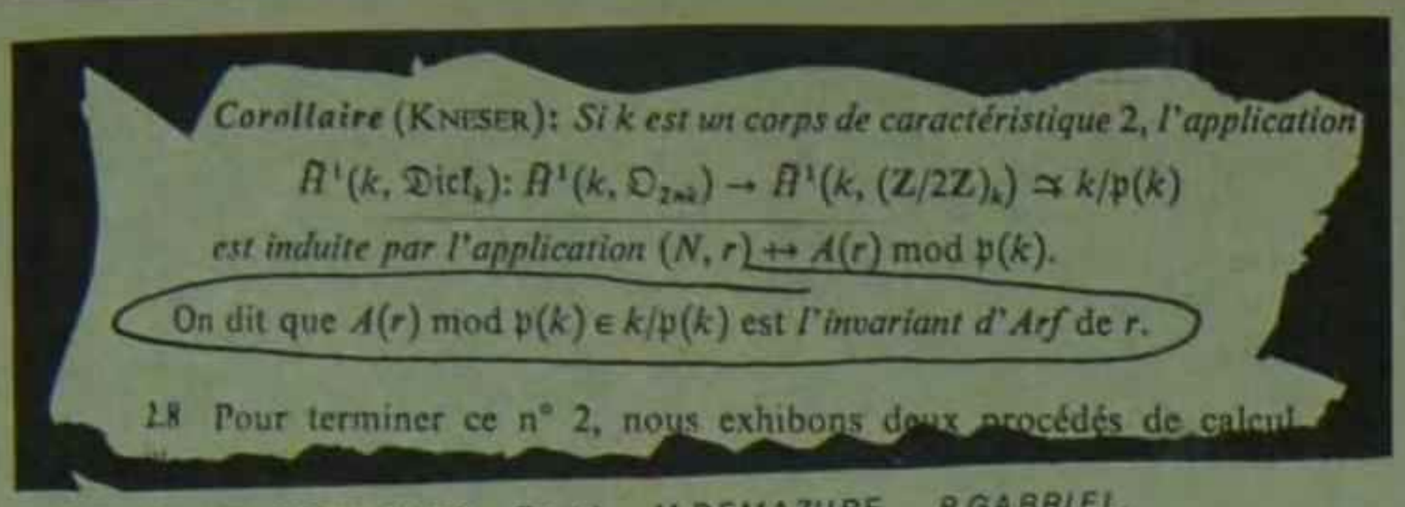
Corollaire (KNESER): *Si k est un corps de caractéristique* 2, *l'application*

$$A^1(k, \mathfrak{Dict}_k): A^1(k, \mathfrak{O}_{2n}) \to A^1(k, (\mathbb{Z}/2\mathbb{Z})_k) \simeq k/\mathfrak{p}(k)$$

est induite par l'application $(N, r) \mapsto A(r) \bmod \mathfrak{p}(k)$.

On dit que $A(r) \bmod \mathfrak{p}(k) \in k/\mathfrak{p}(k)$ est *l'invariant d'Arf* de r.

2.8 Pour terminer ce n° 2, nous exhibons deux procédés de calcul

GROUPES ALGEBRIQUES Tome1, M.DEMAZURE, P.GABRIEL. MASSON CIE, PARIS NORTH-HOLLAND, AMSTERDAM 1970

lara kapılma zaafiyeti, kimilerine yaranmak için inandığının tersini yapabilme kaçamağı, inançlarını zamanın gereklerine göre biçimlendirme hafifliği, gözlerini kapatma, duymama, omuz silkme sorumsuzluğu yok Cahit Arf'ta. Onda şu pırıl pırıl zenginlik var:

"Bir toplumda, yasaların sağladığı özgürlük yanında, kişinin kendi kendisine sağlayabildiği, hatta yasaların bir çok doğal özgürlüklerin varlığını kısıtladığı hallerde bile sağlayabileceği, daha önemli bir özgürlük, bütün diğer özgürlüklerin temelini teşkil eder. **Ön yargılardan kurtulma** diye adlandırılabileceğimiz bu özgürlük, toplum yasaları ile değil, kişinin çok çetin bir iç uğraşısı ile kazanılabilir ve hiçbir zaman da tam olarak kazanılamaz..." (4)

"... Bu söylediğim anlamda özgürleşmenin yaygınlaşmaya başladığı şu sıralarda, terkedilmekte olan ön yargıları adeta yeniden suni olarak yaratmak ve bundan politik ve belki de ekonomik çıkar sağlamak amacıyla bu yönde yoğun bir propaganda yapıldığını gördüğümüz şu günlerde, toplumda bilinçlenme sağlamak görevini benimseyen kişilerin bu ön yargılardan kurtulma konusu üzerinde çok durmaları ve konuyu açıkça toplumumuza benimsetmeleri gerekir kanısandayım."

"... Maneviyat, Komünizm, Faşizm, Mukaddesat gibi, anlamları gerek söyleyenler ve yazanlar tarafından, gerekse dinleyenler ve okuyanlarca pek bilinmeyen sözcükler, sloganlar içinde kullanılarak ön yargılara dayanan korkular veya ümitler yaratılmak istenmektedir. Oysa toplumsal ve kişisel mutluluğumuz, çevremizi ve kendi kendimizi, mümkün olduğu kadar berrak bir şekilde ve mümkün olan ölçüde hayali hipotezlere dayanmayan bir strüktür içinde anlamamıza bağlıdır.

Doğa olaylarına, üstün bir gücün insanları cezalandırması veya ödüllendirmesi gözü ile bakan ilkel toplumlarda, ödüllenmeyi sağlamak, cezadan kaçınmak için, o üstün güçle irtibat kurduğuna çevresini inandıran rahip rolündeki açıkgöz sinirbaza kul köle olunur. Bu inanış, o çevrede belli bir düzen sağladığı için, o çevre bir süre, bir dereceye kadar mutluda olabilir. Ancak yalana doyunca, bu mutluluk pek uzun sürmez ve inançlarını ister istemez kaybeden o ilkel topluluk, **kendini katolik bir düzensizliğin içinde bulur.**

Çıkış yolu, geriye dönmek, yalanı doğru görmeye çalışmak değildir. Çünkü yine yalanlayacaktır.. Bu sebeple, gerek kişisel gerekse toplumsal mutluluğumuzun ilk şartı olarak, kendimizi ön yargılardan bilinçli bir şekilde arındırmak suretiyle her türlü özgürlüğün temeli olan iç özgürlüğe yaklaşmamız gerekmektedir." (4)

"... Ülkemizde bugün Marx bir umacı gibi gösterilmektedir. Oysa Marksizm, çok pek çok kompleks olan ekonomik ve toplumsal olayların anlaşılması yönünde bugün elde bulunan tek koherant makul bir şemadır. Buna karşılık ekonomik ve toplumsal olayların izahı için ileriye sürülen bu şemayı, bazı koyu Marksizm saplantıları, olmuş bitmiş, her şeyi anlamaya yeterli bir teori olarak kabul ederler. Oysa istatistik bir varlık içinde bir birey olan insan, kendi dışında olan fizik hadiseleri bile, elinde deney yapmak ve matematik gibi vasıtalar olduğu halde tamı tamına anlamaktan uzak bulunmaktadır." (4)

Cahit Arf'ı bilim dünyası katkılarıyla, ülkesi hizmetleriyle, öğrencileri ve yakın çalışma arkadaşları hocalığı ve bilimsel büyüklüğüyle ve sayısı bine varan bir öğretim üyesi topluluğu da, 1977'de, ODTÜ'nün içine düştüğü ciddi bunalım sırasındaki kararlı, toparlayıcı ve yönlendirici tutumuyla tanıyor. Üniversitenin tümünün karşı olduğu bir rektör atanmıştır 1977'de. Tüm eğitim ve araştırma faaliyeti durmuş, kaba kuvvet bilimden hesap sorma işleviyle üniversiteye yerleştirilmiştir. Prof. Cahit Arf bu sırada Üniversite Konseyi'nin üyesidir. Üniversitenin savunulması sırasında Cahit Hoca'nın öncü rolü o dönemi yaşayanlarca iyi bilinir. Can güvenliğinin ortadan kalktığı ortamda Cahit Arf, kaba kuvvetin yazılı, sözlü tehditlerine aldırmadan doğru bildiğini yapmakta, üniversitenin haklı mücadelesini kamu oyuna anlatan basın duyuruları, yazılı açıklamalar kaleme almaktadır. Bu karanlık dönemde öğretim üyeleri sıcak gülüşü, babacan görünümü ve tükenmez enerjisiyle Cahit Hocalarını başlarında görmekten güç almışlardır. Cahit Arf yalnızca bu dönemdeki tutumuyla bile geniş bir topluluğun saygı, sevgi ve güvenini kazanmıştır. Özerk ve demokratik üniversite için yaptığı çalışmalar ve katkılardan ötürü, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'nin değerli bilim adamımız Prof. Seha Meray adına koyduğu ödül Cahit Arf'a verilmistir.

Ülkemizde bir bilimsel araştırma geleneği yaratma, bir matematik ekolü kurma çabalarının öncüsü olan Profesör Cahit Arf'ın tüm yanlarını bir dergi yazısı içinde anlatabilmenin zor hatta olanaksız olduğunu biliyorum. Dileğim, onun daha başka biçimlerde ve onu yakından tanıyanlarca daha iyi tanıtılması. Halkımızın bu değerli evladını yakınında hissetmesi, onun kendisi için yaktığı ışığı tanımasını sağlamanın yollarını genişletmeliyiz. Bu ışığı yakan kimi diğer değerlerimizle birlikte..

KAYNAKLAR

(1) Masatoshi G.Ikeda, "Cahit Arf's Contribution to Algebraic Number Theory and Related Fields" Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'a 6 kasım 1981 günü ODTÜ'de Onur Doktorası verilmesi nedeniyle hazırlanan kitapçık.
(2) Aynı eserdeki "Cahit Arf" adlı yazıdan.
(3) Şuhubi, Erdoğan, "Ord. Prof. Dr. Cahit Arf'ın Elastisite Teorisine Katkısı", aynı eser.
(4) Arf Cahit, Özgürlüğün Temeli", Özgür İnsan, Haziran 1976

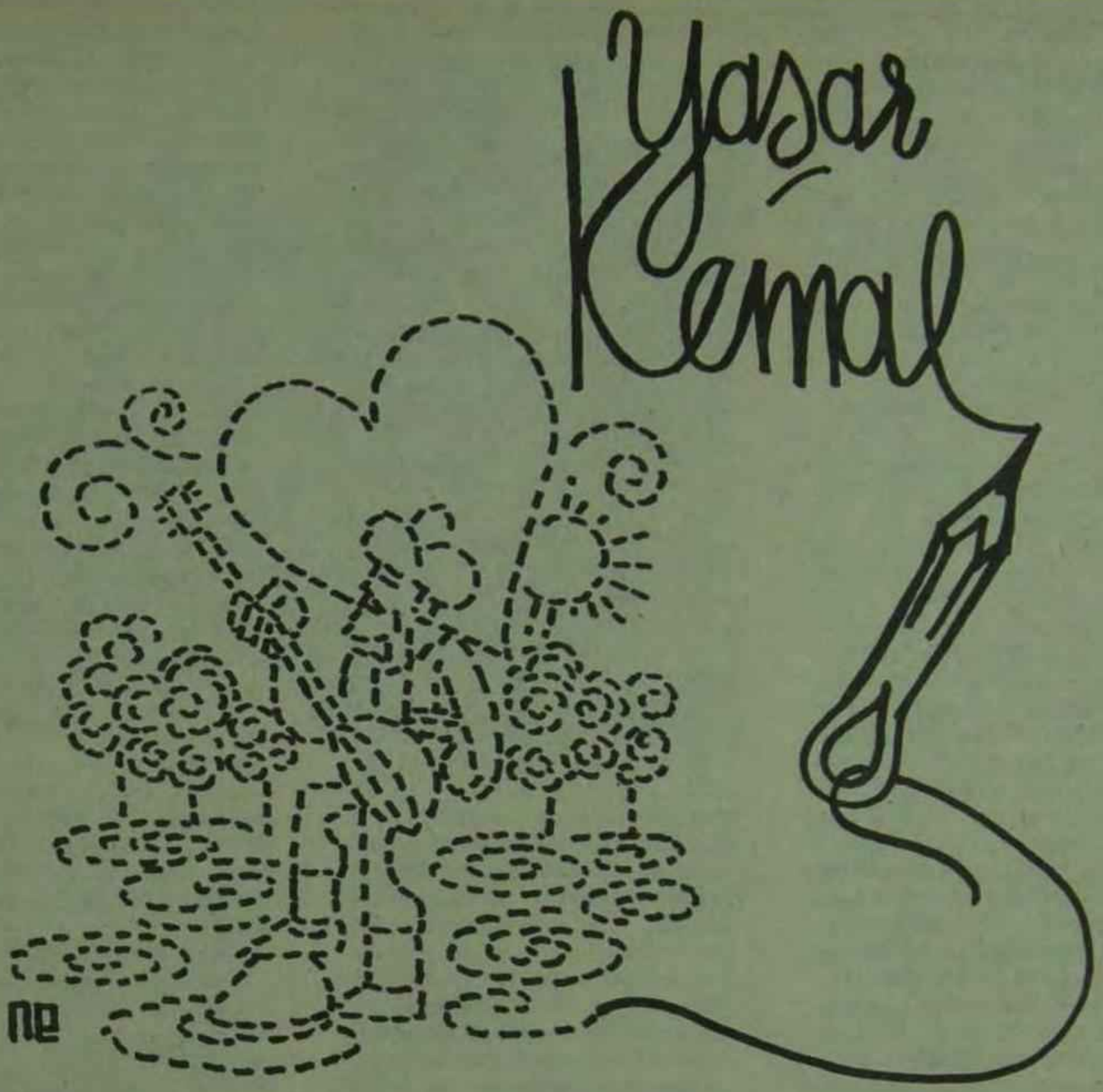

YAŞAR KEMAL'İN YÖRÜK KİLİMİNDEKİ NAKIŞLAR

Pertev Naili BORATAV

YAŞAR KEMAL'in roman ve hikayelerinin büyük bir çoğunluğu, romanlarının sanırım bir tanesi **Deniz Küstü** dışında hepsi, Anadolu'nun göçebe, yarı göçebe ya da yerleşmiş köylü insanlarının yaşamlarını anlatır. Olaylar Çukurova'da, Toroslar'da geçer; Güney-Doğu Anadolu sahnesinin değiştiği pek seyrek: **Ağrı-Dağı Efsanesi**'nde Doğu **Çakırcalı**'da Batı-Anadolu.

Roman diyorum, ama Yaşar Kemal'in yazdıkları, beylik anlamı ile Roman'ın çerçevesi içine sığmayan şeyler; kimi kitaplarının başlıkları bile bunu haber veriyor: **Ağrı-Dağı Efsanesi, Bin-Boğalar Efsanesi, Üç Anadolu Efsanesi, Köroğlu, Çakırcalı**, Anadolu'nun efsane ve destan kahramanları olmuş kişileri; **İnce Mehmed**'in adını Yaşar Kemal, sanırım, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ruhi Su'nun söyleyip yaydığı, sevdirdiği,

"İnce Mehmed ne yaptıydım
ben sana?" diye başlayan ve

"Yüce dağ başında bir
ulu kartal
Açmış kanadını dünyayı örter
Bazı yiğit vardır ölümden
korkar
Ben korkmam ölümden, er
geç yolumdur."

dizeleriyle tamamlanan ünlü Dinar türküsünden esinlenmiştir; konusunu işlerken de hikayeye o türküde anlatılmayan, Çukurova ve Toroslar'ın bir "eşkiya destanı"nın enginliğini vermiştir.

Yaşar Kemal (o zamanki adıyle Kemal Sadık Göğceli) ile tanışmamız, yanılmıyorsam, 1940 yıllarına çıkar. Adana'ya bir konferans vermeğe gittiğimde ona rastlamıştım. O sıralarda okulu bırakmış, Çukurova'nın çeşitli yerlerinde ufak tefek işlerle (köy katipliği, arzuhalcilik... gibi) geçimini sağlıyor, bir yandan da Anadolu köylüsünün türlü sorunları ile haşır neşir olmuş duygularını, şiir diline dökmeyi deniyordu. Göğceli, köyden gelme de-

likanlı, hamuru köy geleneklerinin mayası ile yoğrulmuş... O yıllar Halkevleri, gençleri Anadolu gerçeğini öğrenmeye heveslendiriyor.. Kemal Göğceli de, bu hevesin içinde, Çukurova ağıtlarını derliyor ve 1943 te Adana Halkevinin yayınları arasında bastırıyor... Daha sonra, 1945 sonunda -ya da 1948 başında- Ankara'ya uğradı. O sırada **Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği** adlı kitabım basılmakta. Bu konuda onunla uzun konuşuyoruz; onun Çukurova Hikayecilerinden sekiz tane türkülü büyük hikaye metni derlediğini, on iki tanesini de derlemeğe hazırlandığını öğrenip seviniyorum (4)

Göğceli bu tarihten kısa bir süre sonra İstanbul'a geçti. Orada ilkin Elektrik - ya da Havagazı- Şirketinde bir işe girdi; sonra gazeteciliğe atladı; röportajlarını ve ilk hikayelerini yayınlamaya başladı, ve böylece Kemal Sadık Göğceli, Yaşar Kemal oldu.

Şair ve halkbilimi araştırmaları heveslisi Göğceli, gazeteci, hikayeci, romancı Yaşar Kemal olduktan sonra da Anadolu köylü ve göçebe halkının yaşam düzeni ve sanat gelenekleri üzerine bilgilerini geli,tirmekten geri kalmıyor. Bu konularda ilk birikimleri ta çocukluğuna ve ilk gençliğine çıkan yazar, bir yandan gazeteciliğin verdiği fırsatlarla Anadolu'yu bir baştan bir başa dolaşarak yeni gözlemler ediniyor, öte yandan başkalarının araştırma ve yayınlarından yararlanarak bilgi dağarcığını durmadan zenginleştiriyor.

"Yaşar Kemal'in Yörük kilimi" demekle onun romanları ile Yörük kilimleri arasında bir benzetme kuruyorum. Bu arada şuna da parmak basayım: Yaşar Kemal "Yörük" deyimini çok geniş anlamı ile kullanır:Onun "Yörük"ü göçebe, yarıgöçebe -ya da yerleşik köylü düzenine geçmiş eski göçebe- Türkmen, Kürt, Sünni, Alevi, ve de dar anlamı ile "kara-çadırlı Yörük"ün katışımı bir Anadolu insanı tipidir; etnik (soyluk) ve dinlik-törelik özelliğini belirlendirmek, tanımlamak güçtür bu insanın. Yaşar Kemal'in yayınlarından kaynaklanmağa kalkışacak olan etn logları, onun romanlarının verdi bilgiler er geç şaşırtacaktır.

Yörük kilimine dönelim: Yörük kadınları, kızları kilimlerinde analarından ninelerinden görüp öğrendikleri nakışları tekrarlar dururlar sanırız. Gerçekte, çevresinden ve kendi içgüdüsünden, dileklerinden, özlemlerinden esinlenmelerle eskilerine kattığı, ya da eskilerinin yerine koyduğu yeni nakışlarla, yepyeni renk ve nakış bileşimleriyle yeniden yaratması vardır her dokuyucunun. Bunu her göz kolay seçemez. Bir yerin kilimini başka bir yerinkinden ayırd ettiren motifler olduğu gibi bir dokuyucununkini -anlayan göze- ötekininkinden ayırd ettirenler de vardır kilimlerde. Bu katkılardan kimisi yeni yaratmayı yozlaştırır; kimisi ise güzelleştirir, yüceltir. Ve bu böyle sürer gider. Hikayeler, masallar, türküler de böyle oluşur...

Yaşar Kemal, Anadolu aşık-hikayecilerinin geleneğine göbek bağıyla bağlı kalmış yazar. Onu ta çocukluğundan başlayarak Anadolu sözlü geleneğinin destansı türleri büyülemiş. Bu yolda çıraklık dönemini Çukurova'nın Türk aşıklarını ve Kürt 'dengbej" lerini dinlemekle geçirmiş Kemal Sadık Göğceli, Yaşar Kemal olma kararına varınca da, Batı romancıları arasında Faulkner, Şolokov gibi, romana destanlık boyutlar verenlerden seçiyor ustalarını (2). Kalfalık sınavını Anadolu aşıklarının anlatı geleneğini sürdüren yapıtlarla veriyor. Ama onun anlatmaları sıradan aşıkların bir tekrarı değildir: O, aşıkların dağarcıklarını yeni konularla zenginleştirecek, eski konularda, olduğu gibi bıraktığı eski nakışlara ("motif"lere) kendi yaratması yeni nakışlar, yeni renk ve biçim bileşimleri katacaktır.

Yaşar Kemal'in gelenekten aldığı ile ona kattığı nelerdir? Aşağıda bunlardan bir kaç örnek üzerinde duracağız. Ancak burada bir noktaya daha parmak basmak istiyorum. Yaşar Kemal'in "gelenekten aldığı şeyler" sözünün anlamı açık ama, onun "geleneğe katkısı" olabilir mi? sorusu akla gelir.

Aşıkların hikaye geleneği üzerinde durmuş olanlar bilirler ki halk sanatçıları ile aydın sanatçıların yaratmalarında bu iki yönde alış-veriş olağandır. Rahmetli Aşık Müdami'nin anlattığı hikayelerden birinin bir epizodu Tabari Tarihi'nin Türkçe çevirisinden alınmadır. Yine o aşık 1940- 1941 lerde benim kendisine verip okuttuğum ve Ülkü dergisinde yayımlanmış eski bir "Ali-Şir ile Sultan Baykara" menkabesi metnini, kendi hikayeci geleneğinin kurallarına uygun bir halk hikayesi biçimine sokmuştu (3). Konuyu sevdikten, beğendikten ve geleneğe aykırı düşmeyeceğini aklı kestikten sonra aşık-hikayeci, kaynağı ne olursa olsun onu alıp kendine mal etmekte hiçbir sakınca duymaz. Yaşar Kemal'in, Paris'ten son bir geçişinde bana anlattığına göre, Çukurova'da bir hikayeci, İnce Mehmed'i kendi geleneğine uygun biçimde anlattığını söylemiş ona. Bu haber, hikayecinin romancımıza "hulûs çakmak" için uydurduğu sevimli bir yalan da olabilir, gerçek de olabileceği gibi. Çukurova'da bu yönden bir araştırma yapmağa değer her halde... Gerçek olan bir şey varsa Yaşar Kemal'in romanlarında anlattıklarını aşık-hikayecilerin hiç de yadırgamayacaklarıdır. Çünkü Yaşar Kemal anlatıları ile aşık-hikayecilerden farklı saymıyor kendini. Cengiz Tuncer'le "Köroğlu" üzerine yaptığı bir konuşmasında şu sözler bunu çok güzel kanıtlar: "Bu is için büyülü bir dil gerek; yazarın dili hikayenin gücünü, Köroğlu'nun gücünü aşmalı (...) Bunu başarmağa çalıştım. Başardım demek benim için değil zaten. (....) Üç sene, beş sene demek yanlış olur. Çocukluğumda Köroğlu hikayesini dinlerdim de, bir de ben anlatsam, derdim; bir de ben anlatsam da cihan-âlem dinlese, derdim. (...) Bir yazarın bütün hayatını alır bu iş...." (4)

Aşık-hikayecilerle onun ortak bir özelliği de, geleneğin hikayecileri gibi anlattığı şeylere "inanma"sıdır. Azra Erhat'la konuşmasında (5) ünlü Kürt "dengbej"i Abdalı Zeyneki üzerine bir efsaneyi anlatıyor: Bu iki gözü kör destancı yolda bir yaralı turna bulmuş. Yüce bir dağın başına çıkmış ve günlerce, gecelerce Allaha yalvarmış, "turnayı sağalt benim de gözlerimi aç" diye. Birden bir ışık patlamış. Gözünün önünde ve patlayan ışıkta turnayı görmüş. Turnaya elini uzatmış, turna uçmuş gitmiş... Azra Erhat'ın: "Abdalı Zeyneki'nin gözü açılmış mı?" sorusuna Yaşar Kemal: "Açılmış tabii, ve gerçekten de açılmış. Altmış yaşından sonra açıldığı söyleniyor, ve gören var." diyor. Yaşar Kemal bu mucizeye gerçekten inanmış mı? Bu, yersiz bir soru bence. Belki aklı ile inanmıyor, ama hikayeci, destancı olarak inanmak istiyor içinden. Öyle olmasa halk destancılarının anlatmalarındaki tadı ve gücü veremezdi hikayelerine.

Yaşar Kemal'in halk gelenekleriyle alış-verişi üzerine daha somut örneklerle incelememizi sürdürelim.

Göçebelerin yerleşik köylü düzenine geçişlerindeki sarsıntılar, perişanlıklar, yerleştikten

Pertev Naili Boratav

sonra da uğradıkları düş kırıklıkları, eski yaşamlarının özlemi Yaşar Kemal'in bir çok romanlarında bir "leit-motiv" olarak belirir. Çukurova "İskan Türkmenleri"nin eski günlerini anan şu "Gündeşlioğlu türküsü" de aynı acıları dile getiriyordu:

Hani benim ak ekmeğim
yiyenler
Kılıcım kuşanıp ata binenler?
"Gündeşlioğlu geç üst yana"
diyenler?
Şimdi benim yerim eşik
olmuştur.
Evvel ben de yaylalara
giderdim.
Koyunumu kırkıp keçe
ederdim.
Üç beş güzel ile halay
sekerdim.
Şimdi Gündeşlioğlu uşak
olmuştur.
Bölük bölük davarlarım
katardım
Yârenime, yoldaşıma
satardım.
Üstü karakuşlu çadır
tutardım.
Simdi gölgeliğim kaşak (6)
olmuştur.
Sürümün indiği çaylar
kururdu.
Doktum güler,
düşmanlarım erirdi
Üç beş katar mayalarım
yürürdü,
Şimdi baş gölüğüm (7) eşek
olmuştur.

Binboğalar Efsanesi'nde göçebe düzeninin sona erişi bir simge ile anlatılmış; konacak yayla bulamayan Yörükler çaresizlik içinde çırpınırken, obadan bir çocuğun da uçup gitmiş, doğanını ele geçirmek için dağ bayır kovalaması. Şu sıra **Cumhuriyet** gazetesinde yayımlanan "**Kimsecik**"in bir yerinde de Yaşar Kemal aynı simgeyi kullanıyor. Sahne, eski yurdunu terk edip, Çukurova'ya göç eden Kürt Beyi ile Çukurovalı Yörük Koca Tanış arasında bir konuşmadır:

Yedi direkli ulu Yörük çadırının içi Cennet bahçesi gibiydi. Sedef kakmalı direkler, baştan sona işlemeli bir duvar gibi bir buçuk arşın boyunda çadırı çevirmiş, eğme (8) tabandaki nakışlı keçeler, kilimler, atlas döşekler, yastıklar, çuvallar birden bire insanı bambaşka güvenlikli, dinginlik dolu bir dünyanın içine itiveriyorlardı (....) Dışarda her çadırın önünde bir çatalın üstüne tünemiş bir alıcı kuş vardı: Kimi doğan, kimi karakuş, kimi de şahindi. Koca Tanış: "Bunları hep uçuracağız yakında; uçacak gidecekler kendi dağlarına. (....) Onlar uçuncada bize de son, biz de köylü olacağız. Sizin kuşlar ne oldu?" İsmail Ağa: "Biz onları çoktan uçurmuştuk, Bey." dedi. "Belki elli yıl oldu". Tanış: "Bu kuşlar da uçup gidecekler." (9)

Yaşar Kemal, hikayelerinin bir bölüğünde, Yörük düzeninden köylü düzenine geçmeğe zorlanmanın, ve bu zorlanmaya direnmenin dramına paralel olarak Devlet denetiminin dışına itilmenin dramını işlemiştir. Köroğlu, Çakırcalı, İnce Mehmed bu dramın kişileri. (Kimi zaman, bu iki türden kişilerin aynı bir anlatı çerçevesinde iç içe yürüyen olaylar dizisinde yer aldıkları da oluyor.) Bunlar, XVI ncı yüzyılın Celalilerinden tutun da geçen yüzyılın ve daha sonralarının İzmir, Aydın Efelerine, asker kaçaklarına, ayınkacılara kadar, çeşit çeşit, boy boy... Alın yazıları, dağ başında döğüşürken öldürülmek, ya da Yörüklerinki gibi, Devlet yasalarına boyun eğip "düze inmek", köylü kaderine razı olmaktır. Yaşar Kemal bu gerçeği Köroğlu'nun babası Koca Yusuf'a şöyle söyletir: "Kır-At yanında oldukça hiçbir şeyden korkma. Ama bir gün baktın Kır-At yok, sen de dağları bırak, var bir köye yerleş, çiftçi ol." Bu sözler, halk destanında Köroğlu'nun sonunu anlatan bölüme bir anıştırmadır. Bir bölük halk anlatmalarına göre "Ab-ı Hayat"tan içtikleri için Köroğlu da Kır-At da ölmemişlerdir. Kır-At o gün bugün her yıl bir başka fakir sakanın hizmetine girermiş. Üç dört ay kalır, ondan sonra sır olurmuş; ertesi yıl bir başka sakanın eline düşermiş... Köroğlu da bir çok anlatmalara göre, Kır-At'ın gitmesiyle "son"un geldiğini anlayınca:

Tüfek icad oldu, mertlik
bozuldu
Eğri Kılıç kında
paslanmalıdır

diyecek ve çekip gidecektir... Sonra anlaşılır ki o "Kırklar"a karışmıştır. (10)

Halk geleneğinde Köroğlu'nun çiftçi olduğu yolunda bir anlatma yok. Yaşar Kemal bir gün Köroğlu destanının devamını yazmağa girişirse sonunu nasıl getirecek hikayesinin bilemem: Kahramanı, romanın başında babasının söylediği sözlere uyarak köylü olmaya mı razı olacak? Yoksa, geleneğe uyarak "Kırklar"a mı karışacak? Ama, dağlardan düzlere inip destanlık maceralardan vaz geçmek, çiftçi, yaşamını seçmek, toprakla haşır neşir olan milyonların içinde eriyip sıradan bir kişi olmak da bir türlü "Kırıklara karışmak" değil mi?

"Köroğlu"da Yaşar Kemal, aşağı yukarı, Alexandre Chodzko'nun İngilizce çevirisini 1842 de Londra'da yayımladığı Azerbaycan anlatmasının (11) olaylar sırasını izlemiş: 1) Bolu Beyinin seyis başı Koca Yusuf'un ve Kır-At'ın soyları nereden gelir? 2)Koca Yusuf neden Bolu beyinin

zulmüne uğrar da gözleri kör edilir? 3)Ruşen Ali (Köroğlu)nin yiğitliği itten öğrenmesi; 4)Kır-At'ın bakımı ve denenmeleri; 5) Reyhan Arap'la Koca Yusuf'un ve Köroğlu'nun karşılaşmaları; 6) Düşünde görünen bir "Pir"in Koca Yusuf'a, gözlerini sağaltacak ve gençliğini geri verecek "Üç-Köpük"ün yerini haber vermesi, Köroğlu'nun köpükleri içmesi ve Koca Yusuf'un ölümü; 7)Köroğlu'nun Bolu Beyinin kızı Telli-Nigar'ı kaçırması; 8)Köroğlu'nun Çamlıbele yerleşmesi ve oranın eski sahibi Köse Kenan'ın "çıraklık" dönemi; Bezgar-Başı ile karşılaşması.

Bu epizotlarda birincisini Yaşar Kemal, halk anlatmalarına bakarak genişletmiş. Geleneklik anlatmalarda hikaye hep Koca Yusuf ile başlar, daha gerilere götürülemez; Yaşar Kemal, Ruşen Ali (Köroğlu)nin dedesinden başlamış: o, atları ile cihana ün salmış bir ülkede oğlu Yusuf ile yaşayan bir kişidir. Bu ülke, bir kuraklık ve kıtlık sonunda boşalır. İhtiyar yılkıcı da son atını azad edip deryaya salar ve ölür. Yusuf, Bolu Beyinin yurduna göç eder, ve orda babasının mesleğini sürdürür, Beyin baş seyisi olur. Yaşar Kemal anlatmasında Kır-At'ın soyu da gerilere götürülmüştür: Vaktiyle, Köroğlu'nun dedesinin memleketinde denizin dalgalarına gömülüp giden at, bir gün, Bolu Beylerinin yurduna yakın bir denizden yeryüzüne tekrar çıkacak, Beyin yılkısındaki kısraklara aşıp döl bırakacaktır; Kır-At bu döllerden biridir. "Derya"dan (denizden, nehirden, gölden) çıkıp kısraklara döl bırakan atlar ("Deniz Aygırları") efsanesi, Köroğlu destanı dışında da yaygındır; bir çeşitlenmesinde, Deniz Aygırının bir süre sonra tekrar sulardan çıktığında, kendi soyundan tayları da alıp sulara karıştığı anlatılır. (12)

Azerbaycan anlatmasında bulunmayan "Köroğlu'nun yiğitliği itten öğrenmesi" motifine Köroğlu halk rivayetlerinin başka çeşitlenmelerinde olduğu gibi bunlar dışında anlatılarda da rastlıyoruz (13).

Azerbaycan anlatmasındaki olaylar sırası Yaşar Kemal'inkinde değişik: Reyhan Arap Epizodu, "Üç-Köpükler"den sonra geliyor; Bezganla Köroğlu'nun boy ölçüşmesinden sonra bir kez daha Reyhan Arap'la Köroğlu'nun karşılaşması anlatılıyor. Yaşar Kemal aşık-hikayecilerin ayrı kollar (epizotlar) biçiminde anlattıkları bir kaç macera dizisini bir tek kolda toplamış, onlara kendine göre bir düzen vermiş. Anlatıda hikayeciden hikayeciye değişen yöntem ve bileşim özellikleri olağandır; halk hikayelerinin eşitlenmeleri anlatıcının bu türlü biçimleme özgürlükleri sonucu oluşur (14) Yaşar Kemal'in kendine özgü biçimlemeleri de yadırganmıyor.

Halk anlatmalarında Köroğlu Çamlıbele yerleştiği zaman orda kimse yoktur; Yaşar Kemal orayı, Köse Kenan'ın yurdu diye nitelemiş, ve Köroğlu'nun Köse Kenan yanında bir türlü "stage" dönemi yaşatmış: dağ başından inip yoldan geçen yolcuları, kervanları vurmayı Köroğlu onun denetimi altında öğrenecektir. Bu "çıraklık" dönemini başka anlatmalarda Köroğlu babasının yanında geçirir.

Köse Kenan'ı Yaşar Kemal, geleneğe uygun olarak ters, öfkeli, tok sözlü, eşkiyalıkta pişmiş bir kişinin çizgileriyle canlandırıyor, ve Köse'nin bir özelliği üzerinde duruyor:

"Çenesinin çukurunda bir tek tüy vardı (...) Hoş zamanında bu tüy çenesinin çukurunda kıvrılır yatar, hırslanınca da kalkar, dikilir, yere saplanırdı. (...) Köse o vakit bir adım atamazdı. Dünya yüzüne Köse gibi öfkeli bir adam daha gelmemişti. Eğer o tüy yere saplanmasa idi öfkesini yenemiyen Köse çok hanlar, hanumanlar dağıtır, çok ocaklar söndürürdü.. (...) Bereket ki bu kıl onun önüne geçiyor, yere saplanıyor, onu olduğu yerden kıpırdatmıyordu (...) Bu kılla uğraşayım derken, kılı saplandığı yerden çıkarayım derken bu arada da öfkesi geçiyordu" (15)

Ben Köse Kenan'ın bu "kılıç gibi yere saplanan tüyü" motifine gördüğüm halk anlatmalarında rastladığımı hatırlamıyorum. Onun bu özelliğini Yaşar Kemal bir yerde dinlediği bir Köroğlu hikayesinde mi (örneğin, benim bilmediğim ve Cengiz Tuncer'le konuşmasında sözünü ettiği Yusufeli anlatmasından mı) almıştır, kestiremiyorum. Belki de bu orijinal motif onun kendi buluşudur; öyle ise, o kadar yerinde bir buluş ki halk hikayesi geleneğine ondan bir katkı olarak yerleşmesi beklenebilir.

Yaşar Kemal'in Köroğlu hikayesini işleme yöntemiyle ilgili olarak bir de "Üç Köpük" motifi üzerinde duracağım. Bu motif de anlatmadan anlatmaya değişiklikler gösterir. Köpüklerin akıp geldiği suyun yeri, Üç Köpük yerine sadece bir pınarın, bir gölün suyu v.b. ayrıntılar bir yana, motifin iki çeşitlenmesi var: 1) Köpükleri - ya da suyu- içmesi gereken Kör Babadır; içince gözleri sağalacak, vücudu gençleşecektir, ama, Köroğlu suyu babasına vermez, kendi içer; 2) Köroğlu'nun babasının da "Su" yun olağanüstü niteliğinden haberleri yoktur; Köroğlu ve Kır-At onu bir raslantı ile içerler (16) Yaşar Kemal'in anlatması birinci çeşitlenmeye giriyor: Köroğlu babasının tarif ettiği yerden Üç Köpüğü avuçlarının içine doldurur, ama babasının yanına dönerken susuzluğa dayanamaz, ikinci ve üçüncüyü de içer. Bu anlatmada Köroğlu elinde olmadan, dışardan olağanüstü bir gücün zorlamasiyle babasını Üç Köpüğün getireceği şifaden yoksun bırakmıştır. Poshoflu aşık Müdâmi anlatması da birinci çeşitlenmeye girer ama o, kahramanın bencilliğini vurgulamak isteyen daha gerçekçi bir anlatım taşıyor: "...Huruşan Ali Şat nehrine vardı; üç gün bekledi. Üçüncü gece sabaha iki saat kalarak ay ışığı gündüz gibi olmakla köpüklerin geçtiğini gördü. Sudan köpükleri tutup bir kap içine aldı. Yarısını kendi içti, yarısı kalınca dedi ki: "Babam zati iki gözden ama, aynı zamanda ihtiyardır; bunu ne yapacak içip?" Yarısını da Kır-At'a içirdi o köpüklerin. Döndü geldi. Babası sorduğunda dedi ki: "Sevgili pederim, köpükler geçmişti, tutamadım..." (17)

Yaşar Kemal halk hikayecileri geleneğine uymuş, hikayesini yer yer Köroğlu türküleriyle süslemiştir. Onun seçtiği beş türkünün hepsi Maraş anlatması metinlerinden alınmıştır (18). Anlatı dilinde de Güney-Doğu Anadolu ağızlarının özellikleri baskın görünüyor. Bu olgu onun anlatmasiyle Ferruh Arsunar'ın yayımladığı (Köroğlu, Ankara 1963) metin karşılaştırılınca göze çarpıyor. Bunu, Göğceli'nin yetiştiği yerin diliyle, Maraş'lı hikayecinin dili arasındaki yakınlıkla açıklamak gerekir.

★ ★ ★

Yaşar Kemal'in anlattığı "Karacaoğlan Hikayesi"ne gelince: Burada başka türden bir yaratma ile karşı karşıyayız.

Karacaoğlan konusunun kaderi, halk hiyaleciliği geleneğinde Köroğlu'nunkinden farklı. Bir hikaye bütünü olarak işlenmiş çok az metin var elimizde. Bunlardan biri halk geleneğinden alınmış gereçlerle çağdaş bir yazarın halk hikayesi biçiminde düzenlediği bir metin (19). Tümiyle halk

Yaşar Kemal

geleneğinden derlenmiş hikaye metni olarak tek Kırım anlatması gösterilebilir (20). Ama yine de Karacaoğlan efsaneleşmiş bir kişi. Onun biyografyası üzerine bilinenler şiirlerindeki ufak tefek, anıştırma türünden bilgilerle, sözlü gelenekte yaşayan dağınık menkabelerinden öteye itmiyor (21)

Yaşar Kemal anlatması "Karacaoğlan'ın aşık hikayesi" ana çizgileriyle şöyle. (O, kahramanını "Karaca" diye adlandırmıştır.) Gurbete çıkmış Karaca göçmekte olan bir Türkmen obasına rastlar. Obadan Deli Hüseyin'le dost olur. Bey kızının çökmüş inatçı devesini, sazının ve sözünün büyülü güciyle kaldırmayı başarması Bey kızı Elif'in ona vurulmasına vesile olur. Bey, kızının bir serseri aşıkla sevişmesinden gazaba gelir. Oba halkının Karaca'yı korumaları sayesinde, Karaca ile Elif bir zaman gizlenerek sevdalarını sürdürdükten sonra kaçmak ve Küçük-Alioğullarından bir Türkmen Beyine sığınmak zorunda kalırlar. Orada Bey onları evlendirir ve korur. Bir gün Karaca bir düğünde saz çalarken sazının teli kırılır. Bunda bir uğursuzluk, bir felaket işareti sezen Karaca hemen çadırına döner. Orada, Beyin yeğeni Halil'i Elif'in koynuna girmiş bulur. Gelişinden habersiz, yatakta uyuyanların üstlerine abasını örtüp çıkar, gider, bir daha da görünmez bir yerde. Karaca'yı, kardeşliği, vefalı dostu Deli Hüseyin çok arar, bulamaz. Karaca bir mağaraya girmiş, yitmiştir. Ama onun zaman zaman mağaradan çıktığı, ortalıkta görüldüğü söylentileri de duyulur. Deli Hüseyin bir gün öğrenir ki Sivas taraflarında bir yerde Han Mahmud adında bir aşık, sevgilisiyle suda boğulmuşlar; cesetleri birbirine sarılmış olarak bulunmuş; Karaca türküsüyle bunları diriltmiş. Deli Hüseyin kalkar, bu olayın geçtiği yere giderse de Karaca'sını bulamaz, ve yollarda ölür. Elif artık ölüm döşeğine düşmüştür. Bir çerçiden Karaca'sının haberini alır. Son bir umutla, çerçiyi Karaca'ya gönderir. Karaca, Elif'i son bir kez görmek için obaya döner ama geç kalmıştır. Sazını Elif'in mezarı başındaki dut fidanına asar, ve gider, kayıplara karışır.

Yaşar Kemal anlatmasında Karaca'nın sevgilisi Bey kızının adı Elif'tir. Başka Anadolu rivayetlerinde Elif'in yerini Karakız, Kırım anlatmasında da İsmikân Sultan alıyor; bu adlar Karacaoğlan'ın şiirlerinin hiç birinde geçmez. Yaşar Kemal, Karacaoğlan'ın türkülerinde andığı kız, gelin adlarından Elif'i seçmiş sevgiliye, iyi de etmiş bence. Karacaoğlan iki güzel şiirinde anar Elif'i.

İncecikten bir kar yağar
Tozar Elif, Elif diye.

dizeleriyle başlayan birincisi, aşıkın sevgilisiyle geçen mutlu günlerinin bir türküsü olmalı. İkincisi, Karacaoğlan'ın kocalık çağında söylenmiş olacak; gezip dolandığı yerlerin (Antakya, Çukurova, Akçadeniz -yani Amik Gölü- Maraş, Göksün, Keferdiz, Erciyes...) geçit resmi içinde bu kez dinmeyen bir hasretin acısı ile anılıyor Elif'in adı:

Erciyes'te yağın karlar,
Seher ile göçen iller...
Zamanında Elif derler
Bir küçücük gelin gördüm.

Bu iki şiirden benim anladığım: Elif onun en büyük aşkı olmuştur. Yaşar Kemal, hepsi Karacaoğlan'ın yayınlanmış şiirlerinden seçilme 20 parça (22) ile süslemiş hikayesini. Bu iki türküyü yerleştirecek bir yer neden aramamış? Yazık...

Yaşar Kemal'in, Karaca ile Elif romanındaki eylem dizilerinin hemen hepsi halk geleneğinden alınma; kimisi olduğu gibi bırakılmış, kimisi üzerinde az çok oynanarak geliştirilmiş bunların. Karacaoğlan'ın zengin -ya da soylubir Bey kızına aşık olması bütün anlatmalarda ortak. Murad Uraz'ın düzenlediği hikayede Karakız, sevgilisi Karacaoğlan'dan uzaklaştırılır; hasta düşer, ölür. Karacaoğlan da bir mağaraya girer, sır olur. Bu son "kayıplara karışma" da Yaşar Kemal anlatmasiyle halk anlatmalarının ortak motiflerinden biri. Mağara, kimi anlatmalarda, "Kırklar Mağarası", "Eshab-ı Kehf Mağarası" olarak çeşitlenir. Kimi anlatmalarda ise Karacaoğlan "Geyikler"e karışmıştır. Belki de onun adındaki 'Karaca" kelimesi efsanenin bu biçime girmesini sonuçlandırmış (23). Türk halk inanışlarında geyiklerin "Pir"i (sahibi, koruyucusu), ve kimi zaman geyik, kimi de insan biçiminde görünen varlıklara rastlarız.

Karacaoğlan'ın, kendisi gibi zulme uğrayıp muratlarına ermeyen iki sevdalıyı birbirine kavuşturma motifi de sözlü gelenekten gelme. Bu "Mirze-i Mahmud" (Y.Kemal anlatmasında "Han Mahmud") hikayesinin başlı başına bir epizodunu oluşturur. Dursun Kılıç'ın Kars anlatması "Mirze-i Mahmud" hikayesinde olay şöyle geçer: Mahmud'la

ben bir köroğluyum, dağda gezerim,
esen rüzgârlardan hile sezerim.
demir külünk ile başın ezerim
usta çabuk kayır benim sazımı.

Mısırlı Esad Paşa'nın kızı Nigar birbirine aşık. Bu ilişki Paşayı gazaplandırıyor; boyunlarını vurduracak iki sevgilinin. Ama, araya girenler, cezayı hafifletiriyorlar: Paşa, kızı ile sevgilisini bir sandığa koyup deryaya attırıyor. Bütün davranışları ile Kerem'in Sofu'suna -Yaşar Kemal'in Deli Hüseyin'ine benzeyen, Mahmud'un kardeşi Kanber kardeşini yitirmenin acısı ile dağlara düşüyor. Hızır ona Karacaoğlan'a baş vurmasını öğütlüyor; Karacaoğlan geyiklere karışmış.. Kanber Geyiklere sesleniyor; içlerinden biri, insan biçimine dönüşüp Kanber'in yanına geliyor. Bu Karacaoğlan'dır. Birlikte deniz kenarına varıyorlar. Karacaoğlan sazını kıyıdaki kumlara gömmüş, sâzı orda bozulmadan kalmış; bunu hayra yoruyorlar. Nitekim Mahmud'la Nigarı Mansırlı Şahının adamları sandıkla bulmuşlar, karaya çıkarmışlar. Karacaoğlan bir türkü ile Tanrıya yalvarıyor, onun sözleri, ve o sırada beliren bir Dervişin de kerameti ile iki sevdalı diriliyorlar (24)

Y. Kemal anlatmasında "sandık" motifi yok; Bey, Han Mahmud'u denizde boğdurur, Nigar da Sevdiğinin ardından kendini sulara atar ve boğulur. Y.Kemal'in hikayesinde bir başka çeşitlenme Derviş motifinin bir yana bırakılmış olmasıdır, aşıkların dirilmeleri sadece Karacaoğlan'ın türküsüne bağlanmıştır.

Karısını yabancı biriyle yatmış, gören Karacaoğlan'ın yerini yurdunu terk edip bir daha görünmemek üzere çekip gitmesi Yaşar Kemal'in hikayesinde önemli yeri olan bir epizoddur. Bu eylemler dizisini de başka halk anlatmalarında buluruz. Kırım anlatmasında Karacaoğlan'ın aslı Belgrad'lı, adı İsmail'dir. Rüyasında İsmikan Sultan'a aşık olur. Onun yaşadığı şehre varır. Orda Murad Paşa adında kahve işleten biriyle dost olur. Zengin tüccar, Murad Paşa'nın araya girmesiyle kızı İsmikan'ı Karacaoğlan'a vermeğe razı olur. Murad Paşa Karacaoğlan'a bir konak yaptırır. Bir gece, konaktaki Arap, İsmikan Sultan uyurken habersiz onun koynuna girer. Onları bu durumda gören Karacaoğlan, karısını Arab'ın suç ortağı bilerek, beddua eder, çıkıp gider. İsmikan Sultan, bu kargışın etkisiyle yatağa düşer, vücudunda onulmayan yaralar çıkar. Şifası, Karacaoğlan'ın hayır duasına bağlıdır. İsmikan'ın eski nişanlısı Karacaoğlan'ı arayıp bulur. Ona karısının günahsızlığı anlatılır, Karacaoğlan'ın Tanrıya yalvarmasiyle İsmikan iyileşir; ve iki aşık yeniden birbirine kavuşmuş olurlar. (25)

Yaşar Kemal anlatmasında Karaca'nın yerini yurdunu bırakıp gitmesine sebep karısı Elif'in koynunda bir gece Küçük Alioğlu'nun yeğeni Halil'i bulmasıdır. Bu Karaca'yı yıkar, ama bunda Elif'in hiç suçu yoktur. O, şımarık, azgın Bey yeğeninin şantajına boyun eğmek zorunda kalmıştır; şöyle ki: Elif'i baştan çıkarmak için etmediğini koymamış; sonunda arzusuna erişemeyince kadına: "Bir şartla senden soğurum. Bir gece varır, senin yanında, sana dokunmadan yatarım. Sana elimi bile sürmem" diyor. Elif de, başka çaresi kalmayınca buna razı oluyor.

Kırım anlatmasında, hayin Arab'ın koynuna girdiğinden İsmikan Sultan'ın hiç haberi olmamıştır. Benim Çukurova'da —Ceyhan ilçesine bağlı İmren köyünde derlediğim anlatma daha gerçekçi bir biçim almış, Karacaoğlan'ın yeğeni Gök Yusuf dayısının karısına aşık. Karacaoğlan, bir düğünde saz çalmak üzere obadan ayrıldığı bir gece Gök Yusuf kadını kandırıyor; birlikte yatıyorlar. Düğünde birden sebepsiz, sazının teli kırılan Karacaoğlan bunda bir uğursuzluk bir felaket seziyor; evine dönüyor, karısı ile Yusuf'u boyun boyuna yatar görünce üstlerine kürkünü atıp düğün yerine dönüyor. Ertesi günü, karısına iki türkü ile içini döktükten sonra bırakıp gidiyor. Bu olaydan sonra o, kendisiyle "dokuza kadar hangi kız atışabilirse (yani, türküsüne dokuz bent bir türkü ile cevap verebilirse) ancak onunla evlenmeğe ahd etmiş; böyle bir kıza rastlayamadığı için de bir daha hiç evlenmemiş (26)

Bu son anlatmada Yaşar Kemal'inki ile ortak bazı ögeler seziliyor: Kadının oynası Karacaoğlan'ın yeğenidir; Y.Kemal anlatmasında Beyin yeğeni. İki anlatmada da, başına gelecek felaketi Karacaoğlan'a sazın telinin kırılması haber verir. Yaşar Kemal bu epizodu dinlediği bir rivayetten olduğu gibi mi almıştır, yoksa üzerinde oynamış mıdır kestiremiyorum.

Yaşar Kemal'in anlatmasında aşk hikayesi, sevgilisinin mezarı başına gelen Karaca'nın sazını asıp gitmesiyle sona erer. Bu motif de halk geleneğinde değişik biçimler almış olarak yaşıyor. Akşehirli Ahmed Hamdi Efendi adında birinin bıraktığı 1292 H. (1875) tarihli bir defterde, Karacaoğlan'ın Maraş yöresinde Çezel yaylasında 96 yaşında öldüğü, tenha bir pınar başına gömülmüş ve sazının da çürüyünceye kadar mezarının başı ucundaki ağaçta asılı kalmış olduğu rivayeti aktarılmıştır (27). Mut ilçesine bağlı Çukurbağ köyü yakınında bir tepede Karacaoğlan'ın, karşı tepede de sevgilisi Karacakız'ın mezarları diye inanılan yerlerin gösterildiğini ben 1967 de bu köye

gittiğim zaman öğrenmiştim. Cahit Öztelli de o yöre halkının ziyaret ve adak yerleri olarak kutsalladıkları bu iki tepe üzerine tamamlayıcı bilgiler vermiştir. Tepede bir mağara varmış; Karacaoğlan, sağ iken bu mağarada otururmuş; ölürken orada bir cönkünü bırakmış (28).Bu son anlatmada sazın yerini cönk alıyor. Yukarda özetlediğim Mirze-i Mahmud hikayesinde, Karacaoğlan'ın sazını deniz kıyısında kumlara gömdüğü anlatılır; "saz orada bozulmadan kalmış" denir. Yaşar Kemal, çeşitli biçimlere bürünmüş, bu simgeyi örten perdeyi, örslemekten Korkar gibi usulca aralayarak hikayesini bağlıyor: "Karaca,mezarın başındaki o dut fidanına sazını astı. Başında bekleyen adama: 'Bu saz burada kıyamete kadar kalacak' dedi, oradan ayrıldı. Adam, Karacaoğlan'ın ne demek istediğini anlamıştı."

★ ★ ★

Yaşar Kemal'in, yalnız Köroğlu ve Karacaoğlan hikayelerinde değil, bütün yazdıklarında halk geleneğinin türlü konularına, sözlü edebiyat kadar halk yaşamının, halk kültürünün çeşitli yönlerine ilişkin yığınla bilgi var: İnanışlar, töreler, törenler, atasözleri, deyimler, tekerlemeler, alkışlar, kargışlar, v.b. Onun neleri, ne ölçüde gelenekten olduğu gibi aktardığı, bunlardan esinlenerek ve güçlenerek, kendi yazar ve sanatçı kimliği ile bu geleneği ne ölçüde, nasıl aştığı sorunları üzerinde araştırmalar çağdaş Türk edebiyatının bir yönünü öğrenme çabasında çok yararlı olur. Ben bu türden bir girişime bir kaç örnek vermekle yetindim. Umarım ki, dilbilimi, edebiyat, etnoloji v.b. alanlarından bövle bir girişimi yürütme heveslileri, örneğin doktora tezlerine konu arayan gençler, çıkar da benim bu küçük denemem bir işe yaramış olur.

NOTLAR

1)Bu hikayelerin adları için bk. P.N.Boratav Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği. Ankara 1946, s.312
2)Azra Erhat, Sevgi Yönetimi. İstanbul 1976, s.256-257
3)P.N. Boratav Halk Hikayeleri.. s.34, 77, 329, v.d.
4)Akşam Gazetesi 28.1.1966
5)Azra Erhat Sevgi Yönetimi s.261-262
6)**Kaşak**: çalı gibi
7)**Gölük**: yük hayvanı.
8)**Eğme**:Kara çadıra bitişik, bükülmüş, eğilmiş dallardan yapılma, hayvanlar için, üstü çulla örtülü sığınak
9)Yaşar Kemal **Kimsecik, Cumhuriyet** gazetesi, 18.1.1980
10)P.N.Boratav **Halk Hiyaleri**.. s.262-263
11)Pertev Naili (Boratav) **Köroğlu Destanı** İstanbul 1931 s. 8 v.d.
12)Bak: Pertev Naili **Köroğlu Destanı** s.8,21,23,24,58-60, Ali Özder **Artvin Folkloru**, Ank. 1970 s.18-19; Yusuf Gül "**Doğu Anadolu Efsaneleri**" **Türk Folklor Araştırmaları** sayı 330, 1977 Ali Rıza Yalgın **Cenupta Türkmen Oymakları**, V. Ankara 1935, s.98
13)Pertev Naili **Köroğlu Destanı** s.77
14)P.N.Boratav **Halk Hikayeleri**. s.179 v.d.
15)Yaşar Kemal, **Üç Anadolu Efsanesi** İstanbul 1971, s.96 v.d.
16) Pertev Naili **Köroğlu Destanı** s.24,62,84, P.N. Boratav **Halk Hikayeleri**, s.250-251 Ferruh Arsunar "**Kŏroğlu** Ankara 1963, s.27-28
17)P.N.Boratav **Halk Hikayeleri**. s.250-251
18)Pertev Naili **Köroğlu Desta nı** s.159 v.d.Yaşar Kemal'in aldığı türküler bu kitapta şu numaralardadır: 2,3,7,8,131
19)M.U (Murad Uraz) **Karacaoğlan ile Karakız**, İstanbul 1939 Ayrıca bk.: P.N. Boratav **Halk Hikayeleri**.. s.174, not 187 Murad Uraz'ın bu ilk denemesinden sonra **Karacaoğlan Hikayesi** nin aynı yöntemle düzenlenmiş bir çok baskıları yapıldı: Murad Uraz -Selami Münir Yurdatap, **Karacaoğlan ile Karakız** İstanbul 1941, Muharrem Zeki Korgunal, **Karacaoğlan**, İstanbul 1952, Rasih Yukay **Karacaoğlan ile Benlikız** İstanbul 1954 XXX, **Karacaoğlan ile Benlikız** İstanbul 1959, 1965, 1968, Fevzi Gürgen **Karacaoğlan ile Yayla-Güzeli**, İstanbul 1967, 1971, Murad Uraz **Karacaoğlan ile Karakız**, İstanbul 1970, Muharrem Zeki Korgunal **Karacaoğlan'ın Aşk Maceraları** İstanbul 1959, 1966, 1968, 1970, 1972 Bunlara bir de Aşık Ali İzzet Öz kan anlatması bir Karacaoğlan hikayesini eklemeliyiz; "Karacaoğlan'ın Erzurum seyahatı" başlığını taşıyan bu metin Ahmed Adnan Saygun'un **Karacaoğlan: Yeni Bilgiler Bir Rivayet** (Ankara 1952) adlı kitabında yayımlanmıştır. Krş.: İlhan Başgöz **Ali İzzet Özkan** Ankara 1979 s.6.39
20)W.Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen stamme VII.: **Die Mund Halk Hikayeleri**.. s.184, 185
21)Cahit Öztelli **Karacaoğlan: Bütün Şiirleri** İstanbul 1970, s. XVII v.d.
22) Bu şiirler Yaşar Kemal anmatmasındaki sıra ile Cahit Öztelli'nin kitabında **Karacaoğlan Bütün Şiirleri** şu numaralardadır 175, 45, 288, 168, 31, 143 440, 131, 417, 241, 224, 89, 63 320, 386, 387, 342, 238, 171 YaşarKemal'inkitabını koyduğu (s.197) ve "Han Mahmud" hikayesinin bir anlatmasından alınmış olduğunu sandığım dört lük bu listede yoktur.
23) Bk.: P.N. Boratav **Halk Hikayeleri**.. s.168, not.183
(24) P.N.Boratav, **Halk Hikayeleri**.. S.41.91, 93, 166, 168 Hikayenin aşık Dursun Kılıç anlatması benim arşivimdeki yayınlanmamış metinler arasındadır. İlhan Başgöz'ün incelediği bir Türkmenistan anlatması "Karacaoğlan hikayesi"nde Karacaoğlan, Mansur Padişahın oğlu görünüyor; bk.: **Ulusal Kültür** dergisi, sayı 4, 1974, S.123, 134
25)Kırım anlatması Karacaoğlan hikayesinde "İsmikan Sultan'ın vücudunu yaraların kaplaması" motifinin oluşmasını, Karacaoğlan'ın "sıracalar çıksın nazik teninde" dizesini içeren bir kargış şiirinin etkilemiş olacağı düşünülebilir. Bk.: P.N. Boratav **Halk Hikayeleri**.. s.149, 150. Bu şiirin tam metni C.Öztelli **Karacaoğlan** No.218
26)P.N. Boratav "Çukurova'da folklor derlemeleri **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** V, 1947 sayı 3, s.272-273
27)İ.Aczi Kendi "Karacaoğlan" **Konya** dergisi sayı 46, 1942, C.Öztelli **Karacaoğlan** s.XXIII-XVI Ahmet Hamdi Efendi'nin bu notlarındaki bilgilerin Karacaoğlan anlatmaları ile ilişkileri üzerinde İlhan Başgöz 1949 yılında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde savunduğu doktora tezinde ("Biyografik Halk Hikayeleri") durmuştur. Yayınlanmadan kalmış olan bu incelemenin bir özeti: "Turkish Folk Stories About the Lives of Minstrels" **Journal of American Folklar** cilt 65, 1952, s. 331-339, Karacaoğlan'la sevgilisi Karakız'ın muratlarına eremeden ölmüş ve karşılıklı iki tepeye gömülmüş oldukları üzerine bir anlatma da: İshak Refet (Işıtman) **Karacaoğlan**, Ankara 1932, s.35
28) C.Öztelli, **Karacaoğlan** s.XV

İBNİ HALDUN VE MUKADDİME

Alaattin BİLGİ

EN önemli yapıtlarını 15. yüzyılın eşiğinde verdiği halde büyük Arap düşünürü İbni Haldun'dan (1332-1408) batı bilim ve düşün çevreleri ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru söz etmeye başlamışlar, yapıtları özet halinde de olsa kimi batı dillerine çevrilerek, tarih feslefesi ve toplumbilim konusundaki düşünce ve tezleri üzerinde ciddi araştırmalar, incelemeler yapılmaya başlanmıştır. Birkaç yüzyıllık bir gecikmeden sonra başlayan bu büyük ilgiyle artık İbni Haldun, hele Tarih'ine önsöz niteliğindeki Mukaddime'si (kitabın tam adı: **Mukaddime** -İbretler Kitabı, Arap ve Acem Dönemleri ve Bunların Çağdaşları olan Büyük eğemenlere İlişkin, Baslangıçtan Buyana gelen Haberler Divanı) Ingilizce, Fransızca, Rusça'ya çevrildikten sonra pek çok bilim adamınca tarih felsefesinin ve toplumbilimin kurucusu olarak kabul ediliyor, tarihin en toplumun incelenmesi için öne sürdüğü yöntemler ve savlar başta sosyalist ülkeler olmak üzere marksist acıdan inceleme konusu yapılıyor. Ülkemizde **Mukaddime**'nin 19. yüzyılın ıkınci yarısından başlayarak çevirileri yapılmış ve yayımlanmış olmakla beraber, İbni Haldun'un ana fikir ve savlarının irdelenmesi ancak üniversite ve ansiklopedi çevreleriyle sınırlı kalıyor. **Mukaddime**'nin yeni yazıyla üç ciltlik çevirisi ilk kez 1957 yılında M.E.B. Şark-İslam Klasikleri dizisinden yayımlanıyor, çevirmeni Zakir Kadiri Ugan. Son olarak Turan Dursun'un çeşitli Arapça baskıları karşılaştırarak Arapça aslından yaptığı çeviri 1977 yılında yayımlanıyor (1). Bu yazımızda biz, bu çeviriyi esas alarak, İbni Haldun'un tarih tezi, yöntemi, toplumbilim konusundaki düşünceleri üzerinde duracağız ve ekonomik görüşlerine değinirken bunların, daha sonra Karl Marx'ın başyapıtı **Kapital**'de geliştirdiği tezlerle ve kavramlarla olan bağıntılarını belirtmeye çalışacağız.

TARİH KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

İbni Haldun, daha önceki tarih bilimini, ya da daha doğrusu tarihçiliği şöyle anlatır: "Tarih bilimi, toplumların, toplulukların birbirlerine aktarageldikleri bilim dallarındandır". Halktan kişiler, sıradan insanlar bile pek de işlerine yaramayacağını bildikleri halde tarih öğrenmeye yönelirler. Hele hükümdarlar ile yöneticiler tarih öğrenmekte adeta birbirleriyle yarış ederler. Masal gibi bellendiği için de hepsi tarihi kolaylıkla öğrenirler. Ağızdan ağıza geçen sözler, öyküler, söylenceler yinelenir, bunlardan nisseler, özdeyişler çıkartılır. Kalabalık yerlerde bütün bunlar tatlı tatlı anlatılarak dinleyenler eğlendirilir. Bu haliyle "dıştan bakılınca tarih, eski günlerden ve devletlerden, eski çağlarda geçen olaylardan haber veren bilim olmaktan öteye geçemez... Tarih, yaratıkları, doğadaki durumların nasıl değiştiğini , devletlerin sınırlarının nasıl genişlediğini, güçlerinin nasıl arttığını, güçlerini yitirip göçme dönemlerinin geldiğini bildiren belirti herkesi uyanmaya çağırıncaya dek yeryüzünü yapılarla nasıl donattıklarını bildirir bize." Bu tür yüzeysel tarihçiliğin karşısında bir de gerçek tarihçiliğin olduğunu belirten İbni Haldun, "Derinliğine bakıldığında ise, tutarlı bir bakıştır tarih." diyor ve şöyle devam ediyor: "Bir incelemedir. Olup bitenlerin nedenlerini, nasıl başlayıp nasıl geliştiğini inceliğiyle ortaya koymadır. Olayların nasıl'larını niçin'lerini derinlemesine bilmedir. Bundan dolayı tarih, temel bilimdir."

Tarihin "iç yüzü" dediği bu bilimsel tarih görüşünü vurguladıktan sonra yazarımız, tarihte aktarmacılığa, uydurmacılığa değinerek şöyle yakınıyor: "İslam dünyasındaki tarihçilerin ileri gelenleri, geçmiş günlerin haberlerini dolu dolu alıp topladılar. Yazdıklarının arasına koyup sakladılar. Ne var ki asalak ve sorumsuzlar karıştırdılar o haberleri. Yanlışın aldatıcılarına kattılar. Bu alanda kimi zaman kuruntulara, sanılara kapıldılar; kimi zaman da bilerek haber uydurdular. Abartılmış söylentilerden yaldızlıları aldılar, ötekilerle sürdüler piyasaya. Ve uydurdukça uydurdular. Daha sonra gelenlerin çoğu da bunlara uydular, öncekilerden işittiklerini öylece bize ilettiler. Olguların ve durumların nedenlerini düşünüp kavramadan uydurma haberciliğin sapık yollarını bırakmadılar, uydurmacılığa karşı koyalım demediler..." Bu yakınmalardan sonra İbni Haldun bunlarda inceleme denen şeyin de az olduğunu, ayıklama, doğruların içinden yanlışları çıkarıp atmayı önemsemediklerini, başkalarına körü körüne uyduklarını vurguluyor ve sözlerini şöyle bağlıyor: "Bununla birlikte gerçeğin gücüne karşı konulamaz. Yanlışın şeytanı, tutarlı görüşün silahıyla verulup yok edilebilir. Aktarmaya alışık kişi, incelemeden yazar, aktarır durur. Tutarlı bakış açısı ise, yöneltildiğinde gerçeği bulup ortaya çıkarır. Bilim de bu gerçeğin evrelerini parlatıp aydınlatır tutarlı görüş için." (2)

TARİH FELSEFESİ

İbni Haldun'un tarihin konusu ve yöntemi üzerinde o zamana değin hiç bir tarihçide görülmeyen sav ve ilkeler öne sürdüğü ve "Tarih"inde bunları titizlikle uyguladığı, tarih felsefesinin kurucusu olduğunu çok geç de olsa bilim çevrelerince kabul edilmekle beraber bugün bile bazı başvuru kitabı yazarlarınca ihmal edilmesi ilgi çekici bir olgu. Sözgelimi, dilimize de çevrilen, Manfred Buhr ve Alfred Kosing'in **Felsefe Sözlüğü'nde**, Tarih Felsefesi maddesinde, ilkçağ Yunan filozoflarından (Eflatun, Aristo, Tukhudides) tutun da, ortaçağa (Agustinus, Toma), Aydınmacılara (Voltaire, Montesquieu,vb.) ve hatta Toynbee, Spengler, Rostow Frayer gibi çağdaş yazarlara yer verildiği halde, bu maddeye adını koyan İbni Haldun'un adı bile anılmamakta. Aynı biçimde, Rosenthal-Yudin'in **Felsefe Sözlüğü'nde** de -bu sözlük de dilimize çevrilip yayınlanmıştır- İbni Haldun'un adı bile geçmez. Ne var ki adı geçen sözlüklerdeki bu önemli boşluklara karşın, yukarıda da değinildiği gibi Soyvetler Birliği'nde olsun öteki sosyalist ülkelerde olsun İbni Haldun'un tarih tezleri son yıllarda gerekli ilgiyle ele alınmakta, üzerinde ciddi incelemeler yapılmakta ve yayınlanmaktadır.

Kapsamlı çalışmasıyla sözlük alanında ülkemizde dikkat çeken Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü'nün Tarih Felsefesi maddesinde, "... geçmişte **neler** olup bittiğini araştıran tarih biliminden farklı olarak, tarih felsefesi, geçmişte olup bitenlerin **nedenlerini** araştırır." diyor ve tarihi olayları, metafizik ve bireysel açıdan açıklayan tarih felsefesi görüşlerinden sonra, çağdaş diyalektek materyalist tarih anlayışına değiniyor ve sözü İbni Haldun'a getirerek şunları söylüyor: "Tarih felsefesinin ve toplumbilimin kurucusu sayılan Arap düşünürlerinden İbni Haldun'a (1334 - 1406) göre toplumsal olayların nedenini toplumun kendisinde aramak gerekir. Tarih bilimiyle uğraşanları yanıltan şey, ulusların hal ve durumlarının **değişmekte** olduklarını unutmaktır. Değişme, Tanrının bütün varlıklar için koyduğu bir yasadır. Doğasal verim, özdeksel bir değişmeden ibarettir. Toplumlar da insanlar gibi doğar, gelişir ve ölürler. Hüner ve sanayiin gelişmesi... insanı düşünsel bilgilerle uğraşmaya yöneltir. Değer emekle belirlenir, pazarda satılan buğdayda, iş ve emeğin değeri açıkça görünmez ama, buğdayın değeri, onu elde etmek için harcanın iş ve emeğin değeridir. Toplumsal olayların temeli ekonomiktir.." (3)

Ancak burada, Hançerlioğlu'nun, İbni Haldun'un görüşlerini özetlerken yer verdiği, "Değişme, Tanrının bütün varlıklar için koyduğu bir yasadır" tümcesinden, Turan Dursun'un da belirttiği gibi, yüzeysel bir değerlendirme sonucu, İbni Haldun'un tarih anlayışının materyalist olmadığı yargısının çıkarılmaması gerekir. Çünkü düşünürümüzde Tanrı kavramı dinsel dünyadakinden daha değişik bir anlam taşır; ona göre Tanrı doğal yasaların dışında değil, hem bu yasaları koyan, hem de bu yasaların ta kendisidir, gelişmeyi etkileyen bir tür özgüç'tür. Toplumsal olayların nedenlerini tanrısal iradede aramak metafiziğe dayalı öğretiler için doğaldır, oysa İbni Haldun bu olayların nedenlerini toplumun kendisinde, toplumsal yaşam biçimlerindeki değişmede aramak gerekir der. İlerde biraz daha ayrıntılı biçimde değinilecek olan "toplumsal olayların temeli ekonomiktir" yargısına ulaşan bir düşünürde, metafizik temeller aramak zaten boş bir çaba olur.

TARİHİN KONUSU VE TOPLUMSAL YAŞAM

Yeni bilim diye nitelediği tarihin konusu için İbni Haldun, **Umran** sözcüğünü ilk kez kullanıyor ve genel olarak Arapçada, uygarlık, kültür, mutluluk anlamına gelen bu sözcükle o, insanın toplumsal yaşamının bütününü anlatmak istiyor. **Umran**, uygarlık ya da kültür gibi toplumun yaşam faaliyetlerinin ürünü ya da sonucu değil, yaşam faaliyet sürecinin ta kendisidir. Bilim, kültür, polita Umran'ın kapsamı içerisine girer ama onun özünü belirlemez. Toplumsal yaşam, yani bir bütün olarak umran, maddi gereksinmeler ve zorunluluklar içerisinde bulunan ve bunları karşılamak zorunda olan insanın birleşmiş üretici faaliyetidir. Umran sözcüğüne böylece yeni bir içerik kazandıran, tarihi ve toplumbilimi için yeni bir kavram türeten İbni Haldun, toplumu ve onun yaşam biçimini etkileyen nedenlerin başta ekonomik etken olmak üzere, coğrafi, doğal ve politik etkenler olduğunu öne sürüyor.

İnsanın toplumsal varlığını, onun bir arada yaşama gibi ruhsal bir istemine ya da içgüdüsüne değil de, besin ve yaşama araçları için doğal gereksinmelerine bağlayan düşünürümüz şöyle der: "İnsanın yaşamı besin almadan olanaksızdır,... ama bir insanın gücü gereksinme duyduğu besini sağlamak için çok yetersizdir.. Kendisi gibi başka bir çoklarının gücünü birleştirmek, hem kendisi, hem de o başkaları için besin sağlamada zorunludur." (4)

İnsanların güçlerini, yeteneklerini iş sürecinde kullanmaksızın kendisi için yaşam gereksinmelerini sağlayamayacağını, üstelik bunları sağlayabilmesi için çeşitli işlerin yapılmasına,diyelim tohumun toprağa ekilmesine, ekimin biçilmesine, tanenin öğütülmesine, bu işler için de bir çok araç ve gerece gerek bulunduğunu belirten İbni Haldun, iş süreci içerisinde insanların karşılıklı yardımlaşma zorunda bulunmaları sonucu **işbölümünün** doğduğuna işaret etmekte ve, "Öyleyse insanın kendi türünden kişilerin güçlerini birleştirmeleri gerekir. Gücünü kendi türünden olanlarınkiyle birleştirmelidir ki, gerek kendisi ve gerek onlar için yiyecek sağlanabilsin. Yardımlaşmayla, o insanların gerek duyduklarından kat kat daha çok besin sağlanabilir." (5) demektedir. İnsanlar arasındaki bu elbirliğini, işbölümünün ayrıca kendilerini doğanın olumsuz etkilerine ve düşmanlarına karşı savaşta da gerekli olduğunu uzun uzun anlatan yazar, "Öyleyse, toplumsal yaşam, insan türü için kaçınılmaz bir zorunluluktur." (6) sonucuna ulaşır. Böylece, İbni Haldun'un kendisinden yaklaşık üç yüzyıl sonra, Karl Marx'ın **Kapital**'de, büyük sanayie öngelen üretim evrelerini ele alırken sistematik olarak ayrıntılarıyla incelediği toplu halde üretim, elbirliği ve işbölümü gibi sosya-ekonomik kavramlara ilk kez bilimsel bir yöntemle yaklaşan bir öncü olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. (7)

EKONOMİK FAALİYETLER

İbni Haldun, insanların ekonomik faaliyetlerinin bir toplumun yaşam biçiminin temel belirleyicisi olarak görür ve şu yargıya varır: "Bilesiŋ ki, çeşitli kabilelerin yaşam tarzlarındaki farklı

lık, sadece bu (kabilelerin) yaşam araçlarını elde ettikleri farklı yollara dayanır. İnsanlar (kabileler olarak) özellikle bu araçları elde edebilecek şekilde karşılıklı yardım amacıyla birleşirler." (8)

Kapital'de aynı konuya değinirken Marx, Manifaktürde, İşbölümü, Toplumda İşbölümünü incelediği bölümde aynen şunları söyler: "İyi gelişmiş ve meta değişimi ile ortaya çıkmış olan her işbölümünün temeli, kent ile kır arasındaki ayrılıktır. Toplumun bütün ekonomik tarihinin, bu antitezlerin hareketinde özetlendiği söylenebilir... Çeşitli topluluklar, kendi doğal çevrelerinde, farklı üretim araçları ve farklı geçim araçları bulurlar. Böylece, üretim tarzları, yaşayışları ve ürünleri farklı olur. İşte bu kendiliğinden gelişen farklılıklar, çeşitli toplulukların ilişki kurmalarıyla ürünlerin karşılıklı olarak değişimine yolaçar." (9) Ve Marx bu saptamaları yaparken düştüğü bir dipnotta, "Sir James Steuart, bu konuyu en iyi ele alan iktisatçıdır." der. (10)

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, o çağın verilerine ve birikimlerine dayanarak Sir James Steuart (1712-1780) bu konuyu en iyi ele alan iktisatçı olabilir ama, Marx, bir başka düşünürün Steuart'tan birkaç yüz yıl önce aynı konuyu derinlemesine işlemiş olduğunu bilmiş olsaydı, elbette onun çalışmalarını da değerlendirir, sosyo-ekonomik konularda ilk kez o özgün incelemeleri yapan kişinin adını övgüyle anardı. Bu ve daha ilerde değineceğimiz bu türden boşluklar, Marx'ın **Kapital**'in hazırlık çalışmaları yaptığı British Museum kitaplığında yıllar süren titiz incelemeleri sırasında İbni Haldun'un yapıtları henüz batı dillerine çevrilmemiş olduğu için bunları okuyup inceleyememiş olmasından ileri gelmektedir hiç kuşkusuz.

Kırsal ve kentsel toplumsal yaşam arasındaki farklılığın tarihsel bir süreç içerisinde ve birbirine bağlı olarak oluştuğunu belirten İbni Haldun'a göre, kırsal yaşam ile kentsel yaşam arasındaki ilişki, toplumsal gelişmenin aşağı ve yukarı evreleri arasındaki ilişkiden başka bir şey değildir. Aşağı evre ilkel ve çok az farklılaşmış üretim evresi, aynı zamanda düşük yaşam standardı evresidir. Yukarı evre, gelişmiş ve farklılaşmış üretim faaliyeti, yani ekonomik faaliyet, ve buna koşut olarak yüksek yaşam düzeyi evresidir. Aşağı evreden yukarı evreye geçiş, çok miktarda emeğin, üretici gücün bir yerde yoğunlaşmasının, işbölümünün gitgide artması ve karmaşıklaşması sonucu ekonomik etkinlikten doğar. Toplumsal gelişmenin temeli her şeyden önce nüfusun kentlerde birikmesine, emeğin yoğunlaşmasının yanı sıra işbölümünde ve bir işte uzmanlaşmaya bağlıdır. (11). Maddi ilerlemenin başta gelen koşulu halini alan, bir nesnenin gereğinden fazla üretimini -yani o nesnenin meta haline gelmesini- ancak işbölümü ve emeğin yoğunlaşması sağlayabilir. "Eğer bir kent ya da bir bölge halkı bütün ürünlerini zorunlu gereksinmeleri uyarınca paylaşsalardı, küçük bir emek miktarı onların isteklerini yerine getirirdi. Kalan ürün, zorunlu geresinmeleri karşılamak için kullanılan ürüne oranla bir çokluk olur (yani kapitalist üretimde artı-ürün, A.B) ve bolluk gereksinmeleri ile, onları hakkaniyetli değişim yoluyla ya da bir fiyat ödeyerek alan başka kentler halkı tarafından ardından koşulan gereksinmeleri karşılamak için kullanılabilirdi." (12)

Bir toplumda işbölümünün doğup gelişmesi bu toplumda belli bireylerin belli ürünleri üretmede yetkinleşmesini ve bu bireyler arasında, toplumsal ölçüde, ürettikleri bu ürünlerin değişimini doğal hale getirir. Basit ticari ilişkilerin ancak varolduğu bir çağda İbnu Haldun insanlar arasındaki emek ürünlerinin değişim biçimi olarak sadece mal değişimini -trampayı- düşünebiliyordu. İnsanlar arasında birbirlerini aldatmaksızın yapabilecekleri bir değişim için, değişilebilir ürünlerin değerce eşit olmasını -eşdeğerlik kavramını- öngerektirir. İnsanlar arası en yalın ticari ilişkilerin başladığı ve devam ettiği yüzlerce yıl boyunca insan düşüncesi, değişimde bu eşdeğerliliği belirleyen **bu ölçütü**, bu gizemli özü aydınlatmaya çalışmıştır. **Kapital**'de Marx, değişim, eşdeğerlik ve değişim değeri gibi kavramları incelerken, Aristoteles'in bu yönden öteki düşünürlerden daha ileriye gittiğini söy-

SERVER TANİLLİ

DEVLET ve DEMOKRASİ

ANAYASA HUKUKUNA GİRİŞ

"Aydınlık bir dil, pırıl pırıl bir bilinç, çağdaş bir mantık somut bir yaklaşımla dünyanın ve ülkemizin gerçeklerini dile getiren bu 650 sayfalık yapıt her Türk yurttaşının evinde bulunmalıdır" (İLHAN SELÇUK)

"Sadece hukukçular, anayasa hukukçularını ilgilendiren bir kitap değil bu, hepimizin kitabı ve en başta Kurucu Meclis üyelerinin".

(Melih Cevdet ANDAY)

3. BASKI KİTAPÇILARDA
750 LİRA

Genel Dağıtım: SAY Dağıtım
Nuruosmaniye Cad. Türbedar Sok.
No. 4, Kat. 1 (Tel: 28 17 54)
Cağaloğlu/İSTANBUL

lüyor, ve onun, her ürünün tüketime olduğu kadar değişime de yaradığını gördüğüne dikkati çekiyordu. Ne var ki, "Eşitlik olmadan değişim, ortak bir ölçü ile ölçülebilme olmadan eşitlik olamaz" diyen Aristotales bu noktada duruyor, değerin özünün çözümlenmesini daha ileriye götürmekten vazgeçiyor, "Bununla birlikte, bu kadar farklı şeylerin, aynı ölçü ile ölçülebilir olmaları gerçekte mümkün değildir" yargısına varıyordu"(13). Aristotales'in, "Bu kadar farklı şeylerin, aynı ölçü ile ölçülebilmeleri olanaksızdır" sonucuna varmasının nedeni, bu çeşitli nesnelerin ortak bir tözü, insan emeğini içerdiğini kavrayamamış olmasıdır. Marx, bütün ekonomik kavramların irdelenmesinde yaptığı gibi burada da Aristotales'i değer kavramına ulaşmaktan alakoyan nedenin, yaşadığı ilkçağ toplumunun tarihsel sınırlarıyla, sosyo-ekonomik koşullarıyla sınırlı olduğunu belirtiyor ve şöyle diyor: "Bunun doğal temeli, Yunan toplumu kölelik üzerine kurulduğu için, insanların ve onların emek-güçlerinin eşitsizliğiydi. Değer ifadesinin sırrı, yani her tür emeğin genel anlamda insan emeği oldukları için eşit ve eşdeğer bulunmaları, insanların eşitlik düşüncesi, halkın önyargıları arasında yerleşmedikçe çözümlenemez. Bu, ancak, emek ürününün büyük kütlesinin meta biçimini aldığı ve bunun sonucu olarak da, metaların insanlarla insan arasında, meta sahipleri arasında egemen ilişki halini aldığı bir toplumda mümkündür... (Aristotales'i) Bu eşitliğin temelinde 'gerçekte' ne bulunduğunu ortaya çıkarmaktan alakoyan tek şey, içinde yaşadığı toplumun özel koşullarıdır." (14)

İbni Haldun'un yaşadığı ondördüncü yüzyıl sonunda ekonomik ilişkiler hiç kuşkusuz Aristotales'in içinde yaşadığı ve geniş ölçüde köle emeğine dayanan ilkçağ Yunan toplumunun sosyo-ekonomik koşullarından çok farklıydı. Yukarıda da değindiğimiz gibi İbni Haldun'un tarihsel-toplumsal düşüncesi, insanların kendilerine yeterince yaşama aracı, tüketim nesnesi sağlamak için bir toplum halinde birleşmek ve ortaklaşa çalışmak zorunda oldukları savına dayanır. Üretken güçlerin böylece bir araya gelerek yoğunlaşması ve işbölümünün doğup gelişmesi, o topluluğa gereken miktardan fazla ürün üretilmesine olanak verecek, yaratılan bu ürün fazlalığı meta haline gelecek, üreticilerin bireysel çalışmaları ticari bir üretim durumunu alacaktır.

Ve yaptığı bu irdelemeler ve çözümlemeler sonucu İbni Haldun, Aristotales'i değerin özünü kavramaktan alakoyan engelleri yeni tarihsel koşullar içerisinde büyük çözümleme gücüyle aşmış oluyor ve düşünce tarihinde ilk kez değerin yaratıcısının **insan emeği** olduğunu öne süren düşünür oluyor: "Bilki: İnsanın kullandığı ve mülk niteliğinde elde ettiği her şey... (içiçe geçmiş olan) emeğin değerinin bir eşdeğeridir. Bu (mülk), içiçe katılan emek kendi başına kazanılmış şeyin amacı olmadığına göre, kazanılmış şeyin bir nesnesi olarak kendini ortaya koyar. Bazı zanaatlar, öteki (zanaatlar) içinde ifade olunur: Böylece bir dülgerin işi kerestecinin işine, dokuma işi eğirme işine bağlıdır, ve (böylece), bu her iki (zanaat) daha çok emek ister ve değeri (o ölçüde de) daha yüksektir... Böylece açıktır ki, insanın ürettiği ve bir kar çıkardığı her şey, ya da büyük bir kısmı, insan emeğinin değerine (eşdeğerdir)." (15)

İbni Haldun'un tarih, toplumbilim ve iktisat alanındaki incelemeleri ve bu bilimlere kazandırdığı kavramlar sadece bunlar değildir hiç kuşkusuz. Emeğin fiyatın özünü oluşturduğunu yine ilk kez o öne sürdüğü gibi, ticari üretimi çözümlerken bu alana **kasb** (üretilen nesneler toplamı) **maaş** (insan için yaşama araçları) **rızk** (kasb'ın paraya çevrilebilir ve insanların gereksinmelerini karşılamak için yararlanılır hale gelmesi) gibi yeni terim ve tanımlar kazandırmıştır. Bütün bu terim, tanım ve kavramların ayrıntılarına girilmesi öne sürülen savların irdelenmesi bu yazının amacını aşacağı gibi bir derginin sayfa olanaklarını da zorlayabilir. Bizim zaten burada vurgulamak istediğimiz nokta, bu büyük Arap düşünürünün Batı'da geç tanınmış olmasının yarattığı boşluklardır ve bir de okurun dikkatini bir kez daha bu önemli bilim adamı ve yapıtı üzerine çekmektir.

NOTLAR

1) İbni Haldun **Mukaddime** 1. Cilt, Çeviren:Turan Dursun, Onur Yayınları, Ankara, Nisan 1977
2) A.G.Y. s.64-65
3) Orhan Hançerlioğlu **Felsefe Sözlüğü** Remzi Kitabevi, İstanbul 1970 s.269-270
4) İbni Haldun **Mukaddime** 1. Cilt s.140
5) İbni Haldun **Mukaddime** 1. Cilt s.140
6) A.G.Y. s.141
7) Marx Kapitalist üretimin eleştirel bir tahlilini yaptığı **Kapital**'de elbirliğinin "Çok sayıda işçinin, bir ve aynı, ya da farklı, ama aralarında ilişki bulunan süreçlerde birarada yanyana çalışmalarına, elbirliği etmek ya da elbirliği içinde çalışmak denir" diye tanımını verir ve elbirliğinin, üretim süreci içerisindeki yerini ve özelliklerini ayrıntılarıyla ele alır. İşbölümü ve Manifaktür başlıklı bölümde ise, işbölümü sayesinde işçinin belli bir iş üzerinde beceri, ustalık ve hız kazanması, ve her bir iş için kullanılan araç ve gereçlerin gitgide incelip yetkinleşmesi sonucu emeğin üretkenliğindeki artışı ayrıntılı biçimde inceler. Bkz: Karl Marx, **Kapital** Birinci Cilt, Onüçüncü ve Ondördüncü Bölümler (İkinci baskı, Ankara Mart 1978)
8) İbni Haldun **Mukaddime** 1. Cilt, s. 48-49
9) **Kapital** 1. Cilt s. 366, 367
10) A.G.Y. s. 367
11) K.Marx **Kapital**'de yine işbölümü ve emeğin yoğunlaşması konularını irdelerken, "Nasıl ki, manüfaktürde işbölümü için aynı zamanda çalıştırılan belli sayıda işçi, maddi önkoşulu oluşturursa, toplumda da işbölümünün gerekli koşulu -burada, tek bir işyerinde çok sayıda işçi toplanmısana tekabül edennüfus büyüklüğü ve yoğunluğudur" diyor ve dipnot ola rak 19. yüzyıl iktisatçılarından James Mill'in "Hem toplumsal ilişkiler ve hem de emeğin verimini artırıcı bir güçler bileşimi için uygun düşen belirli bir nüfus yoğunluğu vardır" sözleri ile th. Hodskin'in, "i Hodskin'in, "İşçi sayısı büyüdüğü zaman, toplumun üretken gücü, bu artışla aynı oranda yükselir ve işbölümünün etkisiyle artar" sözlerini anıyor. **Kapital** s. 367, dipnot 57.
12) S.Batsiyeva, "İbni Haldun'un Toplumsal Ortamı ve İktisadi Fikirleri üzerine" Çeviren: Kenan Somer, **Yeni Ülke** sayı 8, s. 223, 1979
13) **Kapital**, S. 74
14) A.G.Y. S.75
15) İbni Haldun **Mukaddime** Birinci cilt S. 51. Ayrıca bu alıntıyla ilgili olarak bkz: **Kapital** 1. C. s. 368-369, ve İ. Haldun **Mukaddime** C. II. M.E.B. yayınları, ikinci baskı, İstanbul 1970, s. 319- 328

TARİHİMİZİ ÖĞRENELİM

Artun ÜNSAL

EKİM 1981 sayısında "Kültürel Gerçek veya geçmiş ve Bugünle Bütünleşme" başlığı altında, özellikle günümüz Türk aydınlarının kendi öz kültüründen kopukluğundan yakınmıştım. Bu kez de ancak çok daha dar bir açıdan aynı "pilavı ısıtmakta" yarar görüyorum. Kanımca, Türkiye'de gözlenen Kültürel kopukluk yatay ve dikey olmak üzere iki ana eksende kesişmekte, Yatay Kültürel kopukluk derken ülkemizdeki çeşitli toplumsal ve yöresel odakların birbirlerinden habersiz kültür üretmelerini kastediyorum. "Dışa kapalı" grupçukların, genellikle aynaya bakıp, "en güzel benim" diyerek, "başkalarının" neler ürettiklerine veya nelere sahip olduklarına pek önem vermediklerinden yakınıyorum. Dikey kültürel kopukluk ise, tarihsel mirasımız konusun-

da belirgin bir biçimde ortaya çıkıyor. Tarihimiz iyi bilinmiyor. Gerçi bu konuda kimi düşünürler ve yazarların özel çabaları izleniyor ama kitlelere malolmuş bir eğilimden söz edilemez sanırım. Dahası, örneğin çok ilginç ve yararlı gözlemlerine rağmen, Milliyet yazarı Çetin Altan'ın Osmanlı dönemindeki insanımızın genel görüntüsünün daha çok "olumsuz" yönleriyle altını çizdiği söylenebilir. Tıpkı Kemal Tahir'in cezaevinde yazdığı bir dolu romanındaki Anadolu'lu kahramanları, söz gelimi Köyün Kamburu ve onu izleyen romanlarda, çoğu kez "olumsuz" nitelikleriyle ele aldığı gibi.

Oysa, gerek günümüz Türk insanı, gerek Osmanlı insanı, ne yalnız "kara" ne yalnız "ak" özelliklerine indirgenemez; gerçekçi olunmalıdır. İşte bu noktada, dikey kültürel kopukluğumuz daha da göze batmaktadır. Tarihimizi, insanımızın geçmişini, "hamasi" veya "ezik" kitap satırlarının dışında yeterince bilmemek, onu sağlam bir çerçeveye oturtmamak bize çok şeyler kaybettirmektedir.

Bu arada şu soru akla gelebilir: Acaba, bu tarihe dönüşü veya geçmişle ilgilenmeyi, günümüz Türkiye'sinde ülke sorunlarının çözümünde kendini etkisiz veya yetersiz sayan aydınımızın bilinçli veya bilinçsiz "gerçek"ten kaçarak bir "tarih yüceltmesi"ne girişmesi olarak da nitelendirebilir miyiz? Aydınlarımız bu yolla günah mı çıkaracak, içlerini mi rahatlatacaklardır? Böyle düşünenler hiç şüphesiz var. Örneğin, Fransız yazarı Jean-Marie Domenach, günümüzdeki çeşitli bilimsel akımlara değinen bir incelemesinde (Enquête sur les İdies Contemporaines, Paris: Seuil, 1981) "Yeni Tarihçiler" üzerinde dururken, bunlar arasında Fransız solunun "eski muhariplerinden" bir çok ismin bulunduğuna dikkati çekiyor ve "eğer günümüz düş kırıklığı yaratırsa, geçmiş rahatlatır" taşlamasını ustaca yapıyor.

Sanırım, bizde durum biraz daha farklı: Türk aydınının "rahatlatmak" için tarihine ilgi duyması gerekmiyor; onun için bu bir zorunluluk. Geçmişini, insanını iyi tanımalı ki, günümüz Türkiye'sini ve onun insanını gözlemlerken acele yargılara varmasın.

Öyleyse, aydınımız bu eksikliğini nasıl dolduracak? Necmettin Sadak veya Emin Oktay'ın lise tarih kitaplarıyla mı? Yoksa Saray'a mideden bağlı "vakanüvistlerin" veya Türkiye'de bir kaç yıl yaşayıp, tarihimize özellikle kendi ülkelerinin çıkarları açısından el atmış bulunan kimi yabancı tarihçinin ciltler dolusu yapıtlarıyla mı? Ya da, gelip geçerken Osmanlı İmparatorluğunda günlük yaşam üzerine yabancıların, kimi zaman çok ilginç ama kimi zaman da yüzeysel veya önyargılı, gözlemlerinde oluşan gezi notlarını mı? Veya Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ ve daha bir çok değerli tarihçimizin sundukları çok yararlı, ancak sınırlı kapsamlı belgelerle mi?

Ya Osmanlı arşivleri? Geçmişten kopukluğumuzun tek nedeni alfabe değişikliği olmasa gerek. Nedense, örneğin Cumhuriyet gazetesinde (8 ocak 1982) Ali Sirmen'in değindiği gibi, yirmi yıllık bir bağımsız ülke olan Cezayir bile, ulusal arşivleri konusunda Fransa'nın bunları geri vermesi yönünde çok duyarlı bir savaşımı yürütmüşken, aynı ülkede Fransa'dan önce egemen olmuş Osmanlıların torunları olan bizler nedense çok ilgisiz kalmadık mı? Yalnız Cezayir'le ilgili olanlara mı? Tunus'ta, Sofya'da, Belgrad'da, Bükreş'te, Atina'da, Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de, İsrail'de, Suudi Arabistan'da bulunan Osmanlı arşivlerinden elimizde ne kaldı? Ayrıca Türkiye'deki Osmanlı arşivlerinin dökümleri yapılmak bir yana, elde bulunanların korunmasının bile çoğu zaman "şansa" kaldığını bilmiyor muyuz? Yangından kaçırılanlar henüz yağmura, çürümeye tutsak olmamışsa...

Geçmişimizi bilmek, bugünkü toplumumuzu ve onun kültürünü anlamak için ne kadar önemlidir oysa. Ancak, bu konuda yalnız aydınlarımızı suçlamamak gerek. Devletin de, gerek arşivleri korumak, gerekse bunları günümüz diliyle halkımıza peyderpey aktarmada yerine yeterince getirmediği belli bir sorumluluğu olsa gerek.

Atatürk'ün deyimiyle gerçekten "biz bize benziyoruz." Söz gelimi, günümüzde Türkiye'nin dışarda yeterince tanıtılmadığı eleştirileri var. Ne var ki, örneğin Lady Montegü'nün 18. yüzyıl Türkiye'si üzerindeki gözlemlerini Fransız okuyucusuna aktaran Anne Marie Moulin Ve Pierre Chuvin, ekli notlarında (Paris: Maspero, 1981) Batı'ya ilk kez bir elçi göndermeye 1720'lerde yanaşan Osmanlı yönetiminin, nedense kendini tanıtmayı küçümsediğini vurguluyorlar. Yazarlara göre Osmanlı, "dilsiz bir yönetim"den yana olmuş, tıpkı haremdeki hizmetkârların dilsiz oldukları gibi... Bu "alışkanlığımız" hala sürmüyor mu? Komşularımız, bizle olan anlaşmazlıklarını, öbür ülkelere çok daha ustaca anlatabilirken biz nedense suskunluğu yeğlemiyor muyuz? Geçmişin olumsuz bir mirası da bu galiba.

Ancak kötümserliğe de yer olmamalı: Nasıl, Sultan Fatih Latince, Yunanca konuşmuş ve yazmış, hatta İslam'ın yasağını hiçe sayarak, portresini İtalyan ressamı Gentile Bellini'ye yaptıracak kadar Batı'ya bağnazlıktan uzak kalabilmişse, aynı toplum ilerde de Atatürk gibi açık fikirli liderler yetiştirebilmiştir. Gene, Yunuslar, Hacı Bektaş Veliler, Mevlanalar, Kınalızadeler, Pir Sultan Abdallar, Sinanlar, Hazarfenler, Koçi Beyler, Gazi Osman Paşalar, Akifler, Nazım Hikmetler, Veyseller, Ahmed Arifler de bu toprakların sürekli fokurdayan kültüründen fışkırmamışlar mıdır? Şunu unutmayalım: Cumhuriyet yönetimi geçmişle olan bağlarımızı yalnızca zorunlu yönleriyle koparmaya çalışmıştı. Atatürk, "Kültür Devrimini" gerçekleştirirken kendi kültürümüzü unutalım dememiştir. Tersine, Tarih Kurumunu da geçmişimizin derinliklerine ışık tutmak için kurmuştur.

Siyasal tarihimizi, ekonomi tarihimizi, sosyal tarihimizi, sanat tarihimizi kısacası tarihimizi, kültürümüzün dokusunu derinlemesine araştıralım. Kısacası geçmişimizi iyi tanıyalım. Ve böylelikle, olumlu ve olumsuz kültürel mirasımızın bilincine daha iyi varalım. Geçmişimizi bilelim ki, bu günü daha iyi yorumlayalım ve geleceğimizin boyutlarını daha sağlıklı bir biçimde kestirebilelim. Bu çok zor bir iş değil ki: Bir yandan devlet, tarihimizle ilgili tüm verilerin halka ulaşmasını kolaylaştırırken, öte yandan aydınlarımız da, bir kaçış veya yasak savma gibi değil, geçmişten hız almak için, tarihimize yönelmeliler; gerçekçi tarihimize. En büyük esin kaynağımız ortak kültürel mirasımızdır. Bu nedenle, kültürel kopukluktan kurtulmak hepimizin hakkı ve görevidir...

BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE BOŞİNANÇLAR

1. Ayrı yaklaşımlar

Osman GÜREL

NİL IRMAĞI kıyısına kurulmuş Menfis kentindeki büyük tapınaktan çıkan kalabalık rakipler alayı, ilahiler söyleyerek ırmağın yanında yükselen taş kürsüye doğru ilerliyordu. Rahiplerin ortasında giden ahtirevanda süslü giysiler ve takılarla donatılmış bir genç kız korku ve umutsuzlukla çevresini kolluyor, arasıra güçsüz sesiyle merhamet diliyordu. Alay kürsüye erişince baş rahibin işareti üzerine ilahiler kesildi. iki rahip, kollarından yakaladıkları genç kızı sürükleyerek kürsüye çıkardılar. Davulların boğuk vuruşları arasında baş rahip, Nil'i taşırarak toprakların bereketini arttırması için tanrı Amon Ra'ya yakarmaya başladı. Duanın sonunda gönlünü hoş etmek için tanrıya sunulan adak, güçlü kollarla ırmağa fırlatılırken, timsahların kapıştıkları zavallının feryatları yeniden yükselen ilahilerin gürültüsü arasında duyulmadı bile..."

İsa'nın doğumundan 1500 yıl önce eski Mısır kentlerinde dolaşan bir gezginin günlüğünden aldığımız bu satırlar bugün bize ne denli insanlık dışı, zalimce bir uygulama olarak görünse de, çağımızda dünyanın her hangi bir yöresinde artık böyle gaddarca olayların süregelmediğini düşünmek biraz safdillik olacaktır. Nitekim daha bir kaç yıl önce, Amerika'da, kendilerine "Halkın Tapınağı" adını takan bir mezhebin müritlerinden yüzlercesi toplu olarak intihar ederken bu eylemlerine küçük, masum çocuklarını da katmamışlar mıydı?

Türlü doğa olaylarına akla uygun açıklamalar getiremeyen ilkel insanların, korku, sevinç, umut, çekinme gibi duygularının tutsağı olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Kapalı gökyüzünde birden bire çakan gözalıcı şimşeğin ya da pek yakına düşen yıldırımın ardından gelen gök-gürültüsü kimin yüreğini ağzına getirmez? Büyük bir kuraklığın ekinleri sarartması, kuyu ve pınarların kuruyup ırmak sularının çekilmesi kimde umutsuzluk doğurmaz? Salgın hastalıkların köyleri kentleri kırıp geçirdiğini kim görür de yılgınlığa kapılmaz? Hele, ne atmosfer olaylarından, jeoloji ve coğrafya koşullarından, ne de mikroplardan haberi olmayan, can kaygısına düşmüş ilkel insanın hali nicedir? Fırtına bulutlarını, tanrıları tehdit eden kötü ruhlarla dolu sayıp ok yağmuruna tutan Got'lar, umarsızlıkların nasıl giderebilirlerdi?

Kimi olayların, nesnelerin ya da simgelerin, mutluluk, mutsuzluk, bereket, kötülük, ürün vb. getirdiğine dair önyargılardan oluşan ve insanlığın ilk çağlarında, nedenini bilmeyip gizli sandığı etmenlere yorduğu kuruntuları, bugün boşinançlar olarak adlandırıyoruz. İlginç olan nokta, ta en eski atalarımızdan kalmış, çıkış nedenlerini bile tam saptayamadığımız bu inaçların , doğuşlarına neden olan doğal olayların gizleri çözüldükten sonra bile-çağlar ve toplumlarda biçimlerini; görünümlerini değiştirerek de olsa günümüze ulaşabilmeleridir.

Bağbozumu ve hasat şenlikleri birçok ülkede hala törenlerle yapılagelmektedir. Üretim sürecindeki insanoğlunun, emeğinin ürüne dönüşmesini sevinç ve coşkuyla karşılaması, mutluluğunu açığa vurması denli doğal bir davranış az bulunur. Gelgelelim bu şenliklerin kökünde, anaerkil yaşam düzeninde bulunan toplulukların, doğurgan toprak anaya bir şükran ifadesinin yattığını da unutmamalıyız. O zamanlarda, gelecek yıl daha bereketli olması için, toprak yöredeki en yakışıklı delikanlının kanıyla sulanırdı. Bu kurbanların -herhalde topluluktan bir boğaz eksilmesi gibi cimrice bir amaçla değil- tanrılara, ulu ruhlara ve benzeri bilinmez güçlere birer ödül -armağan- olarak sunuldukları apaçıktır. Mısır'da Nil'e insan kurban etme geleneği, bu ülkenin müslüman araplarca ele geçirilmesine dek sürmüştür. Geleneği kaldıran halife Ömer, gelecek tepkilere karşı zekice davranarak, bu boşinancın zararlı etkisini gidermek için her yıl kurban gününde ırmağa insan yerine, üzerine "Ey Nil! Allah

HASTAYA MUSALLAT OLAN KÖTÜ RUHLARIN ÇIKARTILMASI İÇİN BÜYÜCÜ TARAFINDAN BURNUNA TÜTÜN TOZU ÜFÜRÜLÜRKEN (Peru'da Amara Reari Kızılderelileri).

rızası için taş!" yazılı bir kağıt atılmasını buyurmuştu.

Gelişen ve yapıları karmaşıklaşan toplumlarda tanrıların öfkesini yatıştırma ya da doğanın bereketini arttırma gibi açık nedenlerle insan kurban etme geleneği kaldırılmışsa da, o kötü gelenek bu kez başka kılıflar altında gene de sürdürülmüştür. Zamanımızı da Hitler'in Alman ırkını arıtmak amacıyla toplama kamplarında milyonlarca insanı yok etmesi kimin ya da kimlerin öfkesini yatıştırmıştır bilinmez ama ortada bet bereket bırakmadığı da apaçık meydandadır..

Gerçekten de, kültür çeşitlemelerinden yoksun, doğa-insan ilişkilerinde henüz yalınkatlığı aşamamış ilkel insan topluluklarının dar düşünce düzeylerinin bir çok ürünü az ya da çok değişimlerle günümüzde de görülmektedir. Bu topluluklarda ortak geçirilen bir aşama, her topluluğun bir bitki ya da hayvanı "ata" olarak görmesi ve dolayısıyla o bitki ya da hayvanın bir tür kutsallık, dokunulmazlık kazanmasıdır. Totem dediğimiz bu ata, biryandan da o topluluğun koruyuculuğunu ve yardımcılığı işlevini yükümlenmiştir. Örneğin Bororo'lar, kendilerini bir tür kırmızı papağanla özdeş tutmaktadırlar. Ayı, kurt, alagayik, karga, boğa, domuz, inek gibi hayvanların mana etkisi taşıyan totemler olduğu bilinmektedir. Kimi toplumlarda, bunların bir bölüğünün bugün bile yenmesi, beslenmesi hatta dokunulması yasaklanmıştır. Önünden tavşan geçtiği için yolculuğunu yarıda kesip köyüne dönen yurttaşımız, yüzlerce kuşak öncesinden gelen inancını bilinçsizce sürdürmektedir.

İlkel düşüncenin karekteristiklerinden olan, gerçek nesne ya da olayla ona verilen adı özdeleştirmeyi isimle cisimi eş tutmayı bugün de yapmaktayız. "Verem" yerine "ince hastalık" "yılan" yerine "uzun hayvan", "cin, peri" yerine "iyi saatte olsunlar" dediğimiz zaman, tıpkı ilkel insan gibi davranıyor, adını söylemekle kendisini çağırmış olacağımız korkusuyla sözkonusu nesne ya da olayları benzerleriyle, onları tedirgin etmeden kızdırmadan ortaya koyuyoruz.

Kapısına at nalı, tavşan ayağı asan, çocuğuna göz boncuğu takan modern (!) insanla; başına gergedan boynuzundan taç, boynuna çakal dişlerinden gerdanlık takan ilkel insan aynı kökenli davranış biçimleri göstermez mi? Bunlar gibi, içinde büyüsel, gizemsel güçler bulunduran eşyanın, felaketleri giderip musibetleri kovma etkinliğine öyle inanılmıştır ki, gelişen teknoloji yakında sentetik tavşan ayakları, plastik nazarlıklar üretirse şaşmamak gerekecek!..

Cinler, periler, cadılar, şeytanlar gibi doğal olmayan varlıklara inanıp, kimilerinden medet ummak, nakışlar, heykelcikler, düğümler yapmak, kurşun dökmek, tütsülemek, 13 sayısı gibi sayılara salı günü gibi günlere uğursuzluk yormak, kimi nesne, olay ve hatta kişilerde gizli, kutsal, büyüsel nitelikler olduğunu varsaymak bize hep bu ilkel çağlardan miras kalmıştır. Boşinançlarımız, yüzyıllardır sürüp gelen, söylence ve masallarımızla kuşaktan kuşağa aktarılarak kimi inançlarımıza, kimi davranışlarımıza yataklık etmektedir. Bir bakarsınız gelenek ve göreneklerimize kenetlenmiş, törel kurallar içine girmişler, bir bakarsınız olmadık suçları işleyenlerin duygusal dayanakları olmuşlardır.

Boşinançlarla bilimsel düşünce karşılaştırılırken, yerel değil genel planda bir yaklaşımla yola çıkmalıyız. Bizi asıl ilgilendiren sorun çağlar boyu insanın yücelişine ve insanlığın gelişimine engel olmuş, etkileri geniş boyutlu boşinançlardır.

Boşinançların insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın, davranış ve yönelişlerimize kaynaklık etmede bilimin etkinliği üç yüzyıldan geriye gitmez. Gerçekten de, toplumların ürettiği kurumlar arasında en genç sayılabileni bilimdir. Bilimsel düşünceyse, bilimin ağırlıklı bir yapı kazanmasından çok önceden beri varolagelmiştir. Pek de iyi olmayan bir benzetme ile genç bilimle yaşlı bilimsel düşünce ilişkisini şöyle sunabiliriz: Akdeniz'in sıcak koylarından birinde, aysız bir gecede karanlıkta denize taş atan bir kimse, gelişigüzel pırıldamalar görür. Biraz ozanca duyarlıysa bu yakamozların doğanın ender güzelliklerinden oluşuyla da etkilenebilir. Diyelim ki; tarihin uzun karanlıklarında çakan bu yakamozlar, bilimsel düşüncenin pırıltısı olsun. (Bugünkü bilgimize göre tek hücreli deniz yaratıkları olan planktonların, mekanik etkiler sonucu saldıkları lusiferin adlı protein yapılı kimyasal madde, bu ışımaya neden olmaktadır.) Gelgelelim bu bireysel parıldamaların, koyu bir karanlığı aydınlatabilmesi, belirli aydınlatma sürelerinin gelişigüzel değil ardışık, sürekli ve düzenli olmasıyla olanaklıdır.

Ancak bu niteliği kazanan bilimsel düşünce, gerçek değerini kurumsallaşan bilimle ortaya çıkarabilmiştir. Artık karanlığı yakamoz parıltılarıyla değil, sanki güçlü bir ışıldakla aydınlatıyoruz. Bilim de, günümüzde toplum yaşamında en etkin kurum oluşunu, yalnızca ürettiği teknik bilgiye değil, düşünce yapımıza böyle kalıcı ve yeni bir soluk getirmesine borçludur.

İstanbul'un Türkler'ce alınışından sonra, kent gereksinimini sağlayan iyi su kaynaklarından hangisinin daha iyi olduğu araştırılmıştı. O zamanın bilgisiyle suların kimyasal yöntemlerle değerlendirilmesi düşünülemezdi. Ama bakın sorunu nasıl çözdüler: Eşit ağırlıkta kesilmiş pamuk parçalarını, çeşitli kaynaklardan alınan su ve örneklerine batırıp kurumaya bıraktılar. Sonra kuru pamukları tekrar tartarak, en az tortu taşıyan pamuğun batırıldığı su kaynağını saptadılar ve içimi en iyi kaynağı böyle seçtiler. İşte, çağın olanaksızlıklarına, yöntemin kabalığına karşın, bir doğa sorununu çözmede tutulan bu yol, o zamanlar bugünkü anlamında bilim kavramı sözkonusu olmasa bile, bilimsel düşüncenin ilkel bir örneğidir.

Bilimsel düşünce ve onunla örülmüş bilim ile boşinançlar arasındaki ayrımları kısa karşılaştırmalarla belirlemeye çalışalım:

Bilimsel düşünce, yargılarda tutarlılık ve sakınırlık gerektirir. Tepeden inme önyargılardan kaçınır. Gözlem ve deneyimi temel alır.

Boşinançlar, değişik ve belirsiz kaynaklardan türemişler. Doğamalarla yaşar ve bilgisizlikle beslenirler.

Bilim, üzerinde herkesin birleşebileceği, din, dil, ırk, sınıf ayrımı gözetmeksizin onayalabilecek genellemeler koyar.

Boşinançlarsa, şu ya da buşekilde belli topluluklara, zümrelere aittir. İki ayrı toplumda, aynı bir konuda zıt iki inanca çok rastlanabilir. Örneğin Avusturalya ve Tasmanya'da kız çocuklarının, Polinezya ve Kamçatka'da yaşlıların öldürülmesi doğal ve törel karşılanırken, Güney Amerika yerlileri ve Polinezyalı'lar çocukları sever ve korurlar, Tibet ve Çin'de yaşlılar –Adeta kutsallaştırılarak- sayılırlar.

Bilimsel düşünce hatır gönül gözetmez. Nesneldir, eleştiricidir, her an denetlemeye açıktır. Doğanın işleyişine ilişkin yasalar ya da bağıntılar, bir anlamda onları bulanların inanç, duyuş ve davranışlarından bağımsızdırlar.

Boşinançlar tartışmaya açık değildir. Büyücünün tablosu kulübesine girip de ortalığı kurcalayabilmek için insanın, ya duyarsızlığı son haddinde bir geri zekalı, ya da bu yüce kişinin makamına göz diken, tutkulu bir cüretkar olması gerekir!...

Bilimsel düşünce, olguları, gözlemleme ve açıklama yollarını kapsayan hem eylemsel, hem de zihinsel bir süreçtir. Her yeni olgunun incelenmesi, ona ilişkin eski bilgilerin bir tür süzgecinden geçerken, yapılan her yeni buluş da eski yargıların yeniden gözden geçirilip denetlenmesine neden olur.

Boşinançlar, esnekliği olmayan dinsel, gizemsel söylenceler ürünü olup, korku, umut gibi ruhsal duygulara dayanırlar.

Bilimsel düşünce düzenli, kesin ve açıktır. Tek tek olgular içinde sorunu ilgilendirenleri seçip bunlarla eski bilgiler arasındaki nedensellik ilişkisini gözönünde tutar.

Boşinançlar, dağınık, ilişkisiz olgular arasında bağlar kurar, gerçekte varolmayan sanal ögeleri de kanıt olarak ortaya sürerler. F.Sagard'ın ilkellerin nedensellik ilişkisi üzerine anlattığı şu olay oldukça ilginçtir: "Bir akşam Kuzey Amerika yerlilerine kendi ülkemdeki hayvanları anlatmak için, ateşin ışığında duvara tavşan gölgeleri düşürdüm. Ertesi günü herzamankinden fazla balık tutunca, bu bolluğa benim gölge resimlerim neden olduğunu sandılar ve her akşam aynı şeyi yapayım diye başımın etini yediler..."

Bilimsel düşünce, olayları değerlendirirken, tarafsız davranmayı gerektirirken, ayıp, yasak, günah tabu gibi kavramlardan oluşan boşinançlar, köksüz de olsa bir yan tutma görünümündedirler.

Bütün bu ayrılıklar ve aykırılıklar, bir yaşama biçimi ve bir dünya görüşü seçen toplumların nasıl bir yol ayrımında bulunduğunu apaçık ortaya sermektedir. Bu iki yaklaşımdan bilimselliği seçenler, aydınlanma ve gelişme; boşinançları yeğ tutanlarsa, küflenme, yozlaşma ve çökme yolunu seçmişlerdir. İster toplumsal, isterse bireysel olsun, yürüyeceğimiz yolun geleceğimizi şimdiden belirlediğini hiç unutmamalıyız.

«İSTATİSTİKLERLE NASIL YALAN SÖYLENİR»

A. Sinan KORKUT

TOPLUMSAL bilimlerde benzetme yoluyla açıklamalar yapmaya çalışmak genellikle hep yanlış sonuçlar doğurur. Örneğin, toplumu tek tek ağaçlardan oluşan bir ormana benzetmek edebiyatta başarılı bir yöntem olabilir ama bu benzerlikten hareket ederek toplumların durumu veya devranış biçimleri konusunda sonuçlar çıkarmak doğru bir akıl yürütme biçimi değildir. Bu yüzden böylesine örnekleri dikkatle kullanmak gerekir. Okuyucuların hoşgörüsüne sığınarak, anlatmak istediğim şeyleri bir benzetme aracılığıyla anlatmak istiyorum. Bu benzetmede, benzetme dışında, hiçbir amaç gütmediğimi de özellikle belirtmek isterim.

Ölmek üzere olan bir hasta düşünün. Derdinin ne olduğu konusunda doktorların bir türlü anlaşamadığı bu hastanın durumunun çok yakından izlenmesi, kötüye gidiş belirtileri ortaya çıktıkça derhal müdahale edilerek hastanın ölümün eşiğinden geri çevrilmesi gerekmektedir. Bu izleme işinin nasıl yapılacağı genellikle bütün doktorların bildiği bir konudur. Hastanın ateşinin, nabzının, tansiyonunun, kanının, idrarının vb. sürekli olarak kontrol edilmesi alışılmış yöntemlerle ve sağlıklı bir biçimde yapılabilir. Bu işlemler yapılırken, kendisini doktor olarak tanıtan bir kişi gelir de "şimdi başka yöntemler moda, sizinkiler eskidi; zaten İngiltere ve Şili'de de şimdi benim yaptıklarım uygulanıyor" derse ve bu yeni yöntemlerin tıp kitaplarında yeri olduğunu söylerse, o zamana kadar tedavi görevini üstlenmiş olan veya sırada bekliyen doktorlar hiç olmazsa merak ettikleri için, bu yeni doktorun da işe karışmasına izin verebilirler.

Yeni doktor hastanın nabzını ölçmek için kulak memesini tutar. Tansiyonunu belirlemek için burnunu sıkar, ateşini ölçmek için ayaklarını gıdıklar ve diğer doktorların akıllarına, hayallerine getiremeyecekleri şeyleri yaparsa bu merak yerini hızla hayrete bırakabilir: "Yahu, biz de pek cahilmişiz, adam haklı galiba; ben de kandaki üre miktarının en iyi biçimde hastanın dişlerine fisk vurularak saptanabileceğini bir zamanlar bir yerde okumuştum ama herhalde unutmuşum" türünden özeleştiriler işitilebilir ve hatta bazı doktorlar sırf bilim adına bu yeni doktora yardımcı olmaya bile kalkabilirler.

Yeni doktor, hastalığın seyrini izlemede kullandığı bu yeni yöntemlerden elde ettiği sonuçları yorumlama konusunda da tıp bilimine yenilikler getirme iddiasında olabilir. Örneğin, "hastanın nabzı 15'e, tansiyonu ikiye düştü, nefes alıp almadığı da artık pek anlaşılmıyor" diyerek hastanın hızla iyileşmekte olduğunu ileri sürebilir. Diğer doktorların bir bölümü "Ee yani aşkolsun, bir insanda bu kadar yetenek olur" biçiminde övgüler düzerken diğer bir bölümü de "Yahu bu adam doktor filan değil galiba" diyerek ciddi kuşkulara kapılabilirler. Yeni doktor ve yardakçılarının mı yoksa kuşku duymaya başlayan veya ta baştan beri yeni doktora hiç inanmayanların mı haklı olduğu ise ancak hasta iyileşirse veya otopsiden sonra belli olur.

Bu örneği vermekle benzetme dışında hiçbir amaç gütmediğimi bir kere daha tekrarladıktan sonra ülkemiz ekonomisinin durumunu izlemek amacıyla kullanılan en belli başlı araç olan istatistiklere geçmek istiyorum.

Dünyadaki her ülke çok çeşitli konularda istatistik toplamak, düzenlemek ve yaymak için irili ufaklı örgütlere sahiptir. Bu örgütlerin toplayıp kullanıma sunduğu istatistikler çok genel olabileceği gibi çok ayrıntılı da olabilir. Bazı ülkeler bazı konularda hiç istatistik toplamaz ve yayınlamazlar. Bunun nedenlerinden bir tanesi, o tür istatistiklerin toplanmaya değer olmadığı kanısı olabilir. Veya böyle istatistikleri toplamak güç ve maliyeti yüksek çalışmalar gerektirdiği için bunları toplamaktan vazgeçilebilir. Diğer taraftan bazı ülkeler bazı istatistikleri kasıtlı olarak, yani bilerek toplamazlar. İşsizlik istatistikleri bunun bir örneğidir. Milyonlarca insanın işsiz olduğunun ve daha da kötüsü, bu milyonların her geçen yıl daha da arttığının resmen açıklanması, gerçekten de insanın yüzünün kızarmadan kabul edebileceği birşey değildir.

Toplanan ve toplanmasında yarar görülen bazı istatistikler ise, kaba tahminlere dayanır ve hatta bunların bazılarının kafadan atıldığı konusunda ciddi kuşkular vardır. Herhangi bir ildeki sığır sayısının istatistik olarak resmi kayıtlara geçirilmesi, genellikle üç aşağı beş yukarı bir tahminin sonucudur ve üç aşağı beş yukarı yapılacak değerlendirmelerde bu nitelik gözönünde tutulmak koşuluyla yararlı olabilir. Ama aynı ildeki tilki sayısını örneğin 129347 olarak veren bir istatistik, hiç kimsenin kuşkusu olmasın, mutlaka hayal ürünüdür. Bu tür istatistikler ülkenin ekonomik durumu konusunda birincil öneme sahip değildirler. Dolayısıyla, bu istatistikleri toplayanları da, düzenleyenleri de, yayınlayanları da hoşgörebiliriz.

Daha yaşamsal gösterge niteliğinde olan istatistiklerin toplanması ve yorumlanmasının daha titiz biçimlerde yapılması gerekir. Örneğin, aynı milli gelir tanımından hareket edildiği zaman birbirinde farklı iki devlet kurumunun aynı milli gelir sayısına ulaşması gerekir ve eğer bu iki devlet kurumu gülünç olmak istemiyorlarsa (ki devlet kurumlarının gülünç olması çok kötü birşeydir) daha dikkatli ve titiz olmak zorundadırlar. Eskişehir ilindeki elma ağaçlarının sayısı

konusunda Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü anlaşamıyorlarsa bu ayıptır ama çok önemli olmayan bir ayıptır. Bu iki kurumun milli gelir konusunda anlaşamamaları ise ayıptan da ileri bir eksikliktir. Çünkü anlaşmazlık konusu olan milli gelir, ülke ekonomisinin gidişi konusunda mevcut en önemli göstergedir.

Üzerinde anlaşma sağlanmış bir milli gelir istatistiğinin nasıl kullanılacağı da önemli bir sorundur. Milli gelirin 1980 yılında 15 basamaklı bir sayıdan 1981 yılında gene 15 basamaklı bir sayıya yükseldiğini söylemek ancak tarihi belgelere geçmesi açısından yararlıdır. Hiç kimse bu kadar büyük sayıları aklında tutmaz. Halbuki milli gelir 1980'den, 1981'e, örneğin, yüzde 3 veya yüzde 5 oranında arttı veya azaldı demek çok daha aydınlatıcıdır. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken bir nokta, milli gelirin ne kadar büyüdüğü konusunda pek yetkili olmayan devlet görevlilerinin birbirlerini yalanlayıcı biçimde bir gün yüzde 3 ertesi gün ise yüzde 4.4 gibi değişik artış oranlarıyla kamuoyu önüne çıkmamalarıdır. Bu kamu görevlileri aynı derecede saygın kişiler olduklarına ve devleti temsil yetkileri de aynı olduğuna göre, halkın kime inanacağı konusunda tereddüte kapılmasını haklı görmeliyiz.

Herkesi çok yakından ilgilendiren fiyat istatistikleri de üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Enflasyonun hızlandığı mı yoksa yavaşladığı mı sorusuna cevap vermek oldukça güç bir iştir. Toplanan istatistiklerin doğruluğuna güvenilse bile enflasyon oranının ölçülmesinde hangi fiyat indeksinin en anlamlı sonucu verdiğini söylemek herkesin harcı değildir. Fiyat indekslerinin bir türü fiyat artışlarının etkisini abartır, bir başka türü ise bu etkiyi olduğundan az gösterir. Fiyat artışlarının etkisini tam anlamıyla yansıtan bir fiyat indeksi bulmak şimdiye kadar kimseye nasip olmamıştır. Böylesi ince eleyip sık dokumasak bile, Türkiye'de fiyat hareketlerini gösteren indekslerin bu teknik sorun dışında da güvenilir olmadığını söylemek gerekir. Geniş halk kitlelerinin refah düzeyindeki değişiklikleri bir yönüyle (diğer yönünden aşağıda söz edeceğiz) iyi yansıttığını kabul edebileceğimiz geçinme indekslerinin durumu tam anlamıyla içler acısıdır. Ortalama bir ailenin tüketim harcamalarında hangi malların hangi ağırlığa sahip olduğu esasına dayanan bu indekslerin gerçekliği bu ağırlıkların doğru saptanmasına, harcama kalıplarının zaman içinde değişmesiyle birlikte ağırlıkların da değişmesine bağlıdır. Yani, eğer bir ailenin toplam harcamaları içinde karabiber 1930 yılında yüzde bir ağırlığa sahipse, fakat bu ağırlık 50 yıl sonra binde bire düşmüşse, fiyat değişikliklerinin refah düzeyi üstündeki etkisini gösterme iddiasında olan bir geçinme indeksi, bu değişikliği hesaba katmak zorundadır. Aynı şekilde, 1930 yılında bilinmeyen bir mal geçinme indeksinde hiç bir ağırlığa sahip değilken 50 yıl sonra aile bütçesinin, örneğin, yüzde 10'u malı satın almak için kullanıyorsa bu mal geçinme indeksine yüzde 10 ağırlıkla katılmalıdır.

İşte bizim geçinme indekslerimiz bunu yapmamaktadırlar. Örneğin, bundan 50 yıl önce ülkemizde tüp gaz yoktu ve kullanılmıyordu. Bu yüzden tüpgaz için yapılan harcamaları geçinme indeksi kapsamına almak sözkonusu olamazdı. Ama bugün tüpgaz ülkemizde çok yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Buyüzden de geçinme indekslerinde yeri olması gerekir. Bazı kentlerimizde nerede ise aylık gelirin yarısına ulaşan kira harcamaları da geçinme indeksleri dışındadır. Bu örnekler daha artırılabilir. Söylemek istediğim şey, geçinme indekslerinin ölçmek istedikleri olguları artık ölçemez duruma geldikleridir. Aynı gözlemler ülkemizde yapılan, daha bir çok fiyat indeksi için de geçerlidir. Bu indekslere bakarak enflasyonun hızlandığı veya yavaşladığı yolunda sonuçlar çıkarılamaz, çünkü bu indeksler eğri büğrü olmuş bir cetvel gibidirler ve eğri büğrü bir cetvel ile ne kadar sağlıklı bir ölçme yapılabilirse bu indekslerle de, fiyat değişiklikleri ancak o kadar sağlıklı biçimde ölçülebilir.

Hangi ülkede ve hangi yöntemlerle toplanırlarsa toplansınlar, kusur bulmak isteyen herkes her türlü istatistikte çok çeşitli kusurlar bulabilir. Bütün kusurlarına ve eksikliklerine rağmen istatistikler ölçüm yapmak, zaman içinde karşılaştırmalar ve ileriye dönük tahminler yapabilmek için elimizde bulunan tek araç niteliğindedirler. Bu yüzden de son derece dikkatle kullanılmaları gerekir. İstatistiklerle nasıl "bilimsel" yalanlar söylenebileceği konusunda yazılmış ve bir kaç baskı yapmış kitapların da varlığı gözönüne alınırsa, zaten bir çok eksikliği olan istatistiklerin kullanılmasında gösterilmesi gereken titizlik büyük önem kazanır.

"İstatistikler nasıl kötüye kullanılabilir" sorusuna cevap vermek güç değildir. Çünkü çok sayıda örnek vermek mümkündür. İstatistiklerin en kötü kullanılma biçimi, kişinin kendi çıkarları, özlemleri ve beklentileri doğrultusunda istatistikler uydurması ve bu istatistikleri sanki gerçeği yansıtıyormuş gibi kamuoyuna sunmasıdır. İstatistik uydurmak için geçmişte olduğu kadar günümüzde de özel bürolar veya komisyonlar kurulmuştur. Ülke ekonomisine ilişkin canalıcı göstergelerin istenilen gidişi göstermemesi üzerine, bu göstergelerin istenilen yönde geliştiğini ileri sürebilmek, yani yalan söylemek için, ülkemizde eskiden olduğu gibi, şimdi de uydurma istatistikler düzenlenmektedir.

İstatistiklerin kötü kullanımı yalnız yalan söylemeyi mümkün kılacak veriler uydurmakla olmaz İstatistik verilerden yanıltıcı sonuçlar çıkarmak veya istatistikleri gerçekleri çarpıtıcı biçimde yorumlamak da kötü kullanmaya bir örnektir. Yukarıda eksikliklerine değindiğimiz fiyat indekslerinin gerçek fiyat değişikliklerini yansıttıklarını bir an için kabul etsek bile, bu indekslerin şimdi kullanıldığı gibi kullanılması yanlıştır. Doğru biçimde oluşturulmuş fiyat indeksleri, fiyatların ne kadar arttığını veya azaldığını göstermekten başka hiçbir işe yaramazlar. Halbuki, fiyat indeksleri kullanarak ölçülmek istenen olgu halk kitlelerinin geçinme düzeylerinin yani refahlarının artıp artmadığıdır. Bunu yapabilmek ise ancak ve ancak fiyat indekslerinin yanı sıra gelir düzeyindeki değişikliklerin de hesaba katmakla mümkündür. Fiyatların sürekli olarak azalması bazı koşullar altında öğünülecek bir başarı olabilir. Fakat fiyatlardaki azalmanın yanı sıra ortalama gelir düzeyi daha yüksek bir hızla azalıyorsa, o zaman ortada öğünülecek değil utanılacak bir durum var demektir, çünkü halkın refah düzeyi giderek düşüyor demektir.

Diğer taraftan, fiyatların sürekli olarak artması her zaman yerilecek bir ayıp değildir. Gelir düzeyindeki artış oranı fiyatlardaki artış oranından yüksekse halkın refah düzeyi artıyor demektir. Bundan çıkan sonuç ise, bugün ülkemizde yapıldığı gibi,

yalan yanlış derlenmiş fiyat istatistiklerini şürekli tekrar etmenin kamuoyunu yanıltmaya yönelik bir davranış olduğu ve gelir düzeyindeki değişikliklerden hiç sözetmeden fiyat indekslerinin kendi başlarına çok fazla bir anlam taşımayacaklarıdır.

Ülkemizde istatistiklerin kötüye kullanılmasının bir başka örneği de, sürekli olarak öğünme vesilesi yapılan ihracat istatistikleridir. İhracatta görülen ve "patlama" diye nitelendirilen artışın gelecekte de sürüp sürmeyeceği, hem iç hem de dış konjonktürden kaynaklanan bir gelişme olup olmadığı sorusu sorulmadan "köşeyi dönüyoruz" çığlıkları atıp "ihracatımız şu kadar arttı, bu kadar gelişti" demek insanın kendi kendisini avutmaktan başka birşey değilse, ancak kamuoyunu yanıltmak amacına yönelik olabilir.

Bu kötü niyeti daha iyi anlayabilmek için konuyu biraz daha derinlemesine incelemek gerekir. Önce, istatistik okuyan herkesin bildiği bir örnekle başlayalım. Herhangi bir göstergedeki artışın grafik olarak çizmek istediğimizi varsayalım. Diyelim ki bir malın satışı 1980 yılında 20.000 birim iken 1981 yılında 20.010 birime çıkmış, yani bir yıl boyunca yalnız 10 birim artmış olsun. Eğer bu artışı çok büyük bir değişiklik gibi sunmak istiyorsanız aşağıda gösterilen grafiği çizmeniz yeterlidir:

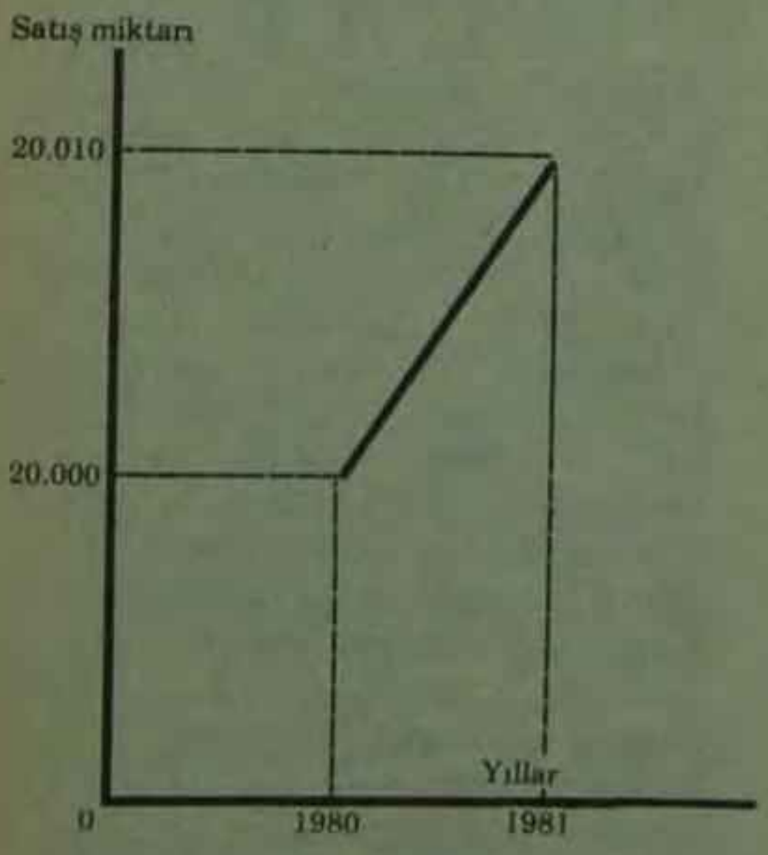

GRAFİK I

Grafik 1'e dikkatsizce bakan bir kişi, eksenlerdeki ölçekleri ilk bakışta farkedemeyeceği için, bu malın satışının bir yıl içinde gerçekten çok hızlı bir biçimde artmış olduğu izlenimine kapılabilir. Bu yanlış izlenimin nedeni 20.000 ve 20.010 arasındaki uzaklığın başlangıç noktası ile 20.000 arasındaki uzaklığa eşit olmasıdır. Daha da hızla yükselen bir grafik elde etmek isterseniz, dikey ekseni olduğu gibi bırakarak yatay eksende 1980 ve 1981 yılları arasındaki uzaklığı yarıya indirdiğimiz zaman grafik 2'yi elde edersiniz:

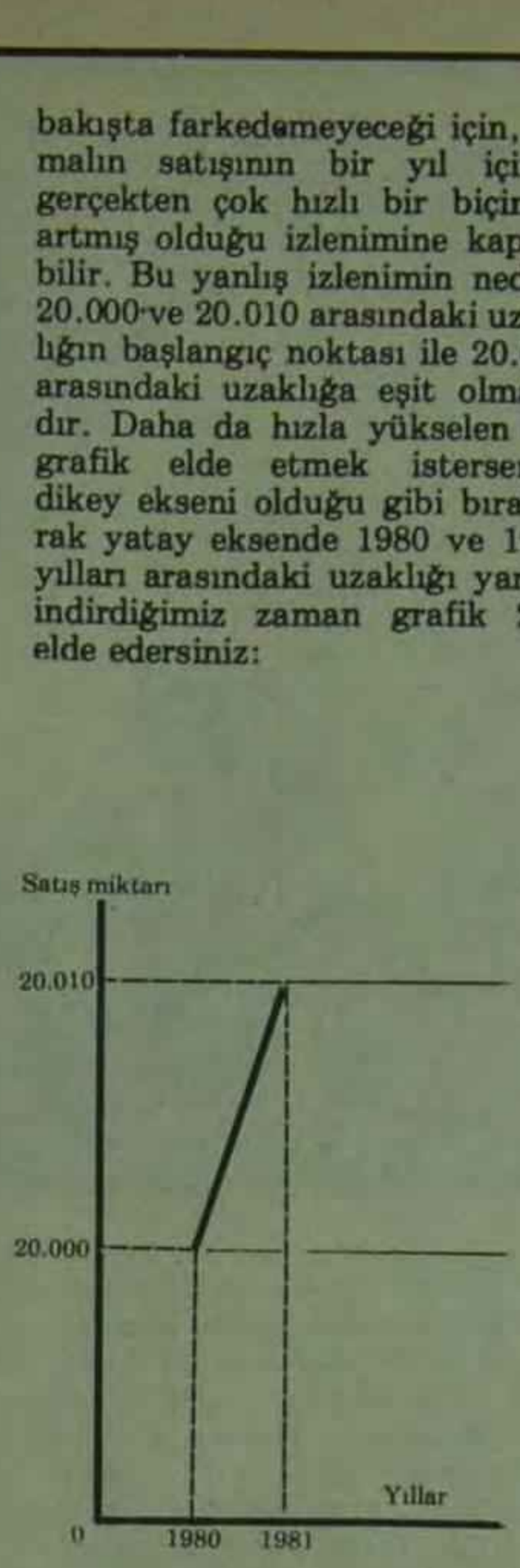

GRAFİK II

Her iki grafik de aynı olguyu hileli yollarla göstermektedir, fakat grafik 2'nin aldatma dozu grafik 1'e göre daha fazla olduğu için, satış miktarındaki oransal artış sanki çok daha fazlaymış gibi görünmektedir.

Satışdaki artışın gerçeğe uygun biçimde gösterilmesi için, hem yatay hem de dikey eksendeki ölçeklerin gerçeğe uygun olması gerekir. Yani 20.000 ve 20.010 arasındaki uzaklığın, başlangıç noktası ile 20.000 arasındaki uzaklığın ikibinde biri (1/2000) kadar olması gerekir. Aynı zamanda, 1980 ve 1981 yılları arasındaki uzaklığın da başlangıç noktası ve 1980 arasındaki uzaklığın 1980'de biri (1/1980) kadar olması gerekir. Eğer böyle bir grafik çizilirse, satış miktarındaki artışın aslında devede kulak kabilinden olduğu görülecektir.

Aynı türden bir aldatmacayı ihracat istatistiklerinin bugünkü kullanış biçiminde de görebilirsiniz. İhracat değerlerindeki artışın oransal olarak ifade edilmesi, yani "ihracatımız 1980'den 1981'e % 45 oranında arttı" demek çok aydınlatıcı değildir. Nasıl ki, fiyat indekslerinin ancak gelir düzeyindeki değişikliklerle beraber incelenmesi refah düzeyindeki artış veya düşüş konusunda bilgi veriyorsa, ihracat değerlerindeki değişme de ancak ithalat değerlerindeki değişmeyle birlikte ele alınırsa bir anlam taşır. Çünkü ülke ekonomisinin dış ilişkileri konusunda en önemli gösterge olan "ticaret dengesi" (ihracat-ithalat) yalnız ihracat tarafından değil, ithalat tarafından da belirlenmektedir. Dolayısıyla, ithalattaki değişmeyi hiç sözkonusu etmeden yalnız ihracattaki artıştan dem vurmak bilgisizlikle değil, kasıtlı bir yanıltma amacıyla açıklanabilir.

İhracattaki artış oranının yanısıra, ithalattaki artış oranını vermek de yeterli değildir ve yanlış izlenimler elde edilmesine yolaçabilir. Örneğin, "ihracatımız % 400 arttı, buna karşılık ithalatımız ancak % 100 arttı" demek kamuoyunu son derece büyük bir yanılgıya sürükleyebilir ve herkes ticaret dengesinde sanki bir iyileşme olmuş sanabilir. Halbuki ihracat 100'den 500'e artarken (% 400 artış) ithalat 1000'den 2000'e artmış (% 100 artış) olabilir ve ticaret dengesi eskiden 900 açık verirken bu açık 1500'e yükselmiş olabilir. İşte bu nedenle, milli gelir değişmeleri konusunda basit bir oran çok şey anlatabilirken, ticaret dengesini belirleyen ihracat ve ithalatın oransal değişmeleri çok aydınlatıcı olmaktan uzaktır. Hele tek başına ihracattaki değişme, ticaret dengesi açısından, tümüyle anlamsızdır. Yapılması gereken şey ihracat ve ithalatın mutlak değerlerini vermek ve milleti hesap yapmak zahmetinden kurtarmak için ticaret dengesindeki açığı da belirtmektir. Eğer bu yapılmıyorsa ortada kötü niyet vardır, aldatmaca vardır.

Bu yazının başlangıç bölümündeki hasta adam ve doktor örneği birçok bakımlardan yanıltıcı olabilir. Fakat bu örneğin bugünkü Türkiye ekonomisinin durumu ve onu iyileştirmek istediklerini ileri süren ekonomi dahileriyle çok yakın benzerlikler gösterdiğine eminim. "Katladık; köşeyi dönüyoruz; acayip kalkınıyoruz" diyenlerin neyi katladıklarını, hangi köşeyi döndüklerini çok iyi bildiklerinden emin olduğum kadar...

EVRİM TEORİLERİNİ ÇARPITMA ÇABALARI II

Serol TEBER

SOSYALDARWİNCİLİK, bilimsel olmayan, mekanik, gerici bir ideolojidir. Darwin'in, bitkilerin ve hayvanların gelişmelerinde ve değişmelerinde neden olarak önerdiği "doğal ayıklanma", "varoluş savaşı" gibi kavramları mekanik bir biçimde alıp bilimsel özlerinden çarpıtarak insanın ve insan topluluklarının gelişmelerine, sorunlarına uygulamayı amaçlar. Tüketim toplumlarında sosyaldarwincilik aracılığı ile sürmekte olan pazar savaşına "herkesin herkese" ya da daha doğru bir deyişle "gücü gücü yetene" görüşüne dayanan biyolojik kökenli toplumsal bir ideoloji oluşturulması öngörülmektedir...

Sosyaldarwincilik 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle ilk kez İngiltere'de ve kapitalizmin göreceli liberal -özgür gelişim aşamalarındaki pazar-sömürge savaşlarının sürdüğü fakat yeni boyutlarda gelişmelere gebe olduğu dönemlerde biçimlendirilmeye başlanmıştır.

Kapitalizmin, daha sonraki aşamasını oluşturan emperyalizm döneminde sosyaldarwincilikten daha da gerici bir burjuva ideolojisi olan biyolojizm gelişmeye başlamıştır.

Kuşkusuz, sosyaldarwincilik ve biyolojizmin birbirleri ile çakışan pek çok yanı vardır. Biyolojizm, sosyaldarwinciliğe göre daha sonraki on yıllarda ve kapitalizmin, emperyalizm-tekelci kapitalizm aşamasındaki bir burjuva toplum ideolojisi olarak sosyaldarwinciliğin üstünde şekillenmeye başlamıştır. Biyolojizmde, doğada, bitkiler ve hayvanlar dünyasında saptanan sözde kimi değişmez doğa yasalarının, olduğu gibi, hemen hiç değiştirilmeden mekanik bir şekilde --ve maddenin bu iki temel değişik hareket biçimleri arasındaki niteliksel farklar gözardı edilerek-- insan topluluklarına uygulanması amaçlanmaktadır. Burada gerek bilimsel, gerekse toplumsal gerçekler kaba ve gerici tavırlarla çarpıtılmaktadır. Bu çarpık, gerici, sözde bilimsel kökenli savlara göre sadece güçlerin yaşamaya hakları vardır.

Bu gelişmelerin uzantısında, ırkçılık ya da daha doğru bir deyişle "yeni ırkçılık" değişik görünümlerde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ırçılık, sosyaldarwincilik ve biyolojizm gibi gerici burjuva idolojileri ile büyük ölçüde birleştirilmeye çalışılmaktadır. Amaç, kuskusuz sömürücü sınıfın egemenliğini sürdürmesine biyolojik bir temel, biyolojik bir ideoloji sağlama uğraşısıdır. Böylece sömürgecilik daha "ahlaklı ve bilimsel" bir görünüme sokulmaya çalışılmak istenmektedir. Emperyalist savaşlar, sömürge kıyımları, sınıf savaşları gibi toplumun emekçi katmanlarına uygulanan baskıları açıklayacak, sözde haklı gösterecek biyolojik bir temel aranması amacı güdülür. Günümüzde ırkçılık özellikle Ulusal Kurtuluş Savaşı vermekte olan halklara karşı kullanılmaya çalışılmakta, renkli derililere karşılık ya da yabancı düşmanlığı yolu ile de gerçekte yaygın bir işçi sınıfı düşmanlığı yapılmak istenmektedir.

İlkel komünal örgütlenmelerin çözülmeye başlaması, toplulukların sınıflara ayrışmalarıyla köle sahipleri (başkalarını çalıştırarak yaşamlarını sürdürenler) sömürülerini haklı gösterecek kimi kanıtlar arama çabasına girmişlerdir. Yönetenlerin yönetilenlere örneğin, köle sahiplerinin kölelere göre daha üstün insanlar oldukları savları binlerce yıl öncelerinden beri söylenegelmektedir. Köleci Yunan toplumlarında özellikle Platon ve Aristotales gibi bilgeler açıkca köle sahiplerinin yanında yerlerini almışlar, köleci toplum düzeninin sistemli bir felsefesini yapmayı üstlenmişlerdir.

Yunan devletlerinin, köle sahiplerinden yana olan bu "resmi filozofları" kölelerin, köle sahiplerinden ayrı bir "doğadan" geldiklerini, ve daha aşağı bir "yapıda" -Aristotales'in tanımlamasına göre- "konuşan aletler" olduklarını belgelemeye çalışmışlardır. Anımsanacağı gibi Aristotales insanların doğuştan eşit olmadıklarını, ve kimilerinin köle, kimilerinin ise efendi olmak için dünyaya geldiklerini söylemiştir. Köleci toplumların resmi savlarına göre, bedensel ve ruhsal yönden yetenekli insanların, diğerlerinin, kölelerin, çalışanların üzerinde söz söylemeye, onların yazgılarını belirlemeye doğal hakları vardır. Bu doğal bir yasadır. Köleci toplumların bu doğa felsefesi, kuşkusuz bütün köleci sosyo-ekonomik kuruluş dönemlerinde benimsenmiş, resmi görüş olarak yasallaştırılmaya çalışıl-

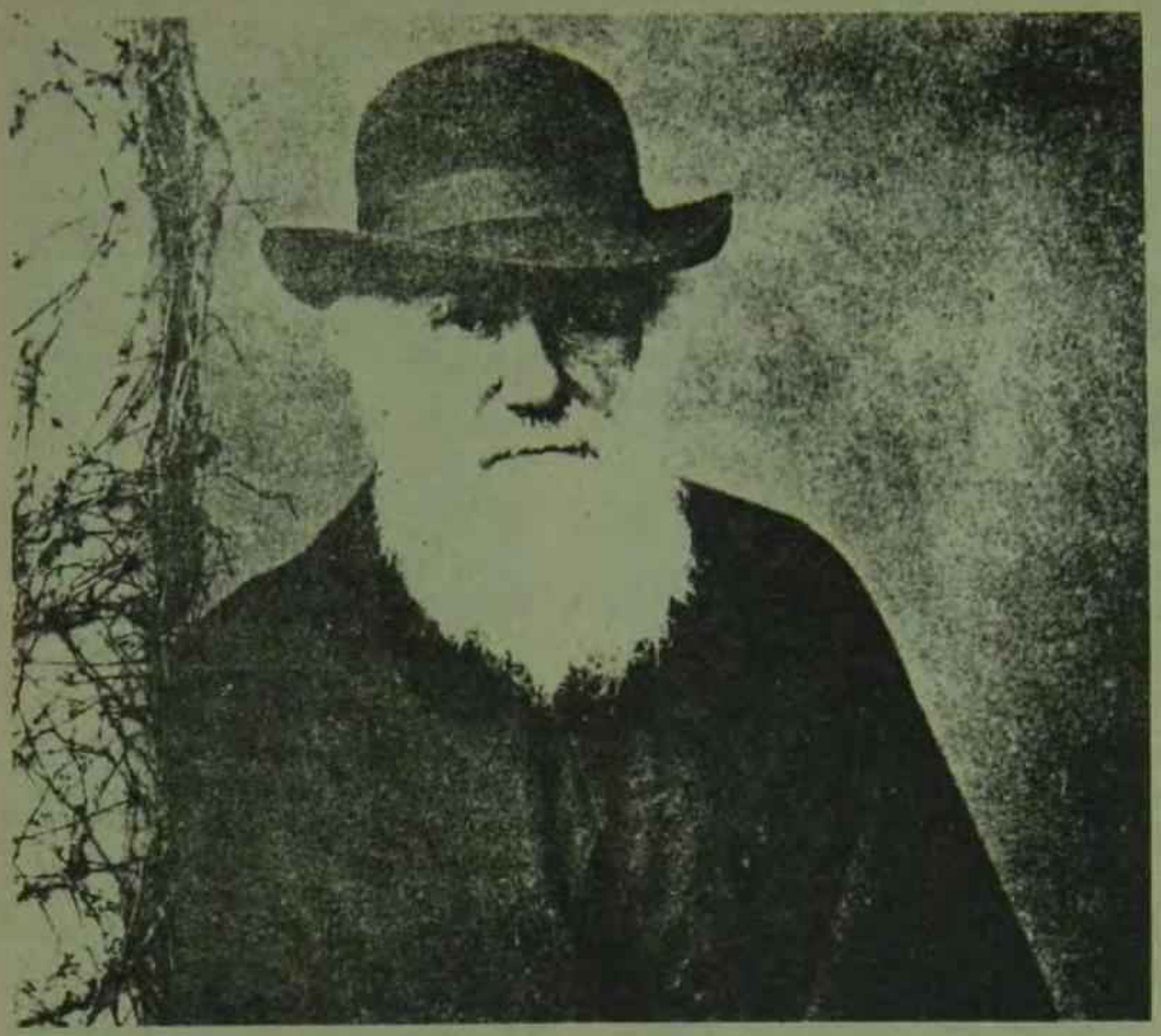

Charles Darwin

mıştır.

Daha sonraki feodalizm dönemlerinde de tıpkı köleci dönemlerde olduğu gibi insanların, bir beyin ya da bir kralın himayesine girmesinin de bir doğa yasası olabileceği öne sürülmeye çalışılmıştır. Rousseau'un belirttiğine göre Grotius, "... Bir insan özgürlüğünden vazgeçip bir efendinin kölesi olabiliyor da neden bütün bir ulus kendi özgürlüğünü aktarıp bir kralın buyruğuna girmesin.." diye yazmıştır.. Bu tür düşünürlere göre, insanlar bir takım evcil hayvan sürüleri gibi gruplara bölünmüşlerdir; her birinin başında da onu parçalayıp yemek için koruyan bir baş vardır. Nasıl, çoban, sürüsüne göre üstün bir yaradılıştaysa, insan sürülerinin çobanları olan başları da (krallar, soylular) uyruklarından (çalışanlardan, emekçilerden) daha üstün yaradılıştadırlar. Feodal sosyo-ekonomik çağlarda, yöneticilerin (sömürücülerin) "doğalarının" ayrı ve "asil" bir kökendengeldiği savı yaygınlaştırılmak istenmiştir. Bu "asil kanlılar" günümüz koşullarında bile, son bir çabayla, çalışan insanlarla kurdukları ilişkilerde "asil kanlarının" bozulmamasına büyük bir özen göstermeye çalışmaktadırlar..

Burjuva devrimi ile birlikte, sorun daha değişik biçimlerde fakat asıl özü bozulmadan ele alınmaya başlanmıştır. Burjuva toplum kuramcılarından, ünlü bilgin Rousseau, "Toplum Sözleşmesi" adlı yapıtında doğuştan getirilen soyluluğu tümüyle yadsımış, fakat buna karşılık özgür emeğin serbestçe satıldığı bir toplumsal yapıyı, "ücret köleliğini" savunmuştur. Rousseau, "keyfe bağlı bir yönetimin meşru bir yönetim olabilmesi için halkın onu kabul etme ya da etmeme yetkisi olmalıdır. Ancak o zaman yönetim keyfe bağlı olmaktan çıkar".. diyerek ücret köleliğine dayanan burjuva sömürüsünü aklamaya çalışmıştır. Daha sonraki zaman dilimleri içinde kimi toplumbilimcileri yeni toplumsal düzenin (kapitalizmin) artık büyük sanayiciler tarafından geliştirilebileceğine inandıklarını savunmuşlardır. Örneğin, pozitivizmin kurucularından Auguste Comte (1798-1857) liberal burjuvaziyi coşku ile selamlamış ve toplumun yeni düzenini, orta çağlarda kralların, soyluların oynadıkları rollere benzer biçimlerde, şimdi sanayicilerin kuracaklarını savunmuştur. Özellikle 1848 hareketlerinden sonra, ekonomik ve politik erki eline geçiren kapitalist sınıf, uyguladığı sömürüde kendini haklı gösterecek bir kuram oluşturmanın çabası içine girmiştir. Burjuvazi, bu yolda, insan topluluklarının tarihi ile doğanın çarpıtılmış tarihini birbirine karıştırarak insanlık tarihini salt bir doğa tarihine, doğa kavgasına indirgemeye çalışmış, ve arada Darwincilikten kimi ipuçları çıkarmaya başlamıştır.

Darwin'in savlarının sosyaldarwincilik olarak ilkkez İngiltere'de çarpıtılmaya başlanması kuşkusuz rastlantı sonucu olmamıştır.. Bu süreç içinde İngiltere dünyada ilkkez kapitalist toplumsal örgütlenmeyi oluşturmaya başlamıştır.

Artık İngiltere'de toplum içindeki tüm insani değerler toptan ortadan kaldırılma süreci içine girmiştir. Marx ve Engels bu yeni durumu daha 1848 yıllarında betimlemeye başlayarak, "... burjuvazi üstünlüğü ele geçirdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, romantik ilişkilere son verdi. İnsanı doğal efendilerine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı. Ve insan ile insan arasında çıplak özçıkardan, katı nakit ödemeden başka hiç bir bağ bırakmadı. Dinsel tutkuları, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın, ilahi vecde gelmelerin, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri değişim değerine indirgedi ve sayısız yokedilmez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o tek insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu..." diye yazmışlardır. Bu gereksinimler uzantsında burjuvazi Malthus'un, Auguste Comte'un, Spencer'in, Darwin'in savlarının kimi bölümlerini çeşitli biçimlerde ve de kendi amaçlarına uygun olarak karıştırıp, saptırarak sosyaldarwincilik, biyolojizm ırkçılık görünümleri altında biyolojik kökene dayanan ideolojiler hazırlamaya başlamıştır.

Bu gelisme süreci içinde, Darwin'in yeğeni Francis Galton (1812-1911) sosyaldarwinciliğe ve biyolojizme yeni bir temel hazırlama çabası içinde soruna genetik (kalıtımsal) yönden yaklaşmaya başlamıştır. Galton yaptığı araştırmalarda, başarılı, yetkin insanların, bankerlerin, sermaye sahiplerinin, politikacıların kanlarında genlerinde ve kromozomlarında sıradan çalışan insanlardan sözde daha üstün yanlar, "özellikler" saptadığını savunmuştur. Galton'a göre, sömürenlerin kanlarında sömürülenlere oranla, üstün ırkların kanlarında geri kalmış sömürge halklarının kanlarına göre "önemli ayrıcalıklar, üstün yanlar" bulunmaktadır. Bu temelsiz araştırmalarına dayanarak, Galton, etkinliğini kimi gerici çevrelerde bugün bile sürdüren Eugenik-Rassenhyiene kavramını ortaya atmıştır.. Böylece temiz, saf, üstün kanlı sınıflar, ülkeler, halklar kanlarının bozulmasına olanak verme-

melidirler. Bunun için "savaşmak" doğal bir zorunluluktur. Bir "ahlak" sorunudur. Böylece sosyaldarwinciliğin, biyolojizmin, ırkçılığın "ahlakı" da geliştirilmeye başlanmıştır.

Galton ve yandaşlarına göre, yeteneklilerin yeteneksizlerden; işverenlerin işçilerden; bilgililerin bilgisizlerden korunması gerekmektedir.. Bu bir doğa yasasıdır.. Bu bir doğa "ahlakıdır". Galton ve Wallace, vahşilerin, bedence ve akılca zayıf olanların "doğal olarak ayıklanmalarına, ölüp ortadan kalkmalarına" karşılık gelişmiş ülkelerin yardımları ile yaşatılmaya çalışılmalarından yakınmışlar; örneğin, Galton, dertsiz, pis ve kanaatkar İrlandalıların tavşanlar gibi çoğalmalarına sinirlenmiş ve "..Allahtan, çok doğuran bu ölçüsüzlerde, köylülerde, işçilerde yüksek ölüm oranları temiz İngiliz ırkının bozulmasını önlüyor" diye yazmıştır..

Sosyaldarwincilere göre uygar insanların soyları her geçen gün tehlikeye girmektedir. Bunlara göre evcil hayvanların üretilmelerinden biraz anlayan bir kimse en kötü hayvanların (burada köylüler, işçiler, emekciler kastedilmektedir) üretilmesini onaylayacak kadar deli olamaz; bozuk kanlı, bozuk genli işçilere, köylülere, sömürge halklarına karşı savaş bir insanlık ve ahlak borcudur.. Doğa yasasıdır.. Daha sonraları, gene bir İngiliz genetikcisi olan Darlington, ortaya genetik gerekirlilik (genetik determinasyon) kavramını getirmiş ve "insanlar toplum içinde kanlarının niteliğine, genetik olanaklarına göre ayrışırlar; bazı insanlar yönetmek, kumanda etmek, bazılarıysa yönetilmek için doğmuşlardır..." demiştir.Fakat bu savlara karşın,örneğin ABD'de yüzbinlerce beyaz ve zenci asker üzerinde yapılan "araştırmalarda" beyaz ırkı üstün kılan "nedenler" bir türlü saptanamamıştır..

Bu tür çarpıtılmış sözde bilimsel verilere dayanılarak, "genetik" olarak yeteneksizlerin, iş yaşamındaki başarısızların, geri bırakılmış ülkelerin halklarının, işçilerin çoğalmalarına, toplum içinde önemli yerlere gelmelerine olanak verildiğinde "toplumsal ve ruhsal bir soysuzlaşmanın" kaçınılmaz olacağı ön görülmektedir.. Burada en büyük tehlike olarak, yetenekli insanların, "entellektüellerin" az çocuk yapmalarına karşı işçilerin,geri bırakılmış ülke halklarının çok çocuk yapmaları ve bu yoldan toplumu genetik bir soysuzlaşmaya ittikleri savunulmaktadır.. Bu nedenle de, yeteneksiz, aşağı katmanların kısırlaştırılmaları, çoğalmalarının önlenmesi, buna karşılık yüksek katmanların çok çocuk yapmalarının sağlanması gibi "Önlemler" önerilmektedir. Bunları savunan kapitalist toplumların sözcüleri, insanların toplumsal konumlarını, onların üretim araçlarının mülkiyeti ile olan ilişkilerinin "genetik birikimlerden" çok daha fazla etkilediğini görmek istememektedirler. Kurkusuz, burjuva ideologlarının, sözde bilim adamlarının, burada "yetenek", "saf kan" "olumlu genetik yüklülük" dedikleri şeyler kapitalist sermaye birikimleridir. Irkı ve insan soyunu korumaktan amaçladıkları da, sermaye sahiplerini korumaktır. Burjuva ideologları, halk yığınlarının her zaman küçümsemişler, onları, sermayenin emrinde çalışan "konuşan aletler" olarak görmek istemişlerdir.. Henry Ford, "ideal bir fabrika işçisi iyi yetiştirilmiş bir maymundur" demiştir.. Alman filozofu Nietzsche için halk yığınları ".. kendisinden birşeyler yapılabilen bir malzeme, heykeltraşın kendisini bekleyen taş yığınıdır."

Geçen yüzyılın son on yıllarında kapitalist sosyo-ekonomik yapı içinde, özünde aynı kalmakla birlikte, önemli yeni gelişmeler olmuş, göreceli rekabet koşulları yerini, kendi karşıtları tekellerin kuruluşlarına bırakmaya başlamıştır. Bu yeni gelişmelerin uzantısında toplumların her alanında ama özellikle sömürgelerde, dünya pazarlarında eskiye oranla çok daha kıyasıya bir "pazar" ve "varoluş savaşı" başlamıştır. Pazar alanlarının, sömürgelerin yeniden paylaşılması sorunu ya da özcesi *SAVAŞ* tekelci kapitalist sistemin en dirimsel sorununu oluşturmuştur. Bu koşullar altında, sosyaldarwinciliğin yaşam alanı ve var oluş savaşı yeni koşullar altında ve eskiye oranla çok daha sert biçimlerde ortaya konmaya başlanmıştır. Örneğin, İngiliz emperyalizminin sözcülerinden Rhodes Cecil "biz İngilizler, herhalde dünyada ilk ırkız. Eğer biz dünyaya egemen olursak, bütün ırklar bizim gibi gelişirler.. Bunun için pazar olarak ekilebilecek tüm alanları egemenliğimiz altında toplamamız gereklidir" diyordu. Cecil, ayrıca, gelişen yeni dünya koşullarını da göz önüne alarak, tüm beyazların ya da daha iyisi tüm Anglo-Saksonların bir örgütlenme altında toplanmalarını öneriyordu. Benjamin Kidd, 1894'lerde yayınladığı "Toplumsal Evrim" adlı yapıtında İngilizlerin dünyanın ilk ırkı ve İngiliz emperyalizminin de özgürlük ve insanlık demek olduğunu savunmuş, fakat bununla yetinmeyip gene debu politikayaahlaksal" ve "dinsel" bir temel gerekçe bulmanın yararlılığını vurgulamıştır. Londra Üniversitesi çevrelerinden Charles Harvey, 1904 de yayınladığı 'İngiliz Politikasının Biyolojisi" adlı kitabında ünlü **Bio-politiker**, kavramını getirerek, biyoloji bize pazar kavgasını öğretmektedir, güçlünün güçsüzü yenmesi, doğa yasası tüm canlılar, tüm örgütlenmeler için geçerlidir" demiştir.

Bio-politikerlere göre bu tür savların temel "ahlakları" açıktır: silah ve varoluş savaşı.. Bu "ahlakı" savunmak için yeterli örnekler doğada, hayvanlar ve bitkiler dünyasında çokca bulunmaktadır. "..ekonomik ve askeri gelişme, savaş ve güçsüzlerin, yeteneksizlerin yok edilmesi.. İşte" deniliyordu 'İngiliz dış politikasının ahlakı". Artık gelisen emperyalizm koşullarında, savaşın ve savaş araçları üretiminin tekelci kapitalizmin temelini oluşturduğu görülmüştür.

Bu görüşün savunucularından Wyatt Haralt, "Zafer, ruhsal ve bedensel yeteneğin, gücün sonucudur. Sağlıklı uluslar, zafer için her yöntemi uygulayabilirler. Ahlak onlara yol gösterir" demiştir.. İngiliz askeri yazarlarından silah yapımcılarının dostu Murray Stenwart 1905 de yazdığı "Anglo-Saksonların Geleceği" adlı yazısında ".. doğada ilerlemenin karşılığı savaştır; bu yolda sınıfsal tartışmaları bir yana bırakalım.. Sendikaların da bu savaşı desteklemeleri gereklidir.. Amaç, yaşam alanını savunmaktır.. Herşeyin başı İngiliz ırkının geleceğidir.." diyordu.. Sidney Low, ".. zorunlu bir bavaş, cerrahi bir operasyondan daha kanlı, vahşi değildir.." diye vurgulamıştır. Lord Baden Powel İngiltere'de izcilere karşı yaptığı bir söylevde ".. futbol iyi bir spordur. Fakat insan avcılığı diğer tüm sporların en iyisidir." demiştir.. Kuşkusuz bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat asıl ilginç olan, ingiliz sömürge imparatorluğunun çözülmeye başlamasıyla birlikte, İngiltere'nin eski konumunu üstlenen Amerika'nın sömürgecilikle birlikte sosyaldarwincilik ve biyolojizm gibi biyolojik kökenli ideolojileri de ardıcıl savunmaya başlamasıdır.

Örneğin, 1. Dünya Savaşı öncesi 1914 yıllarında yapılmaya çalışılan kimi göstermelik de olsa barış toplantıları arasında Amerikalı general Leonard Wood, "savaşı önlemek doğa yasalarını yansızlaştırmak, nötralize etmek kadar zordur. Bu yasa, yeteneklilerin yaşaması demektir" demiştir. İngiliz emperyalizminin göreceli gerilemeye başlamasından sonra Amerikalılar kendilerini "üstün kanlı", "fatih ırk" gibi görmeye ve bunun kendilerine tanrı vergisi bir armağan olduğunu söylemeye başlamışlardır. Kimi Amerikalı burjuva ideologları "kanımızın bu yeteneklerini kullanalım, yeni ülkeleri pazarlaştıralım.." derlerken, Theodore Roosevelt, sorunu bir kara güldürü örneği olarak sözde çağın koşullarına uygun bir biçimde söylemeye çalışarak "tüm İngilizce konuşanlar üstün ırktırlar" demiştir.

Kuşkusuz, ırkçılığın 2. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nda ulaştığı boyut ve sergilediği iğrenç görünümler tümümüzün belleklerinde tazeliğini korumaktadır. Bu konuda sorunu tüm çıplaklığıyla anlatır nitelikteki iki resmi belgeyi anımsamanın yeterli olacağı kanısındayız.

Hitler 2 Ekim 1940 tarihinde verdiği özel emirde... "Polonyalılar özellikle aşağılık işler için yaratılmışlardır. Onlar için kalkınma söz konusu olamaz. Polonya'da düşük yaşantı standardının yükseltilmesine izin vermemek gerekir. Polonyalılar tembeldirler. Onları çalıştırmak için zor kullanmak gerekir. Polonya tarafımızdan yalnızca usta olmayan işçiler için bir kaynak olmalıdır. Almanya'nın her yıl gereksinimi olan işçiler oradan sağlanmalıdır... Polonyalı papazlara gelince, halka ne söylemelerini istiyorsak onları söyleyeceklerdir. Eğer içlerinde başka türlü davranan çıkarsa hemen icabına bakacağız. Papazın görevi, Polonyalıların uysallığını, aptallığını ve sersemliğini sürdürmektir.. Polonyalıların bir tek efendileri vardır: Almanlar.. İki efendi yan yana bir arada yaşıyamaz. Onun için Polonya aydın sınıfını temsil eden herkes yok edilecektir. Zalimce bir iş ama, yaşamın yasası budur.." demiştir. Nazilerin Ukrayna'daki temsilcisi Erich Koch 5 mart 1943'de Kiev'de yaptığı konuşmada, "Biz efendi ırkız. Rejimimiz sert fakat adildir. Ülkede ne varsa silip süpüreceğiz. Ben buraya mutluluk dağıtmaya gelmedim. Biz üstün ırkız. En düşük seviyedeki Alman işçilerinin bile buradaki halktan ırk ve biyoloji bakımından bin kat daha değerli olduğunu unutmamalıyız. Slavlar bizim için çalışacaklar. Onlara gereksinmemiz kalmadığı zamanlar ölebilirler.. Sağlık ekiplerine gerek yoktur.. Slavlar çoğalmamalıdırlar.. Eğitim sakıncalıdır. Yüze kadar saysınlar yeter. Her okumuş insan yarının düşmanıdır. Dini onlara bir oyalanma aracı olarak bırakacağız. Yiyeceğe gelince gereğinden fazlasını almayacaklar.. Üstün olan biziz. Önce biz geliriz.." demiştir.

Kapitalizmin başlangıç dönemlerinde pek çok gözlemci yeni ekonomik-politik gelişmelerin göreceli ilerici yanlarına sahip çıkmışlar, bu yeni düzenin toplumlara mutluluk getirebileceğini düşlemişlerdir. Fakat zaman onların bu tür iyimser eğilimlerini doğrulamamıştır. Geçen süre içinde insanların çalışma ve yaşam koşulları beklenen ölçülerde düzelmemiş, tersine göreceli kötüleşmiş, Toplumsal gelişmeler, kapitalizmin devri ve sürekli krizlerinin onun yapısı gereği ortaya çıktığı yolundaki savları doğru çıkarmıştır..

İçinde yaşadığımız yüzyılın başlarından itibaren sermayenin birikimi çok hızlanmıştır. Gelişen bu sermaye birikimi özellikle az sayıdaki tekellerde toplanmaya başlamıştır. Bu tür işletmelerde çalışma çok daha üretken olduğundan buralarda üretimin temerküzü çok hızlanmış ve bütün bu gelişmeler kapitalizmin tekelleşme sürecini artırmıştır. Tekeller, bu dev işletmeler, yaşayabilmek için çok fazla miktarda üretimde bulunmak ve bunları pazarlamak zorundadırlar. Kuşkusuz, amaçlanan bu düzeydeki üretimler de ancak olağanüstü bir talebin bulunduğu zamanlarda sözkonusu olabilmektedir. Eğer istenen düzeyde bir talep, pazar, tüketici kitlesi bulunamazsa fiatlar düşecek, üretilen mallar elde kalacak ve bütün bunlar tekellerin, kapitalist sosyo-ekonomik kuruluşun sonu olacaktır. Özellikle tekelci kapitalizm dönemlerinde krizlerin sıklaşması, yığınsal işsizliklerin yinelenmesi, süreklilik kazanması, sürekli artan fiatlar ile kapitalizmin güçlenen "refah toplumu" olmadığı anlaşılmıştır. Kapitalizmin daha önceki göreceli rekabet koşullarının sürdüğü dönemlerde, işletmelerin yeterince bilinemiyen, ancak ortalama varsayımlarda bulunulabilen pazarlar için üretimde bulundukları bilinmektedir. Emperyalizm-tekelci kapitalizm dönemlerinde bu durum aşılmıştır. Tekeller ancak ne kadar satılabileceği önceden bildikleri malları üretmek zorundadırlar. Tekelci üretim için, pazarların ve tüketicilerin önceden istenilen biçimlerde hazırlanmış olmaları yaşamları için ön koşul olmaktadır. Bunun için de tüketicilerin, tüketim toplumlarında yaşıyan insanların, önceden biçimlendirilmeleri, yönetilmeleri, sunulan her tüketim malını alacak "kuklalar" haline getirilmeleri zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Tekelci kapitalizm, tüketim toplumlarında yaşayan insanların bu tür olumsuz yönlerde gelişmelerine (eğitilmelerine) büyük önem vermeye başlamaktadır. Bu şekilde koşullanmış "insan faktörü" tekelci kapitalizm için dirimsel bir önem taşır olmuştur.

Fakat herşeye karşın tekelci kapitalizm dünya ölçeğinde amaçladığı gelişimlere ulaşamamıştır. Büyüme hızı süratle düşmüş, üretimin gittikçe artan oranlarda toplumsallaşmasına karşın, sermayenin az sayıda ellerde top-

lanma süreci ve temel çelişkisi keskinleşmiştir. Burjuva ideologları, bu koşullar altındaki kapitalist toplumu artık dolaysız savunmanın olanaksızlığını görerek, tarihsel olarak çözülmekte olan bu sosyo-ekonomik kuruluşun çözülüş nedenlerinin sorumluluğunu, eskiden yaptıklarından daha çok olarak, insana, toplumdan yalıtılmış "soyut insana" indirgemeye çalışmaktadırlar.. Burjuva yanlılarının eski iyimserliklerinin yerini artık yoğun bir kötümserliğin almaya başladığı gözlenmektedir.

Hiç olmazsa dünyanın bir bölümünde "yetenekli ve temiz kanlı" kapitalistlerin erki ve egemenliği ele geçirmelerine karşın, kapitalist sosyo-ekonomik kuruluş çökme sürecine girmiştir. Fakat burjuva ideologları bu tarihsel evrim sürecinin dünyanın çöküşü, insanlığın yok oluşu olarak göstermek istemektedirler.. Bu koşullar altında emperyalizm, tekelci kapitalizmin gelişimi ile birlikte eskinin göreceli de olsa liberal koşulları ortadan kalkmaya, bunun yerini daha da acımasız bir saldırganlığın almaya başladığı gözlenmektedir.

Dünya pazarlarının yeniden paylaşılması sözkonusu olmakta, fakat sömürgeler, "yaşam alanları" büyük güçlüklerle hatta soy kırımları denemeleri ile bile korunamamaktadır. Saldırganlık ileri derecelerde artmıştır.Fakat herşeye karşın ulusal kurtuluş savaşları tüm dünyayı sarmış, önlenmesi, kısıtlanması olanaksız boyutlara ulaşmıştır. Bu koşullarda, tekelci kapitalizmin, eskiden olduğu gibi "doğal ayıklanmayı" bekleyecek zamanı kalmamıştır. Artık burjuva ideologları "doğal ayıklanmanın" yerine yapay bir yoketme (Kunstlische Auslese) ile soykırımları, sınıf savaşlarına katılanların, toptan ortadan kaldırılma düşleri ile kendilerini ancak ayakta tutabileceklerini düşünebilmektedirler. Kuşkusuz bu tavrını uygulamada burjuvazi tarihsel bakımdan geç kalmıştır. Gelişen yeni dünya koşullarında kapitalizmin istediği her yerde dilediğince hareket etmesine engel olacak yeni güçler gelişmiş, dünyanın dengesi tekellerden değil, çalışanlardan yana ağır basmaya başlamıştır. Özcesi, artık kapitalizm dünyanın yazgısını belirleyecek konumunu tarihsel olarak yitirmiştir. Artık, günümüz yerküresinin her bir köşesinde olacak herhangi bir harekette tüm dünya halklarının da söyleyecek sözleri vardır.

Bu koşullar altında kapitalist toplumun geleceğinden söz etmenin olanaksızlığı açıkca görülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda burjuva ideologları artık "tek başına insan" faktörünü ele almaya , bu konuyu işlemeye başlamışlardır. Bunlara göre, insan içinde yaşanılan bu karmaşık koşulların altından kalkabilecek güçte değildir. İnsanın yapısı, yetenekleri gereği bu karmaşık durumu aşamaz... İnsan, yeteneklerinin, olanaklarının sonuna gelmiştir.. Ortaya çıkan sorunların altından kalkmasına insanın doğası olanak veremez.. İçinde bulunulan tarihsel koşulların toplum bilimsel analizini yapamayan, yapmak istemiyen burjuva ideologları, bunun yerine "soyut insanın, "insan faktörünü" tarihten, toplumdan, sınıflarından yalıtlanmış insanların sözde "bilimsel" biyolojik analizlerini yapmaya ve bunlardan kimi değişmez doğa yasaları ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bu savlara göre tüm toplumsal krizlerden, işsizliklerden, fiát artışlarından, militarizmin tırmanışından, savaşlardan, soykırım denemelerinden kapitalist sosyo-ekonomik kuruluş degil, "insanın doğası" sorumludur. Bunlara göre, insanlarla hayvanlar arasındaki fark sadece görünüştedir; niceliksel-dir. İnsanların ve hayvanların özleri aynıdır.. İnsanlar, "çıplak maymundurlar", "vahşi maymundurlar".. Burjuva ideologları içinde yaşanılan toplumsal sorunları açıklamak için genellikle toplumbilimsel kavramları kullanmaktan kaçınmakta, bunların yerine biyolojik kavramlar koymaya çalışmaktadırlar. Bunlar, kapitalizmin çöküntü dönemlerinden düzenin ana çelişkilerini değil, toplumu yöneten, çalıştıran ve çalışanların yeteneksizliklerini sorumlu tutmaya çalışmaktadırlar.

Buna göre, toplumsal krizlerin ana nedeni yetenekli "süpermen"lerin yokluğudur... Toplumsal krizlere yeteneksiz insanların çoğalmaları neden olmaktadır. Aşağı tabakadan insanların çok çocuk yapmaları dünyayı, temiz ve saf kanlı ırkları bozduğu, yozlaştırdığı gibi saldırganlıkların, savaşların da öz nedenini oluşturduğu savunulmak istenmektedir. Burjuva ideologlarının kanılarına göre, bütün bu bozuk gelişmelere karşı kesin önlem, ancak süpermenlerin çoğaltılması ve toplumların menejerlere teslim edilmesiyle alınabilir. Bunlara göre, toplumlar menejerlere teslim edilip, insanların yerine otomatlar konduğunda bütün toplumsal bozuklukların önüne geçilebilecektir.

Kapitalist dünya içinde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra düşlenen "mutlu" toplumsal düzenler kurulamayınca, içinde bulunulan olumsuz koşullara çözüm aramak için 1962 yılında Londra'da CIBA konserni tarafından düzenlenen ve insan ve insanın geleceğinin ana konu olarak seçildiği büyük bir toplantı düzenlenmiştir. Tüm gözlemcilerin vurguladıkları gibi, burada asıl sorun olarak insanın değil, kapitalizmin geleceği tartışılmıştır. Bu önemli toplantıda, insan ve insanın geleceği için önlem olarak sosyaldarwinciliğin, böyolojizmin, ırkçılığın, içinde bulunulan yeni koşullara göre yeni boyutlarda ele alınması ve çağımızda yükselen toplumsal devrimlere karşı "biyolojik devrimler" ile karşı konulabilmesi öngörülmüştür. Tekelci kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemini sürdüren dünyamızdaki toplumsal devrimlere karşı ancak biyolojik devrimler alternatif olarak gösterilebilmektedir. Burjuva ideologları, çalışan, dolaysız üretimde bulunan insanları yok sayıp, tüm düşlerini süperman'lere, menejerlere dayandırmaya çalışmaktadırlar..

Kapitalizmin bu "seçkinler" teorisine göre toplumların geleceği süpermenlerin menejerlerin bizim kimi köşe yazarlarının da savunduğu gibi "toplumun yüzde beşlerinin çoğalmalarına, toplumlarda etkin yerler almalarına bağlıdır.. Toplumları ancak bu seçkin insanlar kurtarabilir.. Basit insanların barbarlıklarını, savaş çıkarma istemlerini, saldırganlıklarını ancak bu süpermenler menejerler önleyebilirler. Kapitalist sistemin savunucuları geleceğin sosyalist toplumunu yadsıyarak onun yerine "sanayi toplumunu" ve sosyalist toplumun insanlarının yerine de yeni bio-teknik yöntemlerle, genetik bir "Alchemie" ile yetiştirebileceklerini düşledikleri süpermenleri ön görmektedirler.. Bunlara göre, günümüz insanı Homo sapiens'lerin yerine "makine insanlar", Machine-sapiens'ler gelişmektedir.. Evrimin gelecekteki aşamasının insan-makine sentezinin uzantısında olacağı ve yeni "üstün insanların (Übermenschen) "geliştirileceği varsayılmaktadır..

Bilimsel teknik devrimin verileri, kavramları çarpıtılarak, bunların biyoloji ile bağlantıları abartılarak biyolojik-teknik dev-

rimler şeklinde gösterilmek istenmektedir. Böylelikle geleceğin insanlarını sibernetik ile insan organizmasının karışımından,sentezinden oluşacağı sanılan Siborg'ların ya da Kyborgs'ların oluşturacağı varsayılmaktadır.. Artık giderek, sıradan insanları, otomatların, ya da otomat biçimine dönüştürülmüş insan-makine karışımı "yaratıkların yöneteceği ön görülmektedir..

Kimi burjuva ideologları insanların davranışlarını, içinde yaşanılan kapitalist sosyo-ekonomik kuruluşun özünden gelen çelişkiler ile çözümlemeye çalışmak yerine genetik-ırksal, kansal yüklülükler ile açıklamaya çalışırlarken, kimileri de (özleri aynı olan) burjuva toplumlarındaki sorunların insanların hayvanlar gibi doğuştan getirdikleri bazı iç güdüsel dürtüler ile koşullu olduğunu savunmuşlardır..

Tekelci kapitalizmin yönetimde olduğu ülkelerin temel sorunlarından olan militarizm, savaş, sömürgecilik, şövenizm gibi olgular kapitalizmin "resmi" biyologları, sosyologları, psikologları ve ruh hekimlerince insanların doğuştan sahip oldukları "saldırganlık" içgüdüleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu yolda Freud'den Lorenz'e kadar uzanan bir araştırmacılar dizisini anımsamak olasıdır.. "Asil kan" araştırmacılarının, genetikçilerin havada kalan savlarını bu araştırıcılar sözde daha başka bir düzeyde tanımlamaya çalışarak, kapitalist toplumlardaki ahlaksal krizleri, ırkçılığı şövenizmi militarizmi, savaşları, hatta savaşsız geçen dönemlerdeki sportif girişimleri bir tür "saldırganlık" dürtüsünün etkisi altında yapılan davranışlar olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu tür araştırmacılardan kimileri daha da ileri giderek Homo sapiens'in gerçekte vahşi insan Homo-brutalis, yırtıcı hayvan (Raubtier) olduğunu öngörmektedirler.

Anımsayacağımız gibi, yüzyılın başında savlarını sistemleştirmeye başlayan Freud-ki bu dönem, liberal kapitalizm'den tekelci kapitalizm'e geçiş dönemini kapsamaktadır-tüm insanların davranışlarında Eros (haz duyusu içgüdüsü) ile, Thanatos (ölüm, tahrip etme, saldırganlık) içgüdü ikilisinin birlikte bulunduğunu savunmuştur. Freud'un önerilerine göre, Eros'un görevi saldırganlık içgüdüsünü zararsız hale getirmeye çabalamaktır. Freud, gerek bireysel saldırganlıkların, gerekse savaşların insanların saldırganlık içgüdülerinin dizginlenemez derecede artmasının kaçınılmaz ürünleri olduklarını savunmuştur. Bu teoriye göre intiharlar, hatta iş kazaları bile, iş sağlığı koşullarının bozukluğundan değil,saldırganlık dürtüsünün kişinin kendine dönük biçimde boşalmasından kaynaklanmaktadır. Bu savlarıyla Freud, gerek Birinci ve gerekse İkinci Dünya Savaşlarını saldırganlık içgüdülerinin dünya ölçeğinde ve dizginlenemez bir düzeyde kabarması olarak betimlemiştir. Bu yolda, 2. Dünya Savaşı'nın önlenmesi için tüm insanların çaba göstermelerini isteyen Einstein'in önerilerine ve bu arada Freud'a yazdığı özel mektuba Freud, bunun insanların doğuştan getirdikleri bir özellik olduğu ve yapılacak bir şey olmadığı yollu kaderci ve soğuk bir yanıt vermiştir.

Savaşları, insanların doğuştan getirdikleri saldırganlık içgüdülerinin doğal görünümleri olarak açıklamaya çalışanlar, örneğin, İsviçre'nin neden 2. Dünya Savaşı'na katılmadığını herneden se açıklayamamışlardır...

Son onyıllarda özellikle Lorenz, Wolfgang Wickler, Eibl-Eibesfeld gibi gözlemcilerin sürdürdükleri karşılaştırmalı davranış araştırmalarının sonucunda hayvanların kimi hareketlerine bakarak ve bunların yardımı ile insanların günlük yaşamlarında gösterdikleri davranışları, soruları açıklamaya çalışmaktadırlar. Kuşkusuz, gerek hayvanlarda ve gerekse insanlardaki kimi hareketlerde biyolojik kökenli bazı benzerlikler vardır. İnsan, hiç kişkusuz biyolojik yapısıyla gelişmiş toplumsal bir varlıktır. Fakat, hayvanlar ve insanlar arasındaki niteliksel farkları görmeden ya da bilerek göz ardı ederek hayvanlarda saptanan tüm hareketleri olduğu gibi getirip insan topluluklarında görülen sözde benzerleri yerine koymak büyük yanılgılara neden olmaktadır. O zaman, örneğin, kapitalist ulusların uygulamıya çalıştıkları soy kırım denemeleri ile kuşların yuvalarını korumak yaptıkları için kimi hareketleri aynı kökenden kaynaklanıyormuşcasına açıklamaya kalkışmak gibi altından kalkılması zor durumlara düşülmektedir. Hayvanların hareket normları ile insan topluluklarındaki sorunları açıklamaya çalışmak ve bunları biyolojik kökenli sorunlar olarak tanımlamak iyi niyetli bilimsel yaklaşımlar olmasa gerekir. Eğer, hayvanların yaptıkları hareketlere benzer kimi davranışlarda bulunan insanlar varsa, içinde yaşadığımız tarihsel dönemlerde hala böyle insanlar görülüyorsa ilkkez, onların yaşadıkları ya da savundukları sosyo-ekonomik kuruluşların araştırılması gerekmektedir. O zaman bu tür toplumlarda görülen saldırgan davranışların kökeninde mülkiyet ilişkilerinin "biyolojik dürtülerden" çok daha ağır bastığı görülecektir.

Ayrıca şimdiye değin sürdürülen tüm çalışmalarda gerek hayvanların gerekse insanların biyolojik yapılarında, bedenlerinde, beyinlerinde, kanlarında saldırganlık hareketlerini ve davranışlarını açıklayacak herhangi bir yapıya, kimyasal bir maddeye rastgelinmemiştir.. Bugün içinde yaşadığımız koşullarda emperyalist ulusların temel çelişkilerini sergilemeden, bunların uygulamaya çalıştıkları saldırganlıkların toplum· bilimsel açıklamalarını yapmadan sorunu içgüdüsel yaklaşımlar ile irdelemeye kalkmak olanaksızdır.

Şimdiye kadar söylemeye çalıştıklarımızı birkez daha vurgulayarak anımsatırsak, biyolojik-organik dünya ve insan toplumları maddenin iki ayrı hareket, iki ayrı var oluş biçimleridirler. Birinden diğerine niteliksel sıçrama ile geçilir.. Aradaki fark niceliksel değil, nitelikseldir. İnsanların biyolojik varlıktan toplumsal varlığa geçişleri çalışma aracılığı ile olmuştur. Böylece insanlar, çalışma aracılığı ile, doğanın niceliksel bir devamı olmaktan kurtulmuş, ayrı ve üst düzeyde yeni bir niteliği oluşturmuşlardır..İnsanların evrimi artık biyolojik, genetik verilerinden, bedensel kalıtımlardan çok üretim araçlarının,üretim güçlerinin, üretim ilişkilerinin doğrultusunda oluşmaya başlamıştır.

İnsan kuşkusuz biyolojik ve toplumsal bir varlıktır.. İnsanlarda kuşkusuz toplumsal özün taşıyıcısı olan biyolojik bir organizma vardır.. Fakat, günlük pratiğimizde de hep gözlediğimiz gibi insanlardaki bu biyolojik yapı da toplumsal koşullar, içinde yaşanılan sosyo-ekonomik formasyonlar doğrultusunda gelişmektedir..İnsan topluluklarında, kuşaklar boyu geçen kalıtım, genlerden ve kromozonlardan çok üretim araçları aracılığı ile olmaktadır. Kuşkusuz biyolojik güçlerin de etkileri vardır, fakat bunlar, toplumsal güçler ile birlikte diyalektik bir birlik içinde karşılıklı etkileşim halindedirler. İnsanların toplumsal yaşamları,

üretim tarzları, onların gerek bedensel, gerekse toplumsal bilinçlerini etkilemektedir. Maddenin, insan toplulukları biçiminde yeniden örgütlenmesi doğanın yeni bir niteliğini sergilemektedir.. İnsanların kişilikleri onların toplumsal ilişkilerinin bütününde şekillenmektedir.

İnsanı içinde yaşadığı toplumdan ayırıp, tek bir birey olarak soyutlamak olanaksızdır.. İnsanlar hiçbir zaman içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik yapılardan ayrı değerlendirilemezler.. İnsanlar için tüm çağlarda geçerli "ruhsal yasalar" yoktur. İşsizlik geleceğin güvencesizliği, özcesi varoluş korkusu ve bunların koşulladıkları saldırganlık, ırkçılık v.b. kapitalist sosyo-ekonomik oluşumun, kapitalist özel mülkiyet ilişkilerinin içinde şekillenen davranış biçimleridirler.. Kapitalist toplumlar özlerinde bulunan temel çelişkileri insan davranışları olarak dışarıya yansıtmaktadırlar. Ayrıca bu toplumlarda her sınıfın temsilcileri kendi sınıflarının gereksinmelerine ve koşullarına göre toplumsal bilinçlerini oluşturmaktadırlar.. İnsanların kişiliklerini içinden çıktıkları toplumlar ve sınıflar belirlemektedirler..İnsanların ruh bilimsel yönden irdelenmeleri ancak onların toplumbilimsel analizlerinden sonra söz konusu olabilir..

KAYNAKLAR

Wernecke Alexander: Biologismus und ideologischer Klassenkampf. Dietz Verlag Berlin. 1976

Hannsjoahim W.Koch: Der Sozialdarwinismus. Seine Genese und sein Einfluss auf das imperialistische Denken.. Oskar Beck Verlag München 1973

Hollitscher Walter: Aggression im Menschenbild.. Marx-Freud-Lorenz.. Verlag Marxistische Blätter.. Frankfurt-Main 1973

Konrad Lorenz: DasSogenannte Böse.. Zur, Naturgeschichte der Aggression..dtv. München 1975

Heinz Malomy: Freidrich Nietzsche und der deutsche Faschismus s.279-301. Faschismus Forschung. Pahl-Rugenstein Verlag. Köln. Akademie Verlag Berlin 1980

Politische Ökonomie: Der Monopolkapitalismus. Die allgemeine Krise des Kapitalismus . Band 2 s.294-338 Kapital X. Der Staatmonopolistische Kapitalismus.. Parteihochschule beim ZK der KpdSu.. Dietz Verlag. Berlin 1977 (Türçesi Oğuz Özügülbaskıda)

‹ALTI YIL GECİKEN MEKTUP›VESİLESİYLE MARX - DARWIN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR NOT

Ertuğrul TONAK

SEROL Teber'in "Evrim Teorilerini Çarpıtma Çabaları" (1) başlıklı yazısını okurken, "Marx, Kapital'in ilk baskısını imzalayıp Darwin'e göndermiş Darwin'de onu yanıtsız bırakmamıştır. Darwin 1 Ekim 1873 tarihinde Marx'a... Sayın Beyefendi.... Sizin. Charles Darwin" diye yazmıştır" (2) cümlelerine rastlayınca bir hayli şaşırdık. Marx'ın **Kapital'in ilk baskısını** (1867) Darwin'e gönderdiği iddia edildiğine göre, Darwin'in ancak altı yıl geçtikten sonra (Marx'ın 1867 değil de 1868'de gönderdiğini varsayarsak beş de olabilir tabii!) 1 Ekim 1873'de cevabi mektubu yazabilmesi, doğrusu bize pek anlaşılır gelmedi. Teber'in gösterdiği kaynağa (3) gidemedik ama, sözkonusu çeviri-kaynağın esas aldığı İngilizce baskıya (4) gittiğimizde, Darwin'e **Kapital'in ilk baskısının** gönderildiği şeklinde bir "bilgi" ye rastlayamadık.

Anladığımız ve aşağıda kanıtlayacağımız kadarıyla bu **ilk baskı**eki Teber'in Marx-Darwin ilişkisi üzerine geçen tartışmalara "katkı"sından başka bir şey değildir. Bilinen odur ki, Marx, Darwin'e **Kapital**'in Almanca ilk baskısını (1867) **değil**, Almanca **ikinci baskısını** (1873) göndermiştir. Marx'ın, ilk sayfasını 16 Haziran 1873'de Darwin'e imzaladığı bu kitap İngiltere'de, Down House'da, Darwin Koleksiyonu'nda muhafaza edilmektedir. (5) Dolayısıyla, bu bilgilerin ışığında Darwin'in 1 Ekim 1873 tarihli mektubunun şaşılacak bir yanı kalmamaktadır, adamcağız Kapital'in, Almanca **İkinci baskısını** almış ve bir kaç ay sonra nazikane bir mektupla teşekkür etmiştir.

Kaynak olarak gösterdiğimiz Fay'in yazısı Marx-Darwin ilişkisi ile ilgilenenler için çok yararlı bir başlangıç noktası olabilir. Fay, bu konuda geçen tartışmaları özetlemekte, özellikle, Marx'ın **Kapital**'i (hangi cildin sözkonusu olduğu da uzun yıllar tartışılmıştır (6) Darwin'e ithaf etme teşebbüsünde bulunmadığını, dolayısıyla bu ithafı da kullanarak Marx-Darwin ilişkisini çıkartılamayacak sonuçlar, görüşler üretmek için çekiştirmenin boşuna olduğunu göstermektedir. Salık veririz.

NOTLAR

(1) Serol Teber, "Evrim Teorilerini Çarpıtma Çabaları" **Bilim ve Sanat**, Sayı: 11, S.12-15.

(2) Teber, S.14

(3) P.N.Fedoseyev, **et al. Karl Marx Biyografi**, çev. Ertuğrul Kürkçü, İstanbul, Öncü Yayınevi, 1976

(4) P.N.Fedoseyev et al., **Karl Marx A Biography** Moskova, Progress Publishers. 1973

(5) Margaret A.Fay, "Marx and Darwin, A Literary Detective Story" **Monthly Review** Mart 1980, S.41

(6) Örneğin, **Karl Marx, A. Biography**'de de bu belirsizlik sürmekte ve **Kapital**'in belirsiz bir bölümünün (one of its parts) Darwin'e ithaf edilmek istendiği fakat 13 ekim 1880 tarihli mektupla bu isteğin Darwin tarafından geri çevrildiği belirtilmektedir (S.321). Oysa, Fay'ın bulgularına göre Darwin'in bu son mektubu, Marx'a değil, Marx'ın kızı Eleanor'un sevgilisi Edward B. Aveling'e, Aveling'in **Students Darwin** (Öğrencilerin Darwin'i) adlı kitabını Darwin'e ithaf etmek isteği üzerine yazılmıştır. (Fay, S.49)

24 OCAK KARARLARI BAĞDAT'TAN DÖNMEMELİ

Arslan Başer KAFAOĞLU

Sayın ekonomik yöneticilerimiz olanları ve sayıları ne kadar saptırsalar, TV, gerçeklerden sadece Özal'dan yana olanları söyleyip işe gelmeyen olayları ne kadar sessiz geçse de 24 Ocak Kararlarında ilk bozgun işaretleri görülmeye başlamıştır. Ama ekonomik yöneticiler ve devletin parasıyla çalışan TRT bunları vermemekte. Bozguna uğrayan bir ekonomi politikasını başarılı göstermek için yapılanlara, harcanan emeklere bakıp "pes doğrusu" dememek elde değil..

- I -

Bozgunun ilk işareti devlet gelirlerindeki yıllık artış hızında meydana gelen azalmadır. Anımsarsanız, "Vergi Reformu" denen tutarsız çabalar nedenli göklere çıkartılmıştı. Peşin Vergi, tarımda küçük üreticinin belini kıran stopaj vergileri, kira stopajları, "ciddi vergicilik" sloganları.. Arkasından İzmir, İstanbul Defterdarlarının verdikleri demeçler: Vergi tahsilatı yüzde 96 arttı, yüzde 104 arttı gibi sözler, beyanlar. Ama aradan 6 ay geçince, çenesi elleri arasında düşünen bir Maliye yetkilileri grubu. Hani, nerdeymiş o vergi gelirlerinin tahmini de aşacağına dair "tahminsel demeçler"! Siz değil miydiniz vergi gelirlerinde 1 trilyon 300 milyar liralık tahminin aşılacağını belirtenler? Neredesiniz şimdi ve aynı tahmini bir daha yineler misiniz?

Sekiz aylık tahsilatta varılan rakam 700 milyar liradır. Ve bu sekiz ay içinde Gelir Vergisi üç taksidinin ikisi, Kurumlar Vergisi iki taksidinin biri, Bina-Arazi Vergileri taksit aylarının tamamı, Kurumlar stopajının ağırlık taşıyan kısmının tamamı vardır. Geri kalan 4 aya düşen taksitler pek azdır. Üstelik ilk sekiz ay içinde bazı vergi oranları daha yüksekti. Maliyeciler, Eylül ayında bir düzenlemede bulundular. KİT'lerden tahsil edilemeyen devlet alacaklarını tahsil edilmiş gösterip, onlara tekrar sermaye olarak verdiler. Ve sonuç: Bu operasyonlara, TV'de insanı bıktıran övünme ve konuşmalara karşın 1981 vergi tahsilatının ilk sekiz

ayda kaydettiği artış, 1980'deki artış düzeyinde.. Aslında 1980 yılının bütçesinde son aylarda kaydedilen yükseliş, bu yılın vergi tahsilatının 1979'dakine göre artış oranını yükseltmişti. Anımsarsınız, başta otomobil (Motorlu Taşıt Vergileri) ikinci taksitleri ölçüsüz şekilde artırılmıştı. Bu yıl o etken de yok. 1980 bütçe yılının son aylarındaki vergiler neyse, 1981'de de öyle olacak.. Hatta bir kısım Gider Vergileri oranı düşürüldü bile.. O halde ilk sekiz ayda 1980 yılına göre gerileyen artış oranı, son dört ayda daha da gerileyecek..

Acaba bu neden böyle oldu? Gayet basit 1980 ve 1981 yıllarında gerileyen gelirler nedeniyle vergiler ya az oluyor (vergi tahakkukları artışı azalıyor) ya da onunla birlikte herkes vergisini ödemekten aciz duruma düşüyor. Vergi İdaresine 1981'de verilen önem, yurttaşda idari kontrolden korkma duygusunu arttırdığına göre, bunun dışında olanak yoktur.. Sayın Özal ve arkadaşları ne kadar övünürlerse övünseler 1979 dan sonra 1980 ve 1981'de Türk ekonomisi sart sırta üç yıl gerilemiştir. Savaş yılları dahil Türk ekonomisi böylesine üç yıl gerilemeyi sırt sırta geçirmemiştir.

- II -

Dış alem gelirlerinde, paramızın değerlenmesiyle ilgili olarak bir başka övünç yolu işçi dövizleriydi. Başta Sayın Özal, arkasından Sayın Şıklar, bunu ballandıra ballandıra anlatırlardı. Ama eğer dikkat ettiyseniz, ekonomik yöneticilerimiz 1981 Ekim ihracat rakamını övünerek ilan ettiler de, aynı ayın işçi dövizleri rakamını ilan edemediler. Sanki öyle bir geliri yoktu Türkiye'nin. Acaba neden ilan olunmamıştır. Nedeni gayet basit: O göklere çıkartılan artış durmuştur. Hatta doğruysa 1981 yılı Ekim ayı işçi dövizleri, gazetelerin ve ajansların topladığı verilere göre geçen yılın aynı ayından 4 milyon dolar daha geridedir. Böyle olmasa da artış durmuştur.

Ekonomik yöneticilerimiz bu rakamı ilan etmemekle, azalmayı önlediler mi? 1980'de 12 Eylül'den sonra ikili finansmanların azalması nedeniyle işçi dövizlerinin yurda gelişi hızlanmıştır. Şimdi aynı nedenle yani Sayın Özal'ın "Garantisiz Ticari Borçların Tasfiye" tekniği nedeniyle azalmaya geçecektir. 1981'in son ve 1982'nin ilk aylarında Kasım ve Aralık ayları işçi dövizlerinde de geçen seneye göre artmayış, hatta azalış olursa diye ekonomik yöneticilerimizi uyarıyoruz.

-III-

Milli Gelir'de 1981'deki azalmanın (gerilemenin) bir diğer işareti daha kapıyı vurmaktadır. Bu işaret dış alımdaki azalmadır. Türk kamu ve özel işletmeleri yatırımlarını durdurmuşlardır. Bu nedenle dış alım gitgide azalmaktadır. İthalat bilindiği gibi geniş ölçüde dışardan makine ve techizat (donanım) alınması demektir. Akaryakıt ithalatındaki azalma ve artma ile açıklamak adet olmuştur dış alımı (ithalatı). Oysa 1981 yılının özellikle Eylül ayında başlıyan dış alım azalması, Türk ekonomisinin yatırım gücünün (hem kamusal ve hem de özel kesimde) azalmasıyla ilgilidir birinci derecede..

İkinci derecede de ülkede üretimin azalışıyla ilgilidir. Üretim düşüşüyle birlikte, sanayiin kullandığı dış girdiler de düşmekte ve bu dış alım kalemlerinde alımın düşüşüyle kendini göstermektedir. Azalış az buz değildir. Örneğin 1981 Eylül ayı dış alımı 1980'in aynı ayındaki dış alımdan aşağı yukarı 400 milyon dolar geridedir. Ekimde aynı rakam 150 milyon dolar 1980 -yani geçen yıl- lehinedir.

-IV-

İşsizlik artışının hızlanışı, ekonomideki tutarlı diye övülen ama hiç bir tutarlılığı olmayan politikayla ilgili idi. Buna boş veriliyordu ama, önümüzdeki aylarda boş verilemiyecek belirtiler 24 Ocak'tan beri izlenen politikayı mahkum edecektir.

Bu politikanın en büyük acısını, çok üzülerek belirtelim, başta "kurtarılmak istenen devlet gelirleri" çekecektir. 1982 yılında, oldukça düşük Gelir ve Kurumlar Vergisi beyanları, özellikle Kurumlar Vergisi'nde tanınan indirimlerle daha da düşecektir. İlk alarm çanını, hem de hükümetin bir üyesi çalmıştır: Sanayi Bakanlığı'na bağlı KİT'lerin kârları ilk dokuz ayda üçte bire inmiştir. Özel kesimde durum bundan da kötüdür. Ek olarak, ihracatçılara verilen indirimler de düşülünce, 1982 yılında alınacak Kurumlar Vergisi'nden pek birşey beklenmesin.

Gelir Vergisi'nde de durum aynıdır. Gelir Vergisi'nde 1981'de peşin alınan vergiler de düşünülürse ve bunların 1982'de mahsub olunacağı hesaba katılırsa burada da fazla hayalci olunmamalıdır. 1981'de yavaşlayan dış alım 1982 de aynı yavaşlamayı sürdürürse -ki böyle olmaması için neden yok- dış alım ve vergilerinden de bir artış beklemek pek doğru olmaz.

Pek çok şey bildiklerini sananlar, 1980 yılı 24 Ocak Kararlarıyla en büyük darbelerden birini devlet gelirlerine, dolayısıyla Devlet'e vurmuşlardır. 1982 de bütçe gelirlerinin seyri bizi doğruluyacaktır.

24 Ocak Kararlarının ikinci mağduru işçilerdir. Yalan yanlış işçi ve sendikalarına karşı yürütülen kampanya sonucu, işçiye karşıt bir hava yaratılmıştır. 1981 yılı fiyatlarının 1979 fiyatlarına oranı en az yüzde 170 oluyor. Şimdi ekonomik Yöneticilere soralım: Bu rakamlara göre (ki sizin yayınladığınız rakamlardır) hangi işçiye yüzde 170'i bırakalım yüzde 120 zam verilmiştir? Kaldı ki, işçi yaşamından biliyor ki fiyat artışları 1979 dan bu yana -yani 24 Ocak Kararlarından bu yana- yüzde 200'den az değildir.

24 Ocak Kararlarının üçüncü grup mağduru tarımsal üreticilerdir. En çok fiyatı artan buğdayda bile iki yıllık fiyat artışı yüzde 120'yi (karaborsada bile) bulmaz. Oysa iki yılda yaşam yüzde 170 pahalılaşmıştır, hem de resmi istatistiklerde.. Ayrıca tütün, çay, pamuk, hele fındık üreticileri 24 Ocak Kararlarından sonra felaket ve açlığa mahkum edilmiştir.

Dördüncü grup mağdurlar memurlardır. Memurlara yapılan zam da, hayat pahalılığı artışının resmi rakamı olan yüzde 170 oranının çok altında kalmıştır.

Beşinci grup küçük esnaftır. Uludağ'da Kirazlı Yayla'da bir Açık Oturum'dan çıkarken, Bursa'nın Esnaf Derneği'nden bir kişi, bir resmi yetkili bize yaklaştı. Aynen şöyle dedi: "Bizi dinlemeniz gerekirdi, hiç dinlemediniz. Oysa her hafta bir veya birkaç arkadaşımız intihar etmektedir" ifadeye biz başka bir ekle ekde bulunmayacağız.

En son mağdur sanayicilerdir. O nedenle sanayicilerin karşı çıkışını "demek ki kodamanlar bu politikadan hoşlanıyor, o halde bu politika doğrudur" diyen solcular varsa, onlara şunu anımsatalım: Sanayiciler sadece ucuz faiz istiyorlar, pahalı faize karşı çıkıyorlar yalnızca. 24 Ocak Kararlarını ise durmadan alkışlıyorlar.

Yanlış hesap Bağdat'tan dönmemeli. Daha önce dönülmeli. Ve dönülecektir de..

SANAYİDE «SIHHATLİ BİR ŞEY»: EL DEĞİŞTİRME

Tunç TAYANÇ

GÜNLÜK GAZETELERDE, kim bilir kaç yıldır ilanlar yayımlanıyor? Birilerine duyuracak bir şeyiniz varsa, duyurmak; satacak malınız varsa, satmak; bir mal almak istiyorsanız, almak için yayımlanır ilan. Kimsenin, duyuracak bir şeyi, satmak ya da almak istediği bir mal yokken, ilan verdiği görülmemiştir herhalde.

Çeşit çeşittir ilanlar. Hangi sinemada hangi filmin oynadığından tutun da, hangi yazarın hangi kitabının yayımlandığına kadar uzanan ilanlar vardır; kültürel yaşamla ilgilidir bu ilanlar. Falan ya da filan doktorun yurt dışından döndüğünü ve hastalarını feşmekan adreste kabul etmeye başladığını duyuran ilanlardan, üniversiteye girebilmek için muhakkak kendi dersanelerine devam etmek gerektiğini belirten ilanlara kadar uzanan; doğum, evlenme, ölüm gibi olayları duyuran ilanlar vardır; sağlık, eğitim, vb. toplumsal olaylarla ilgilidir bu tür ilanlar. Küçük ilanlar vardır, eleman arayan, eşya arayan, kiralık daire arayan ya da iş arayan, daire kiralayan, eşya satan.

İlanlar yakından izlenirse, bir ülkedeki ekonomik ve sosyal göstergelere ilişkin ipuçları yakalanabilir. Söz gelimi, iş arayanlar ile aranan elemanların nitelikleri karşılaştırıldığında, genellikle toplumda ne nitelikte insangücüne gereksinme duyulduğu, buna karşılık ne tür insangücünde de fazla olduğunu ilişkin ipuçları bulunabilir. Ya da kiralık daire arayanlarla dairesini kiralamak isteyenlere bakarak, belli bir kentteki konut sorunu ve kira düzeyi üzerine, sınırlı da olsa, bazı bilgiler edinilebilir.

Son bir yıldır, hatta daha da kısa, altı aydır, günlük gazetelerde şimdiye kadar pek rastlanmayan ilanlar görülmeye başlandı. Giderek, rastlantı olmaktan da öteye, süreklilik kazanmaya başlayan bu ilanlar belki Türkiye'de yayımlanan gazetelerde yeni yeni görülüyor. Çok daha önceleri, başka ülkelerin başka gazetelerinde yayımlanmıştı -hala da yayımlanıyor- bu tür ilanlar. Hatta, bir ülkeyle ilgili ilanların o ülke gazetelerinde değil de, çok uzaklardaki başka ülkelerin gazetelerinde yayımlandıkları bile görülmüştü -hala da görülüyor. Sözün kısası, olay Türkiye için yeniydi.

Yeni olmak, beklenmez olmak değildir kuşkusuz. Tersine, 'yeni' olma niteliğini kazandıran, durup dururken olma değil, belirli bir birikimden kaynaklanmadır.

Bundan iki yıl önce, takvimlere, Türkiye'nin ekonomi tarihi için, zaman içinde, İsa'nın doğumu ile eş tutulacak bir ağırlık kazanan bir tarih düşüldü: 24 Ocak 1980. Belleklerimizi zorlamaya gerek yok: iki yıldır 24 ocakta alınan kararlar süreci yaşanıyor Türkiye'de. Gerçi, 24 Ocak 1980 günü, bir demet (ya da sevilen deyimiyle 'paket') olarak sunulan kararlar dizisi Türkiye için yeni değildi; dünya için hiç değildi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya dengeleri ve bu dengeler çerçevesinde belirlenen uluslararası işbölümü süreci içinde, dünyanın çeşitli ülkelerinde benzer kararlar alınmıştı. Türkiye'de de alınmıştı. 1950'li yıllarda alınmıştı, 1960'lı yıllarda alınmıştı, 1970'li yıllarda alınmıştı. Ama bunlar hep bölük pörçük, birbirini zaman aralıkları ile izleyen kararlar, önlemler olmuştu. Türkiye açısından 'yeni' olan, 1980'li yıllara girer girmez alınan kârarların gerçekten bir 'demet' (ya da 'paket') oluşturmasıydı. Böylece, ilâç kullanımında olduğu gibi, yüksek doz verilmiş, etkisinin çabuk görülmesi istenmişti.

Yukarıda sözü edilen ilanlar da, bu etkinin gazete sayfalarına yansıyan görüntülerinden birini oluşturmaktadır. Tıpkı buzdağı gibi, suyun altındaki, görünenin kim bilir kaç katıdır?

Özetlenecek olursa, bazı örneklerine burada da yer verilen ilanlarla, bir yandan satılık fabrikaların varlığı duyuruluyor, öte yandan da fabrika satın alınmak istendiği. Arz-talep kurallarına uygun bir durum söz konusu.

Bu uygunluk içinde ileri sürülen de, sanayiin kabuk değiştirdiği oluyor. Hem de yetkili kişilerce: "**Bazı kuruluşlar var, benim dedem de bu işi yapardı, ben de yapacağım, torunum da yapacak. Hem de aynen bu şekilde yapacağız görüşündeler, kafalarına koydularsa, oyunu yine eski kuralları ile oynarız diyorlarsa, onların bu ekonomideki rolü zamanla azalacak, küçülecekler**dir, **bundan tabii birşey olamaz**." Bu sözler, yürürlükteki ekonomik politikanın savunucularından ve uygulayıcılarından birinin; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili Yıldırım Aktürk'ün. (bkz: **Tercüman**, 10 Aralık 1981).

Olayın bir rastlantı olmadığını, ölçülü biçili bir politikanın doğal uzantısı olduğunu bu sözlerden daha iyi anlatmak mümkün olmadığından, Aktürk'ü izlemeyi sürdürelim: "**Ana problem hala yüzde yüze yakın oranda krediyle bu çarkı çevirme gayretinden geliyor. Bunun reçetesi gayet basit, varsa başta âtıl kaynaklarımızı harekete geçireceksiniz, satıp savacaksınız, öz kaynaklarınızı güçlendireceksiniz, yoksa parası olanla ortak olacaksınız.**"

Orta ya da küçük

sanayi kuruluşları aranıyor

Otomotiv, inşaat, tarım, nakliyecilik ve turizm sektörleri dışında kalan sanayi tesisleri satın alınacaktır.
(İhracata yönelik üretim yapan tesisler tercih edilecektir.)

Tesislerin en az %51 oranındaki hissesini satmak isteyenlerin, yapılacak değerlendirmeye girebilmek için,10.1.1982 tarihine kadar başvurmaları ve başvurularına aşağıdaki belgeleri eklemeleri rica olunur.

1. Piyasa ve rakipler hakkında genel bilgiler
2. Kurulu kapasite ve son 3 yıllık fiili üretim
3. Sabit kıymetlerin dokumu
4. İthalata bağlı ana girdilerin dokumu
5. Personel ve işçi kadrosu
6. Enerji kullanımı
7. Orta ve uzun vadeli borçların ifa tablosu
8. Son 3 yıla ait bilanço ve kâr-zarar hesabı (ve 1981 sonu tahmini)
9. Ana sozleşme

Değerlendirmede, şirketimizin esas alacağı kıstaslar uygulanacak ve başvuru sahiplerine kesinlikle bilgi verilecektir.

ECZACIBAŞI YATIRIM Holding Ortaklığı A.Ş.

eyh

Sermayesi:
Tamamı odenmiş 600.000.000 TL

Tezis değerlendirme ve hisse senedi alım-satım işlemleriyle hizmetinizdeyiz.

Büyükdere Cad. 15/A Kat:2 Şişli/İstanbul Tel: 48 21 35/47 73 87

İşte, aşağıda örnekleri verilen gazete ilanları da, bu bilinçli politikanın sonucu olarak gazete sayfalarında görülmeye başlanıldı. Satıp savmak isteyenler ile parası olanla ortak olmak isteyenler, satıp savılanları almak isteyenler ile parası olanlar gazete sütunlarında birbirlerini, ama kendileri için uygun olanı aramaya koyuldular.

Bunlar gazetelere ilanla yansıyanların bir bölümü yalnızca. İlanla yetinmez, haberleri de izlemek isterseniz, "**Tütüncüler Bankası yönetimi Yaşar Holding'e geçti.**" (bkz: **Günaydın**, 13 Aralık 1980) den "**Birçok Büyük Firma Sahip Değiştirdi** (bkz: **Milliyet**, 30 Aralık 1981) ye kadar, geçen bir yıllık süre içinde, kabul ile birlikte el de değiştiren yığınla sanayi kuruluşu ya da mali kuruluşla karşılaşmak olanağı vardır.

Bu sürecin Türkiye için tümüyle yeni olduğu da söylenemez. Daha önceleri de, hadi 24 Ocak 1980 öncesinde de diyelim, birçok sanayi kuruluşu, mâli kuruluşun el değiştirdiği görüldü; bankalar birbiri ardına holdinglerle bütünleştiler. 24 Ocak 1980 sonrası, bu sürecin daha da hızlanmasına yol açtı sadece. Bu alanda bir yarış başladı neredeyse.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili sözlerini şöyle noktalıyor. "**Sanayide mülkiyet değişikliklerinden bahsediliyor, bu sıhhatli bir şeydir.**"

En yetkilikişilerce "**Sıhhatli bir şey**" olarak nitelenen sanayideki el değiştirmeler sürecinin vardığı boyutlar üzerine değinilmesi gereken bir iki nokta var. Birincisi, daha çok bir saptama. 24 Ocak 1980 öncesinde de, sonrasında da kamu iktisadi teşebbüsleri çok eleştirildi. Acımasızca, ekonominin darboğazlara girmesinin neredeyse tek sorumlusu olarak. Kuşkusuz, kamu iktisadi teşebbüslerinin eleştirilecek çok yanı var. Ama eleştirirken, eleştirilmesi gereken noktaların nereden, hangi uygulamalardan kay-

SATILIK TUĞLA FABRİKASI

Yılda 25 milyon blok tuğla kapasite, 8000 m2 tabii kurutma, 50 bin adet 24 saat suni kurutma kapasiteli

* **HOFMAN FIRIN**
* **TÜNEL FIRIN**

18.275 m2 kuruluş sahası, tamamı veya bir kısmı satılıktır.

Müracaat: HAMDİ SERİN
SERİN TUĞLA
Serinyol-ANTAKYA

DİKKAT!..

ALTINBAŞAK-ÜÇBAŞAK

DİKTAŞ

DİKİŞ İPLİK SANAYİ A.Ş.

24.700 m2 alan içinde, 7000 m2 kapalı sahalı, yüksek gelirli, Balkanlar'da 1'inci sırada, 12.000 iğlik kapasiteli dev sanayinin 920/10.000 kurucu hisse senetlerini şirket statüsüne uygun kararla ahara.

CAZİP FİYATLA SATIYORUM

Tafsilatlı bilgi için ciddi taliplerin P.K. 120 Beşiktaş

SATILIK FABRİKALAR

Niksar ve Bafra-Karpuzlu köyündeki domates salçası fabrikalarımız teklif almak suretiyle satılacaktır. Makineleri İtalyan Rossi Catelli'den ithal edilmiştir. Günlük domates işleme kapasitesi Niksar'da 320 ve Bafra'da 320 tondur. Fabrikalar çalışır durumda olup hergün gezilip görülebilir.
İsteklilerin teklif fiyatı ve ödeme şeklini en geç 4.9.1981 Cuma günü akşamına kadar yazılı olarak **TÜRSANT A.Ş. Mithatpaşa Caddesi 11/12 ANKARA** adresine veya Tokat'taki genel müdürlüğümüze göndermeleri veya elden teslim etmeleri.
Tekliflerini enaz 2.10.1981 tarihine kadar geçerli Niksar Fabrikası için iki milyon ve Bafra Fabrikası için Bir milyon TL değerindeki banka teminat mektubuna eklemeleri;
2.10.1981 tarihine kadar teklifinden vazgeçenlerin teminatının irat kaydedileceği
İsteklilerin yalnızca makine ve donanımları için ayrı teklif verebilecekleri ilan olunur.
Şirketimiz satışı yapıp yapmamakta veya dilediğine satmakta serbesttir.

ORTA VEYA KÜÇÜK SANAYİ KURULUŞLARI ARANIYOR

PROJE SAFHASINDA DA OLABİLİR
(Turistik tesisler dahil)

SİLKAR HOLDİNG A.Ş.

P.K. 107 AKSARAY-İSTANBUL
TEL: 285040

fabrikalar ve sanayii tesisleri satın alınacaktır.

Değişik konularda ve verimli işletmeye müsait, yarı mış veya faal durumda olan Fabrikalar ve Sanayi T leri satın alınacaktır. Personel durumu, bayi adedi, üç yıllık cirosu ve kârlılık durumunu belirtir müra formlarının aşağıdaki adresimize yapılması rica olu

BANTAŞ

Bankerlik ve Menkul Değerler A.Ş.

SATILIK FABRİKA BİNASI

- KARTAL Soğanlık mevkiinde, Kartal-Yunus İskelesine 3 km ve Ankara Devlet Karayoluna 200 metre mesafede 20.000 m2 sundurmalı depo alanı.
- Beheri 3.000 m2 ve 8,5 metre yükseklikte 2 adet holden oluşan kapalı bina.

Hollerin her biri 30 metre eninde ve 100 metre boyundadır. Holün bininde 25 tonluk gezer köprülü vinç bulunmaktadır.
Hollerde şehir şebekesine bağlı su ve elektrik mevcuttur.
1600 KWA elektrik sağlayacak trafo grubu özel binası içinde bulunmaktadır. Deponun girişinde

SATILIK FABRİKA

İstanbul Büyük Halkalı'da 6,5 dönüm arazi üzer ne kurulu 3000 m2. kapalı sahası olan 7 mt yüksekliğinde idare bölümü 4 katlı 500 Kw'lik öz trafolu, ev aletleri fabrikası komple makineleriyl birlikte, veya boş olarak satılıktır.

Tel: 28 17 97 İstanbul

31 Ekim 1981 | MİLLİYET

150 milyonun üzerinde yatırımı ola nansmana ihtiyacı bulunan ciddî san luşlarına ortak olunacak veya devir tir. İlgilenenlerin aşağıdaki adres bilgi vermesi gerekmektedir.

P.K: 94. Sirkeci/İstanbul.

BÜYÜK HOLDİNGLERİN ve İŞADAMLARININ DİKKATİNE...

Yıllık üretiminin değeri 600.000.000 TL.-
Tesis, demirbaş ve makinalarının cari değeri 500.000.000
Sahip olduğu iştirak payları 400.000.000 TL.-
olan ve büyük ihracat potansiyeline sahip bulunan bir endüstri kuruluşunun % 55 hissesi ya da tamamı cazip şartlarla satılıktır. İlgilenenlerin 66 84 59-60 No'lu telefonlara başvurmaları rica olunur.

SATILIK MODERN FABRİKA

Balıkesir - Çanakkale Devlet Yolu üzerinde Çanakkale Limanına 6 uzaklıkta 17000 M² alan üzerinde 1800 M² kapalı sahada kurulmu teşvik Bölgesi içinde, Tevsie Müsait, İmar Ruhsatlı, Elektrik, Te ol Su, Sosyal tesisleri, Modern Kimya Labaratuvarı mevcut; onsantre ve Metal Antimuan üretimi için faal vaziyette Kurşun ne hazırlık safhasında ..her türlü tesise adapte olabilec Modern Tesis.

KIRECCİ TEKNİK OTO İŞLETMELERİ Ereğlir - İstanbul 58 37 33 - 58

satılık komple

AHŞAP DOĞRAMA FABRİKASI
(pencere-kapı)

- İstanbul'da kurulu mevcut tesisleri,
- İstanbul - Umraniye, Dudullu, Organize Sanayi Bölgesi'nde alınmış arsası,
- % 60 yatırım indirimli teşvik belgesi,
- Devam eden taahhüt ve ihracat olanakları ile birlikte satılacaktır.

TALİPLİLERİN
P.K. 163 BEŞİKTAŞ - İSTANBUL

MEYSU'nun Hisse Senetleri Aranıyor

Satmak isteyenlerin aşağıdaki telefonlara müracaatları rica olunur.

İstanbul	Ankara	İzmir	Kayseri	Adana
Mehmet Hattat Günseli Ulusoy Tel: 87 36 66 87 36 68	H. Ali Hüsrefoğlu Tel: 26 05 62 27 70 50	Erhan Aksan Tel: 21 72 77	Mustafa Temtek Tel: 15 843 13 614	Halûk İpek Tel: 16 935

naklandığını da göz ardı etmemek gerekiyor. O zaman, kamu iktisadi teşebbüslerinin eleştirilecek yanlarının altında yatan nedenlerin eleştirilmesi daha anlamlı olacak. Şimdi ne görüyoruz? Batan, zarar eden fabrikalar, rasyonel çalışmadığından yakınılan kamu iktisadi teşebbüslerine satılmak isteniyor. Örnek mi? Süt Endüstrisi Kurumu'nun süt ve peynir fabrikalarını alması (bkz.: Cumhuriyet, 6 Aralık 1981) ya da **"temeli attıktan 2 yıl sonra çeliği akıtmayı"** başardığından ötürü Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'nun 'vasıflı çelik projesi' ile karşılaştırılan Asil Çelik'e (bkz.: Görüş, Ağustos 1979) kamu iktisadi teşebbüslerinin el uzatmalarının istenmesi.

Ya kamu iktisadi teşebbüsleri ileri sürüldüğü gibi hastalıklı kuruluşlar değil, ya da, her zaman olduğu gibi, kamu iktisadi teşebbüslerinin yarınki yeni zararlarının tohumları bugünden atılmaktadır, yorumu yanıltıcı olmayacaktır bu durumda. İkincisi, bir uyarı -hatırlatma da denilebilir. Bugün yaşanan tekelleşme olgusunun yaşanacağı çok önceleri söylendi. Perşembe'nin gelişi Çarşamba'dan belliydi; doğal olarak, Cuma'nın gelişi de Perşembe'den belli olacaktır. Tekelleşme olgusu, artık, günümüz dünyasında, yalnız ulusal ölçekte değil, uluslararası ölçekte. Dünyada olanı biteni izleyenler, Conoco adını ve çevresindeki baş döndürücü yarışı, Santa Fe'nin Kowait Petroleum Company tarafından yutuluşunu, US Steel Corporation'ın Marathon Oil Co.-yi satın alışını hatırlayacaklardır. Artık yalnız büyük balık küçük balığı yutmuyor; büyük balıkları yutacak daha büyük balıklar her zaman için bulunuyor.

Bugün **"Sanayiin çabuk değiştirmesi"** adı verilen ve **"Sıhhatli bir şey"** olarak görülen el değiştirme olayı üzerinde bu kadar durmamızın nedeni de, bugün Türkiye'deki gazetelerde yayımlanan ilanların, yarın ABD, Federal Almanya vb. ülkelerde yayımlanan gazetelerde görülme olasılığının varlığı. Türkiye'nin ekonomik düzeyinde olan ve aynı süreci izleyen ülkelerde böyle olmuştu; Türkiye'de böyle olmaması için hiç bir neden yok. Tersine, bütün koşullar bu yöndeki gelişmeyi hızlandırmakta.

BASIN VE YAYINDA DİL SORUNU

Çağlar KIRÇAK

DİL DEVRİMİNİ savunanlarla Osmanlıca yandaşlarının kavgası özellikle son aylarda, giderek bir alan savaşına dönüşmeyebaşladı. Ne var ki, savaşın tozu dumanı içinde gözden kaçan aslında duyarlılıkla üzerinde durulması gereken bir konu var: Dilimizi yanlış konuşuyor, yanlış yazıyoruz..

Türkçe sözcüklere sahip çıkanlar da yapıyor bunu, Arapçayı, Farsçayı sevenlerde .. Batı dillerinden dilimize aktardığımız sözcükleri de çoğu kez doğru kullanmıyoruz. Ben bir dil uzmanı değilim ama, Türçeyi doğru yazmak, doğru konuşmak zorunda olan bir yurttaş olarak ilgisiz kalamadım konuya..

İçinde bulunduğumuz dil kargaşasının perdesini aralamak için söze önce TRT'den başlamak gerek:

Haber ve program metinlerinden arı dil sözcüklerini ayıklayıp, atan ve özellikle haber bültenlerinde Arapça, Farsça, sözcüklere yer veren TRT, bu tutumuyla dilimize, kültürümüze yeterli hizmeti getirebildiği kanısında mıdır acaba?... Örneğin, haberlerde **zorlayıcı önlem** denilmeyecek, yani Türkçe konuşulmayacak, bunun yerine **zecri tedbir** denilecek, üstelik bir de kocaman yanlış yapılarak **zecri** değil **cezri tedbir** diye okunacak.

Arapçabir sözcük olan *cezri* nin dilimizdeki karşılığı **kökten temelden** sözcükleridir. Fransızcadan dilimize aktarılmış ve yerleşmiş bir diğer karşılığı da **radikal**'dir. *Zecri* sözcüğü ise Arapça **zecr zücur** sözcüklerinden gelir. *Zecr* önlemek zorlamak, zorla yaptırmak demektir. **Zecri tedbir** ise "istenileni yaptırmak için başvurulan zorlayıcı önlem" anlamında bir Arapça deyimdir.

İşte o çok sevilen Arapça sözcükler böyle bağışlanmaz yanlışlar yaptırır insana.. Pekiyi, metindeki bu yanlışlığı spiker neden farketmiyor, niçin yanlışlığa O da katılıyor, derseniz, bu da bir başka sorundur.. Metinlerdeki yanlışlıkları anında düzeltip, okuyabilmek için kişinin belirli bir kültür birikimine sahip olması gerekmez mi? Oysa, okudukları sözcüklerin vurgulamalarını bile beceremeyen ve **maiyet** sözcüğünü **mahiyet** diye telaffuz eden kimi spikerlerden de böyle bir yetenek beklemek fazla iyimserlik olacaktır herhalde. Evet, inanmak zordur ama, geçtiğimiz haftalarda bir spiker TV haber bülteninde, "bir kimsenin yanında ve emrinde olan kişileri" **mahiyet** olarak adlandırdı. Spiker Arapça kökenli **mahiyet**'in "bir şeyin neden ibaret olduğu, niteliği" anlamına geldiğini belki de bilmiyor ve sözcüğü **mahiyet** (ya da maiyyet) diye okuması gerekirken bu acınacak yanlışlığa düşüyordu.

Bu arada geçtiğimiz yıllarda sık sık yinelenen TV açık oturumlarına ve bu oturumlara katılan bilgic tavırlı kişilerin düştükleri dil yanılgılarına da değinmek gerek:

Gülümseyerek anımsarım, bu oturumlardan birinde bir sayın konuşmacı, karşısındaki bir diğer konuşmacıya "düşüncenize saygı duyarım" diyeceğine "fikrinize **saygınlığım** var" diyordu. **İtibar**'

ın karşılığı olan **saygınlığ**, değerli konuşmacı saygı sözcüğüyle karıştırıyordu. Bir başka oturumda bir başka konuşmacı ise ikide bir söze **farz-ı muhal** diye giriyor ve yanlış kullandığı bu Arapça deyim, elimizde doksandokuzluk bir tespih olup, bize ekran başında ya sabır çektiriyordu.

Bilindiği gibi Arapça bir sözcük olan **farz** var ya da yok sayma, itibar etme anlamını taşır **Muhal** ise **havl**'den gelir, dilimizdeki karşılığı "olmayacak,olanaksız" sözcükleridir. **Farz-ı muhal** ise "olmayacak şeyin olmuş ya da olacak sayılması" demektir. Örneğin, şu anda benim için Avustralya'da olmak bir farz-ı muhal değildir. Çünkü Avustralya dünyanın bir parçasıdır ve istenildiği zaman bu ülkeye gidilebilir. Gerçekleşmesi olanaksız bir olgu değildir bu.. Ama, dünyanın dönmediğini, durduğunu varsaymak bir farz-ı muhaldir.. İnsan ayağı Ay'a değmeden önce insanların Ay'da yürüdüğünü varsaymak farz-ı muhaldi. Oysa 1969'da Ay'a inildikten sonra bu varsayım artık bir farz-ı muhal olmaktan çıkmıştır.

Ekranlardan daha nice yanılgılar çarpıyor kulaklarımıza: **Doküman** yerine, **döküman mı** demiyorlar, **laik** (ya da layik) yerine **laayik** mi demiyorlar, neler neler.. Oysa Türçe sözcükleri kullanıp **doküman** yerine **belge** deseler kurtulacaklar yanılgıya düşmekten.

Bir de **virtüoz** ve **kupür** sözcükleriyle başımız dertte.. Basında ve TV'de devamlı yanlış yazılıp, telaffuz ediliyor bu sözcükler. **Virtüoz** yerine **virtiyöz** ya da **virtiöz** deyip, çıkıyorlar işin içinden. **Kupür** de **küpür** oluyor nedense..

TV'deki dil kargaşasını noktalamadan, şu spor yayınlarına da kuş bakışı bir göz atmakta yarar var sanırım:

TRT spor yayınlarında, özellikle son iki, üç yıl içinde yoz bir dil yaratıldığına tanık olmaktayız. Bu olgu basındaki spor saygalarında da gözden kaçmıyor. Spor anlatımcılığı ve yazarlığı dilimize anlamsız ve argo bir görünüm vermeye başlamıştır. Dilimizi bilmeyen ve işin kötüsü öğrenmeye de pek niyetleri olmayan kimi kişilerin, "spor" gibi kamuoyunun en çok ilgisini çeken bir konuda söz ve kalem sahibi olabilmeleri, dilimiz açısından gerçekten şanssızlıktır. "Herkes gibi olmamak, değişik görünmek" hevesiyle anlaşılmaz bir dille konuşmak ve yazmak bu baylara ne kazandırıyor bilemem ama, güzel dilimizin bu sorumsuzluk karşısında çok şeyler yitirdiği ortadadır.

"**Sahanın kayma dengesizliğini kazanması**" ne demektir?.. Hava çok soğukmuş, futbol alanı buz tutmuş, oyuncular kayıp, düşüyorlarmış. Bunu söylemek istiyor maçı anlatan spiker.. Saha buz tuttu ya da saha kayganlaştı demiyor da, kimsenin anlayamıyacağı ama kendince pek çarpıcı bir laf üretiyor: "Sahanın kayma dengesizliğini kazanması."

Bir başkası geçiyor mikrofona, ahlar vahlar arasında bağırıyor: "Bahtiyar'ın kafası direkten döndü".. Ben bunu " Bahtiyar'ın kafa şutunda top direkten geri döndü" diyedilimize çeviriyorum. Yoksa yanılıyor muyum?. Yoksa Bahtiyar'ın kafası bedenind n ayrılıp, kale direğine gitti ve vazgeçip geri mi döndü? Daha neler duymazsınız ki? "Gol koklayan ayaklardan" söz ederler. "Oyuncu topla buluşur" ve soracağı gelir kişinin "buluştuktan sonra Heybeli'de mehtaba çıktılar mı" diye.. Birde ağızlarından düşürmedikleri **performans** sözcüğü var ki tuz biber ekiyor tüm yanılgılarına.. "**Fizik kondisyonu**" yerine kullanıyorlar performansı. Oysa sözlükler bizim spor yazarlarımız ve spikerlerimizle aynı düşüncede değil. Performans sözlüklerde "icra, yapma, herhangi bir başarı, atletizmde ve at yarışında sonucun zaman ve mesafe olarak ilanı" ya da "gösteri, temsil, eğlence programı" biçiminde tanımlanıyor

Bu yanılgılarla da yetinmiyorlar, ekranlardaki röportajlarda sporcuların düştükleri yanılgılara da kayıtsız kalıyorlar. Örneğin sporcu, **rakip** yerine **râkib**, **hakem** yerine **haakem** diyor da kılı kıpırdamıyor kimsenin ve sık sık düşülen bu yanılgılar bir eğitim aracı olduğu kuşku götürmeyen televizyondan milyonlarca izleyiciye dalga dalga yankılanıyor.

Bu kadar zor mudur, konuşması banda alınan bir sporcuya **binici** anlamına gelen **rakib** yerine rakip dedirtmek? Sanki, dilimizin yanlış konuşulmasına özen gösteriyorlar. Bu kayıtsızlığı, bu umursamazlığı yorumlamak gerçekten olanaksızdır.

Bütün bunlar madalyonun bir yüzündeki tabloyu oluşturan sorumsuzluklardır. Bir de madalyonun öbür yüzünü çevirelim: Dilde devrimciliği savunan, arı dil kullanmaya özen gösteren aydınlarımız, sanatçılarımız, yazarlarımız arasında Türkçe sözcükleri yanlış söyleyenler, yazanlar yok mu?. Kuşkusuz var.. Zaman, zaman bu yanılgılara ünlü, ilerici kimi yazarların sütunlarında bile tanık oluyoruz. Örneğin, şu **olanak, olasılık, olası** sözcükleri arasındaki anlam farkını bir türlü belirleyemedik dilimizde. Arapça **muhtemel**'in dilimizdeki karşılığı olan **olası** ve **ihtimal**'in karşılığı olan **olasılık**, çoğu kez **imkan** yerine kullandığımız **olanak** sözcüğü ile karıştırılıyor. Nice ünlü yazarımızın gazetelerdeki günlük yazılarında **mümkün müdür** sorusunu **olası mıdır**, yani **muhtemel midir** diye sorduklarına tanık oluyoruz.

Bir başka ve önemli yanlışlık **süreç** sözcüğü üzerinde yapılıyor. Aydınlarımız, yazarlarımız zaman zaman düşüyorlar bu yanılgıya. "Oluşum yoluyla, halden hale geçerek ortaya çıkan şey" anlamına gelen ve **vetire**'nin karşılığı olan **süreç** sözcüğünü **süre** anlamında kullananların sayısı az değil..

Yaşam ve **yaşantı** sözcükleri için de aynı kargaşa söz konusu.. "Bir yaratığın yaratıldığı andan öldüğü ana değin geçen yaşama süresi" anlamına gelen **hayat** ve **ömür** sözcüklerinin karşılığı olan **yaşam** sözcüğü ile "yaşanılanlardan, görülenlerden, duyulanlardan, edinilenlerden sonra kişide kalan şey, yaşam deneyimi, yaşam tarzı" demek olan **yaşantı** sözcüğü karıştırılıyor birbirine.. Bu arada, "heyecan" anlamına gelen **coşku** ile "kendinden geçme" anlamını taşıyan **coşu** sözcüklerinin, **karşı** ile "rağmen" demek olan **karşın**'ın ve **istek** ile "talep" anlamında kullanılan **istem** sözcüklerinin karıştırılmaması gerektiğini vurgulamak yararlı olacaktır.

Türkçe mi, yoksa Arapça, Farsça mı?.. Bırakalım, tartışılsın. Nasıl olsa akan nehir geriye döndürülemeyecektir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaçağın giysilerini yeniden giymek olanaksızdır. Biz dilimizi doğru konuşalım, doğru yazalım, önemli olan budur.

KAYNAKLAR

1) Büyük Türk Sözlüğü, Hayat yayınları Fas.3,4,9,14 (1970)
2) Meydan Larousse Meydan Yayınevi Cilt 2 (1969), 9, (1972) 10 (1976), 12 (1978)
3) Okyanus Pars yayınları Cilt 1 (1971), 2 (1972), 4 (1972)
4) Öz Türkçe Sözlük Ali Püsküllüoğlu Bilgi Yayınları 1975
5) Redhouse Sözlüğü Redhouse Yayınevi 1979

2. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BASIN'DAN ÇİZGİLER

Kemal SÜLKER

2. DÜNYA SAVAŞI, Türkiye'nin çok nazik günler geçirdiği bir dönemi kapsıyor, Hitler Almanyası'nın Eylül 1939'da Polonya'ya saldırması bütün gözleri Almanya ile Sovyetler Birliği'nin üzerine çevirdi. Hitler'in saldırısı üzerine Sovyetler Birliği Polonya'ya (17 Eylül) girmiş. Hemen herke, iki büyük devletin mutlaka ölüm-kalım savaşına gireceklerine inanıyor, ancak bunun gününü hiç kimse saptayamıyordu.

Bu ortamda Türkiye'nin durumu büyük önem taşıyordu.

Türkiye hiç bir blokla ittifak içinde değildi. Ancak Türk-İngiliz Dostluk Deklerasyonu 12 Mayıs 1939'da açıklanmış, bunu 23 Haziran 1939 da Türk-Fransız dostluk deklerasyonunun yayınlanması izlemişti. Batı'yla işbirliği ve dostluk içinde olmayı amaçlayan bu eğilim sonunda Türkiye'nin Batı Savunma Sistemine girişini belgeleyen Üçlü İttifak Anlaşması 19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalanıyordu.

Basın bu olguları ve bu gelişmeleri izliyor, ancak başyazarların ve yazarların kalemi demokrasi ile Hitler'in Yeni Nizam'ından birine sempati duyduklarını açıklıyordu.

Hele Hitler'in yeni bir askeri strateji izleyerek ve hiç bir anlaşmaya önem vermeyerek genişletme politikası ve yahudi düşmanlığı, ırkçı felsefesi bütün insanlığı düşündürüyordu. Basın, bu "Dördüncü kuvvet"i ellerinde bulunduranlar ise Türkiye'de olduğu gibi ya demokratik haklar ve özgürlüklerin çiğnenmekte olmasına kaygılarını belirtiyor, ya da Hitler'in zaferlerine alkış tutuyorlardı.

1938 yılında Almanya ile Avusturya'nın birleşmesinin açıklanması (13 Mart 1938) İngiltere ve Fransa'nın anlaşmayı kabul etmediklerini bildirmeleri, buna karşın Mussolini İtalyası'nın ise Alman tutumunu alkışlaması gibi bir yeni çelişkiyi ortaya serdi. Bunu izleyen günlerde Çekler'le Sudet Almanları arasında anlaşmazlık gündeme getirildi. Sonunda 29 Eylül'de Mussolini, Büyük Britanya Başbakanı Chamberlain ile Fransa Başbakanı Daladier Münih'te Alman Sudet Arazisi'nin Almanya'ya bırakılmasında ilke anlaşması imzaladılar. Ve Münih Konferansı bazı basında "Avrupa'yı yeni bir savaştan kurtarmıştır" şeklinde yorumlanıyor, alkışlanıyorken, bazı yazarlar ise bunu barışın canına kıyılması türünde yorumluyor ve Hitler'i İngiltere ve Fransa başbakanlarını yanına alarak yeni maceralara girişeceği için suçluyordu. Ne var ki, 30 Eylül'de Münih'te imzalanan bir deklerasyon basını şaşkına çevirmişti. Çünkü Almanya ile İngiltere arasında imzalanan deklerasyon, asla gerçekleşmeyeceği bazı yazarlarca açıklanan yeni bir aldatmacaydı, ama Hitler ve Cemberlain bundan böyle iki devletin birbirleri ile asla savaşmayacaklarının belgesi dedikleri deklerasyonu övüyor ve alkışlıyorlardı.

Ekim 1938'in ilk haftası biterken basın yeni bir haberi manşete çıkarmıştı: Paris'te Alman Dışişleri Bakanı Von Ribentrop ile Fransa Dışişleri Bakanı George Bonnet iki hükümetin memleketleri arasında, arazi konusunda tümüyle anlaştıklarını ve çizilmiş yeni sınırların kesinleştiğini dünyaya ilan etmişlerdi.

Dünya ve Türkiye basınının bir bölümü bu olayı "Avrupa'da barış sağlanmıştır" şeklinde yorumlarken, Hitler'in dayandığı felsefeyi kavrayan, yazarlarımız ise Batı'nın Hitler emperyalizmine güç kattığı görüşünü eleştirel biçimde belirtiyordu.

Dünya 1938'de yalnız Hitler'in değil, İtalya diktatörü Mussolini'nin de çılgınca isteklerini öğreniyordu. İtalya, Tunus, Korsika, Süveyş ve Cibuti'den isteklerini sıralıyordu. Bu istekler Fransa'nın egemenliğindeki bölgeyi tehdit ediyordu. Fransa kendi imparatorluğunu koruma azmindeydi. Mussolini de, Hitler'in yolunda başarı kazanma sevdasında.. Hitler ve Mussolini'nin genişleme doktrinine karşı çıkan basınla Hitler'i ve onun doktrinini nakli bulan basın arasında Türkiye'de başlıyan tartışmaları, olaylar kadar kamuoyunun ilgisini çekiyordu. Hitler'i barış yolunda ilerlemekle niteleyen basın bile 15 Mart 1939'da bir süre Hitlerci yorumlara yer vermeme özenini gösterdi. Çünkü Hitler o gün Çek topraklarını işgal etmişti. Bir gün önce de bu işgale yol veren bir karar alınmış, Slovakya bağımsızlığını açıklamıştı. Çek Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı Berlin'e gitmiş, Führer denilen Hitler'e Çek topraklarını Almanya'nın himayesine bıraktıklarını açıklamışlardı. Bu sırada Macarlar da Karpatlaraltı Rütenya'yı kendi topraklarına katmışlardı.

Mussolini de 7 Nisan'da Arnavutluğu işgale başlamıştı.

Dünya karışıyor, basın üç grupa ayrılmış bulunuyordu:

1- Hitler ve Mussolini'nin istilacı tutumunu haklı görenler,

2- Hitler ve Mussolini'yi bağımsız devletleri istila ederek dünyayı bir büyük savaş uçurumuna sürüklemekle suçlayanlar, demokrasiyi savunanlar,

3- Olayları verip, hükümetin tutumunu belirtmekte yetinenler.

TÜRKİYE VE SAVAŞ YILLARI

Türkiye bu ortamda ve bu yıllarda çok önemli ve tarihsel günler yaşıyordu.

Kurtuluş Savaşı kahramanı büyük Atatürk 10 Kasım 1938'de gözlerini yummuştu. Atatürk'ün en yakın arkadaşı İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş, 1939'da Büyük Millet Meclisi seçimi yenilenmiş ve yeni bir milletvekili seçimiyle memleketin tek siyasal partisi CHP'de yeni bir anlayış kendini göstermişti. Başbakan Celal Bayar ve kabinesi 25 Ocak 1939'da istifa etmiş Dr. Refik Saydam kabinesi işbaşına gelmişti. Ve Başbakan Saydam, dünyadaki durumu 10 Mart 1939'da şöyle yorumluyordu:

"Dünya vaziyetinin başdöndürücü bir hızla her an değişiklikler gösteren gelişmesi, dış politikamızın her zamankinden çok uyanık olmasını gerektiriyor. Ulusları birbirinin karşısına diken, bir kaç gün gibi kısa bir süre içinde devletlerin ortadan kalkmasıyla sonuçlanan bugünkü dünya bunalımı barışa olan güçlü bağlılığını her zaman açıklayan ve bunu kanıtlayan Cumhuriyet Hükümeti'ni doğal olarak yakından ilgilendirmektedir.

Fakat bütün değişmeler, bu hızlı ve önemli gelişmeler yanın-

da, Türkiye'nin yeni dış politikası bir değişme göstermemektedir. Dostluklarına, anlaşmalarına özetle sözüne ve imzasına bağlı olan Türkiye, barışı severek ve barışa hizmet etmek yolundaki kararlılığını aynı inanç ve aynı özenle sürdürmektedir."

Ve Başbakan Dr. Refik Saydam, konuşmasını sürdürürken şöyle demişti:

"Fikir ve çıkarların bu kadar şiddetle çarpıştığı zamanımızda Türkiye için ne bir fikir akımı, ne de herhangi bir çıkar hırsı, barış yolundan ayrılmada etken olmamaktadır ve olmayacaktır. Ulusumuzun yaşam ve refahını tehlikeye atabilecek davranışlar, hükümetimizden çıkmayacaktır."

Durum çok nazikti. Bu kritik durum hem Türkiye'nin jeopolitiğinden geliyor, hem de yüklendiği sorumluluklardan. Bir kez Türkiye hem Akdeniz, hem de Balkan devleti idi. Savaş ve anlaşmazlık bölgesi hem Akdenizde, hem de Balkanlardaydı. Türkiye bir de Üçlü ittifak imzalayarak (13 Ekim 1939) şöyle bir taahhüde girmişti: Eğer savaş Akdeniz'e, ya da Romanya'ya bulaşırsa İngiltere ve Fransa savaşmaya başlayacak, Türkiye de İngiltere ve Fransa cephesinde savaşacaktı.

1940'ın 13 Mayıs'ında Alman orduları Fransız topraklarına saldırmıştı. Liege işgal edilmişti. Alman orduları ilerliyor, İngiltere yeni bir politika izleme zorunluluğunu duyuyor ve 10 Mayıs'ta çekilen Chemberlain'in yerine Churchill Başbakanlığa atanıyordu.

Savaş durumu, Türkiye'yi daha yakından ve daha sıcaklığı duyulan yakınlıkla ilgilendiriyordu.

Basın, Türkiye'nin savaş dışı kalmasından yanaydı genellikle. Ama, kahramanlıktan, Mehmetçiğin cesaretini ileri sürerek Türkiye'nin savaşa girmesini dileyen kalemler de yok değildi. Bu istekler dile getirilirken üçlü ittifakın 3. maddesini biliyor ve buna dayanılarak Türkiye'nin mutlaka savaşa gireceğini hesab ediyorlardı. Bu maddeye göre İngiltere ve Fransa'nın bir ülkeye toprak bütünlüğünü garanti etmişse ve o ülke bir saldırıya uğrarsa İngiltere ve Fransa'nın müttefikleri de savaşa katılacaktı. İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939'da Hem Yunanistan'a, hem de Romanya'ya garanti vermişlerdi. Yunanistan saldırıya uğramıştı. Türkiye Yunanistan'ın yardımına koşmalıydı. Hem de o dönemin politik diliyle "en kısa zamanda" savaşa katılmalıydı. Bu arada Sovyetler Birliği, Türkiye savaşa katılırsa Türkiye'ye karşı durum takınacaklarını diplomatik dille ilgililere duyuruyordu. Sovyet politikasındaki zikzaklar, Türkiyeyi savaş yılları içinde hem dış politikasını, hem iç politikasını birbiriyle uyumlu hale getirme zorunluğu ile yüz yüze getirmişti. Çünkü radyonun her dilden yayını Türkiye'de dinlenebilir yapması ve büyük devletlerin Türk basınını kendi yanlarına çekme girişimlerinin hükümetçe bilinmekte olması, merkezden yöneltilen bir basın politikasını gerektiriyordu, hükümetin anlayışı böyleydi. Zaten daha 1938 de 1931'de yayınlanan Matbuat Yasası'nda önemli değişiklikler gerçekleştirilmişti. Üniversite öğrencilerinin radyo ve dış basın aracılığıyla olduğu kadar yerli basın yoluyla da dünyadaki fikir akımlarına ve girişimlere yabancı değildi. Hele bazı gençlerin Hitler'in Almanya'da yahudilere karşı giriştiği aşağılama ve kovma eylemini haklı bulması, ırkçı duygulara kapılması fakülte koridorlarında öğrenci çatışmalarına dönüşüyor ve zaman zaman bu haberler basında yer alıyor, İktidarca olumsuz bir haber verme şeklinde yorumlanıyordu. Bu nedenle 1938'de değişiklik yapılırken bu olgu da gözetildi ve okullarda, üniversitelerde çıkan herhangi bir olayın basında yer alması yasaklandı.

Bazı yazarlar, kendi sanat anlayışlarına aykırı yönde şiir yazan, öykü yayınlayan, görüş açıklayan dergi ve yazarları suçlayan makaleler yayınlıyor ve o sanatçıları ağır biçimde suçluyor, nerdeyse vatana ihanet etmiş gibi gösteriyordu. Bu tür yayın iktidarca dikkatle izleniyor ve bazı sorumlu kişiler "acaba?" diye suçlanan kişileri izlemeye koyuluyordu. 1933'ten o güne kadar faşist felsefeyi savunan dergilerle demokrasiyi ve toplumcu sanat anlayışını savunan ve ona ürün veren yazara yer veren dergiler yayımlanmıştı. Dergilerin yayınlanmasından hoşlanmayan bazı yaşlı yazarlar "baba harçlığıyla dergi çıkarıp sapık fikirlerini yayıyor" türünden suçlamaları ciddiye alanlar vardı ve bu nedenle basın yasasında değişiklik söz konusu olurken yetkilileri etkileyebilmişti. Bu nedenle 1938 deki yasa değişikliği sırasında şu maddeye yer verildi;

Gazete ve dergi çıkarmak için bir bankadan 1000-5000 liralık bir güvence mektubu getirilmesi gerekir.

Bir başka maddede dergi ve gazete çıkarmak için bildirimle yetinilmeyecek, hükümetten "ruhsat" alınacaktı. Ruhsat alınmadan dergi ve gazete çıkarılamayacaktı.

Dahası var:

Yeni yasaya göre adı kötüye çıkmış, yani "sui şöhret" sahibi olanlar hem gazete ve dergi çıkaramayacaktı, hem de gazete ve dergilerde muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam, düzeltmen, idareci olarak görev alamayacaktı.

Böylece İkinci Dünya Savaşı yıllarına girilmeden önce basın, hükümetçe disiplin altına alınıyordu. Savaş dönemine girilince basının denetimi ve günün koşullarına göre yönlendirilmesi düşüncesiyle yeni örgütlenmeye gidildi. Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Şubesi Müdürü Halil Ali Ramazanoğlu görevle İstanbul'a geldi ve basının önde gelen yazar ve yöneticileriyle özel görüşmeler yaparak dünya durumu ve hükümetin tutumu hakkında bilgi vererek basının dikkatli ve uyanık olması ricasında bulundu. Ama sözlü açıklamalara karşın basında yine de iktidarın doğru bulmadığı yorum ve haberlere rastlanınca bu kez 21 Eylül 1939'da Başbakanlık Matbuat Bürosu kuruldu. Bu büronun başına o zaman Bükreş Büyükelçilik müsteşarı olan Selim Sarper getirildi. Dünya durumu daha karışık bir nitelik kazanırken, bu büroyla yetinilmeyeceği anlaşıldı ve 22 Mayıs 1940'da Matbuat Umum Müdürlüğüyle ilgili yasa çıkarıldı ve bu genel müdürlük 31 Mayıs 1940'da Başbakanlığa bağlandı.

Artık basın tam bir yönlendirme dönemine girmişti. Zaten İstanbul'da ve dört ilde Sıkıyönetim ilan edilmişti. Hükümet adına bakanlık, Matbuat, Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı ve onun emrindeki emniyet müdürlüğü görevlileri aracılığıyla basına haber ve yorum yasaklamaları bildiriliyor, ya da belli bir yorum dikte edilerek ona göre kalem oynatılması isteniyordu.

Çeşitli konularda İstanbul basınında yazarlar arasında başlatılan bazı tartışmalar bile yukarıda saydığım yetkililerce sona erdiriliyordu. Bunları tarih ve konularıyla örneklemek, İkinci Dünya Savaşı yıllarında basının nasıl bir çileli yaşam sürdüğü, ama Türkiye'nin de savaşa girme felaketini başarıyla atlattığı görülecektir. İnönü'nün bu hizmeti asla unutulamaz.

SANATI OLMAYANLAR

Yücel ERTEN

ARKADAŞLARIMA SORUYORUM: "Faşizmin en büyük tiyatro sanatçısı kimdir?" diye. Kimisi "acaba ardından bir şaka mı gelecek?" diye kuşkulandığından; kimisi de, "belli birini" sorduğumu sandığından; yanıt vermekten kaçınıyor. Çoğu da "Ben çıkaramadım, kimmiş?" diye,soruma soruyla karşılık veriyor. Aslında hepsinin demek istediği bir. Ne ki benim apansız soruşum yanıltıyor biraz. Yoksa sonuçta, şaşmaz bir biçimde çabucak şu yargıda buluşuyoruz:

Faşizmin sanatı yok ki, tiyatro sanatı ve sanatçısı olsun!

Faşizm, bütün sanat alanlarında olduğu gibi, tiyatro alanında da, şoven, gerici ve emperyalist çıkarları doğrultusunda bir egemenlik kurmaya çalışmıştır. Sanatı, kendi çıkarları açısından yerine göre bir kışkırtma, propaganda ya da bir uyutma aracı olarak kullanmaya kalkışmıştır. Üstelik liberallerin ve sosyal demokratların "yansız" ve "partilerüstü-politikadışı" olarak görmek istedikleri sanatın, bu yaftalarını hiç çekinmeden, hoyratça indirip bir kıyıya atarak! Nazi Almanyası'nın Propaganda Bakanı Goebbels'in şu alaylı sözleri, bu pervasız yaklaşımın bir kanıtı:

"Sanat özgürdür ve özgür kalmalıdır. Yönü, eğilimi ve hedefi olmayan hiç bir şey yoktur. Bunu böylece söyleyebilecek kadar açık sözlüyüz".. Ve hemen ardından: "Bize sempati duyan da olabilir, antipati duyan da. Ama bizim dünya görüşümüz ve politik tasarılarımız kabul edilmek zorundadır!"...

Bu sözler günışığına çıkarıyor ki, bir bakıma faşizm de sanatı, tiyatroyu, bir savaşım aracı olarak görmektedir. Ne varki uygulamada iş biraz çatalaşmakta; kıyıcıların hesabı, çarşıya uymamaktadır. Özünde ilerici, özgürlükçü, hoşgörülü ve insancıl bir yöneliş olan sanat; faşist kafaların ve imzaların emrine girmemekte, direnmektedir.

Düşünüyorum: Ünlü sanatçıların ya da sanatçı yeteneği taşıyan kişilerin, faşizmin hizmetine girdiği görülmemiş midir? Küçük bir oranda da olsa görülmüştür. Bu gerçeği yadsıyamayız. Gelgelelim, böylelerinin sanat adına ortaya sürdükleri de, bir çeşit "ürüntü" olmaktan öteye gidememiştir. "Ürün" değil de; süprüntü gibi, kırıntı dökünti gibi "ürüntü"...

Öyle ya, hani sözgelimi Hitler Faşizminin şu iki büyük sahne yazarı Johst ve Bronnen bugün neredeler? Ürüntülerini kim okuyor? Kim oynuyor? Kimse!... Arkalarında dağılmaya mahkûm kötü bir koku bırakıp, tarihin akışında yokolup gidiyorlar işte.

Nazilerin ünlü yardakçısı Bay Johst'un bir oyunundan (pardon: oyuntusundan!) aldığım birkaç cümle, bu çarpık kafanın, Nazi görüşlerini tiyatroya yansıtma çabasını somut olarak belgeleyecektir sanırım:

-"Biz kandan ve etten oluşmuyor muyuz? Demek ki yaşamın yasaları da akılla değil, kanla kurulmuştur."

-"Halk, en büyük fedakârlığı da yapabilecek yüreklilikte din adamları istiyor... Kan, kan ve yine kan dökebilecek din adamları... Kasap gibi din adamları.."

-"Kültür lafını duydum mu, önce silahımı emniyetini açarım!"

Şu adam tarihe nasıl geçmiş diye, merak edip baktım: Heinz Kindermann'ın on ciltlik "Avrupa Tiyatrosu Tarihi"nde -bildiğim kadarıyla daha genişi yok-, Bay Johst'un bir defa adı geçiyor. 892 sayfalık 8. cildin 606. sayfasındaki bir tek cümlede! Üstelik o cümlede bile, Bay Johst'un oyunundan sözedilmiyor da, ancak dolaylı olarak adı geçiyor. Şöyle: Bertolt Brecht, 1918 yılında yazmış olduğu "Baal" adlı oyununu, 1926'da yeniden elden geçirmiş de, Johst'un "Yalnız ar" oyununa ilişkin parodileri yıklamış 'Yani, Hitler'in sırtındaki çakal derisini peygamber postu sayan bu faşist, ancak Bertolt Bercht gibi gerçek ve büyük bir antifaşiştin yüzüsuyu hürmetine, böyle dolaylı bir biçimde tarihin bir sayfasına sıkışıp kalıyor. Sayfasına bile değil: Bir cümlesine!

Örnekler çoğaltılabilir.

Sanmıyorum ki, faşist görüşlerden yola çıkarak gerçek sanat ürünü ortaya koyabilmiş bir sanatçı varolsun. Olsa olsa şöylesi vardır: Ürünleriyle gerçekten boyutlu bir sanatçıdır da, faşizme karşı çıkabilme gücünü kendinde bulamamıştır. Knut Hamsun örneği geliyor hemen aklıma: Norveç'li ünlü yazar, işgal altındaki vatanında, işgalci faşistlerden yana bir tutum takınmıştı. Gelgelelim, Norveç kamuoyu bunu bağışlamamış; binlerce okuyucu, evlerinde yazarın ne kadar kitabı varsa toplayıp kendisine geri göndermişlerdi. Bence bu, bir ülkede kamuoyunun varlığının ve yolunu şaşırmış bir yazara yapıla-

Guernica, taşınmak için Newyork'taki müzede asılı olduğu yerden indiriliyor.

bilecek uyarının en güzel örneklerinden biri olmakla kalmıyor; aynı zamanda faşizmin sanatının ve sanatçısının olmadığına ve olmayacağına, en diri kanıtlardan birini de getiriyor.

Özü ve yapısı gereği özgürlükçü, hoşgörülü, ilerici ve insancıl olması gereken sanat, faşizmin boyunduruğuna girmemek için direnir demiştim. Tabiatı gereği bunun böyle olduğuna inanıyorum. Dickinson adlı Amerikalı bir gazetesinin 1934 yılındaki bu gözlemi ne kadar ilginç (Ben, Erwin Piscator'dan aktarıyorum)

"Alman Tiyatrosundan şu sayacağım isimleri çıkarın, geriye bir şey kalırsa, o da Nasyonal Sosyalistlerin Tiyatrosudur: Reinhardt, Jenssner, Piscator, Karl Heinz Martin, Gustav Hartung, Albert Bassermann, Elisabeth Bergner, Fritz Kortner, Alexander Moissi, Wangenheim, Leonhard Frank, Bertolt Brecht, Bruno Frank, Friedrich Wolf, Ludwing Fulda, Alfred Neumann, ernst Toller, Georg Kaiser, Alfred Kerr, Hasenclever ve daha birçokları.."

Tanıdık bir kaç ismi de ben ekleyeyim izninizle: Heinrich Mann, Carl Zuckmayer ve Carl Ebert..

Peki ama bütün bu sanatçılar antifaşist bir savaşım bilincinde miydiler? Bazılarının, ancak faşizmin itmesi, dışlaması ve yasaklaması sonucunda antifaşist cephede yeraldıkları düşünülebilir. Ama bu saptama da önemli bir gerçeği dile getirmektedir: Faşizm kendi buyruğu altına alamadığı sanatçıya ve sanata ayrım gözetmeden düşman kesilir. Böylece, gerçekle yalan arasında, yaşamla ölüm arasında, özgürlükle boyunduruk arasında bir sırat köprüsüne sürülür sanatçı. Gerçek sanatçı da bu konumda safını seçer. Gerçeğin ve yaşamın kaynağına yönelir. Son değerlendirmede faşizm, kulları ve köleleriyle yine yaya kalmıştır...

Amerikalı gazeteci ve eleştirmen Dickinson 1934 Nazi Almanya'sındaki tiyatro yaşamı üzerine tanıklığı şöyle sürüyor: "Nasyonal Sosyalizm ile tiyatro arasında bir uyum kurabilmek için, liberal görüşlü oyunlar bile yasaklanıyor. Yasaklananlar arasında Goethe, Hebbel, Kleist, Hüchner, Tolstoy, Cehov ve hatta Shakespeare'in önemli bazı oyunları bile bulunuyor."

Faşizmin tiyatro karşısındadi yasakçı tutumunu açıklamak için başka örnek gerekir mi,bilmiyorum?

Salt tiyatro sanatının geçmişinden bakıyorum bu konuya. Yine de sonucun şaşmaz olduğunu görüyorum: Baskıyla, yasakla, kıyıcılıkla tiyatro sanatını susturmaya; yaşamın aynasını kırıp parçalamaya yeltenenler çok olmuş. Eski Yunan'da Platon'dan başlayarak! Ortaçağda kilise yeltenmiş buna. Daha sonraları, 1642'de Shakespeare'in ölümünden 26 yıl gibi kısa bir süre sonra İngiltere'de Püritanlar. 1774'de Amerikan Kongresi. Ve 1944'de Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin Propaganda Bakanı Goebbels...

Ama kaç para? İşte Sophokles'in "Antigone"si, işte Shakespeare'in "Üçüncü Richard"ı, işte Büchner'in "Danton'un Ölümü" işte Brecht'in "Arturo Ui"si ve benzerleri.. Hepsi de dipdiri, soluklu, savaşımcı ve direnişçi birer sanat yapıtı olarak, şovenizme, gericiliğe, sömürüye, baskıya ve kıyıcılığa kök söktürmüyorlar mı? Sartre'in 1943 yılında işgal altındaki Paris'te oynanan "Sinekler"i, Orest ve Elektra kostümlerinin altında Fransız Direniş Hareketi'ni kutsamadı mı?

1937 yılının faşist Almanyası'nda Jürgen Fehling'in Berlin'de sahnelediği "Üçüncü Richard"da, Kralın koruma görevlisi SS'lerinkin andıran siyah bir giysi taşıyordu. Shakespeare böylelikle faşizmin maskesini indirmekte bir yandaş ya da bir sığınak olmadı mı? Jean Vilar, Aristophanes'in "Barış"ını sahnelediği zaman, Fransız ulusundan Cezayir'deki savaş ve sömürüye bir son verilmesini istemiyor muydu? Arthur Miller'in "Cadı Kazanı" Mc Carthy döneminde tüm antifaşist sanatçılara yönelen ağır baskı ve suçlamaların bir faturası değil mi?

Sonuç: Führerler, Duçeler, Franko'lar, Salazar'lar, Rıza Pehlevi'ler, Pinochet'ler geçici.. Yokolmaya, tarihin helezonu içinde çirkin lekeler bırakıp silinmeye mahkûm... Aischylos'lar, Shakespeareler, Büchner'ler, Gorki'ler ve Brecht'ler yaşıyor ve savaşıyorlar...

Sonuçtan çıkan sonuç: Gerçek sanat yapıtı, özünde faşizme karşı. Demek ki sanat, faşizme karşı!

Faşizmin ise bir tek sanatı var, o da şu işte:

Faşizme karşı savaşta ise, sanat en soylu, en kalıcı ve en yoğun biçimiyle yaşıyor! Daha dün, faşist Franko rejiminin kan kusturduğu İspanya, bugün kanayan yaralarını sarmaya çabalarken; Picasso'nun ünlü "Guernica" tablosu şenliklerle yuvaya dönüyor işte! İspanya işsavaşı sırasında Guernica kasabasının "Legion Condor" denilen Alman birlikleri tarafından havadan bombardıman edilişini simgeliyor bu tablo. Picasso, işsavaşın faşistler tarafından kazanılması üzerine, dev yapıtını New York Modern Sanat Müzesi'ne gönderiyor ve "İspanya'da demokratik bir düzen kuruluncaya kadar, yapıtın ülkeye gönderilmemesini" istiyordu. 42 yıl İspanya'dan uzak kaldı Guernica. Ama bu süre içinde, demokrasi yolunda faşizme karşı savaşımda tarihsel bir görev yaptı. Bu görevini, bir simge olarak bundan sonra da sürdürecek. Guernica, faşist ideolojinin korkulu rüyası olacak bundan böyle...

Sözümü Bertolt Brecht'in kendi tiyatrosuna ilişkin iki dizesiyle bağlayalım:

"Büyük perdeye, kardeşim Picasso'nun güvercinini çizin: Döğüşmesini bilen barış güvercinini..."

BİR ŞİİRİN AÇIMLANMASI

Timuçin ÖZYÜREKLİ

GÜZELDUYUMLARIN eseri olan belirli bir sanat yapıtında, yaratıcısının bireysel duyarlığından yola çıkarak, çağına ve oluşum dönemine ait birçok gerçek çözümlenebiliyor. Doğal olarak bu başarılı bir yapıtsa, tarihsel ve toplumsal gerçekliği sergilemede ipuçlarıyla doludur. Böylesine bir çözümleme veya ayrıştırma sanat yapıtını daha kolay algılanabilir kılarken estetik boyutlarda çeşitli endişeleri de beraberinde getirir. Yapıtın büyüsel-gizemli güzelliği bozulacak mıdır? Yoksa bu olumlu davranış sanat yapıtının derinliklerine bizi çekerek O'nu daha sağlıklı kavramamızı mı getirecektir? Şiir ve şair özeltekiline inerek konuşacak olursak, şairin şiirini var ettiği tarihsel ve toplumsal koşullar böylesine açımlanarak daha net görülebilen durum çıkar ortaya. Şair yaşadığı ortamdan aldığı uyarıları kendi deneyimleriyle dolu olan bilincinde imgelerle süslü dizeler olarak çıkarırken, karşılıklı etkilenmenin ya da etkilemenin güzel örneklerini vermiş olur. Şiir öncesi yaşanan olayların getirdiği duyarlığın giderek şiir biçimlenmesine girişinin arasında duyarlığın imgeye dönüşmesi yatar. Belirleyici olan yaşanılan koşullar geçirilmekte olan evrelerdir. Şairin yapmış olduğu çözümleme, sonra algılayış daha sonra da dilin güzelliğine yaslanarak birleştirip şiirleştirmedir. Biz açımlamaya kalkarken, şairin doğal olarak girdiği bu yola bilinçli olarak döner izleriz. Başarımız oranında sanat yapıtı özelinde şiir (bu yazının konusu olarak) açımlanmış olur. Marx "Sanattan haz duymak istiyorsan sanatçı gibi eğitilmiş bir insan olmalısın" demişti. Bu görüşün etkilemesiyle günümüz şairlerinden birinin bir şiirine yönelelim:

Geçtiğimiz dönemlerde genel olarak dünşa şiirinde özel olarak Türk şiirinde pekçok şair renkleri şiirlerinde imge olarak ya da anlamlar yükleyerek kullanmışlardır. Hemen üstünkörü şöyle aklımıza geliverenler N.Hikmet; Saman Sarısı.. Cengiz Bektaş: Mor...Cahit Külebi: Türk Mavisi.. Nihayet "70 Kuşağı" şairlerinden Veysel Çolak: Mor Ötesi. (Sanat Olayı, Nisan 1981 sayı :4) işte biz yukarıda değindiğimiz aydınlatıcı özelliklerin ışığında V. Çolak'ın bu "Mor Ötesi" şiirini açımlamaya ve bir takım genel doğruların yol göstericiliğinde bir yerlere varmaya çalışacağız... Doğal olarak böyle bir açımlamada yanılgılara düşmemiz olasıdır. Mutlak son yanıt şairin kendisindedir. Niçin "Mor ötesi"? Yakinen izlediğim V.Çolak'ın şiirinde değişik bir ses, farklı özelliklerin işlenmesine geçişin şiiri olduğu için... Ve bir de simgesel anlatımın (biraz da geçirilen dönemlerin etkisiyle başvurulan bu yolun) ilginç ve değişik bir örneği olduğu için...

Nedir renk? Nesneler üzerine düşen ışığın, gözümüz yoluyla beynimizde oluşturduğu duyumlara renk denir. Bu kavram günlük yaşantıda insan ilişkilerinde, sanatçıların yapıtlarında, duygu ve düşüncelerin anlatımının ifadesidir. Renklerin özel diline sokulmadan "Mor Ötesi" şiirine yaklaşmak zordur. Örneğin: renk sözcüğünün genel üç anlamı -bilimsel olarak- gözden geçirilirse, 1-Psikolojik: İnsan beyninde biçimini ve anlamını bulan, Van Gogh Sarısı, Fikret Mualla Mavisi, gibi renk kavramı.. İki insanı aynı cins ışıkla uyarsak, duygularını aynı sözcükle dile getirirler: Örneğin, yeşil, diyebilirler. Ama her ikisinin de anlatmak istediği yeşil farklıdır. Bu yüzden psikolojik renk, değişken uyarılar veren algılayıcısına göre yorumu getiren özellikleri taşır II-Fizyolojik renk: Çeşitli ışıkların göz sinirlerinde oluşturduğu fizyolojik olaylar topluluğudur. İnsan beynine vardığında, uyarıcı olduğunda, psikolojik renk tamamlayıcısı olur. III- Fiziksel renk: Işığın dalga uzunluklarını belirtebilen olaydır. Bilimsel olarak okuduklarımızda, güneş ışığının beyaz değil yedi renk taşıdığı gerçeği verilmiştir. Sırasıyla, kırmızı-turunca-sarı-yeşil-mavi- lacivert ve mor Kızılda daha öteye gidildiğinde "kızılötesi" morda daha öteye gidildiğinde "mor ötesi" kavramlarıyla karşılaşırız. Demek ki şiire isim olanın ötesinde duyumsatmak istenileni anlatmak için kullanılmış olabilir. Şiirsel bütünlük içindeyse alışkanlık durumuna getirilen yanlış yaşama biçimini yadsıyan bir tamamlayıcıdır. "Mor Ötesi". Genel olarak bir ışık dışı olma, toplumsal bir körleşme de amaçlanmış olabilir. Şiirin ilk dört dizesinde:

"Penceresizdi evleri kapıları
yoktu
Topaldı sokaklarında dolaşan
insanları
Ayrıca sağırdılar ve ayrıca
kördüler
Okunmazdı yazılsaydı sessizliğin
şiiri"

diyerek, kapısız, penceresiz evlerden sağır-topal ve kör insanlardan söz ediliyor olmalı -toplumsal bir körleşmeyi- vurgulamakta böylece yukarıdaki varsayımı doğrular nitelik kazanmakta... Dörtlüğün son dizesi, sessizliğin şiirinin okunmaz oluşu da o insanların bulundukları konumun kendilerine gösterilmesine yabancı kalışları, uzak durmaları, şairce bir kırıklıkla ortaya koyuluyor.

Karanlık gecelere ışık olanlardan,"çırası" olanlardan, işaretlerle, yüreğinde anılar taşımaktadır. Bu farklı yanı ise şairce süslemelerle, yakışıklı dalgın-yeşilgülüşlü sıfatlarıyla belirginleştiriliyor. Ayrıca yaptıklarının -insan kokuşlu- oluşu yüce bir insansever-liği içermektedir:

"İnsan kokuşlu bunca
açıklaması
Mor ötesi doğaca
Bir çocuğun yüzünde tuttuğu
gülümseme
Sevgiden oyalıdır saçları
Aşıktır, aşkı yasaya aykırı"

Mor ötesi ve doğaca olması da,bir çocuğun yüzünde tuttuğu gülümseme kadar arıdır. Saçları sevgiyle donanmış (oyalı), aşkı yasaya aykırıdır. Yasa vurgulamasıyla doğal olanı yok sayan anlayışa, birleştiriciliği önleyen engellere tepki dile getirilir,"Gerektiği gibi yaşıyor bu dünyayı" son dizesiyle, ilk duyum sanan başıboşluk, adamsendecilik değil (böyle algılanırsa yukarıdan beri getirilen -geliştirilen öz'e aykırı düşer- tam tersi yaşam bilincine varan, tutarlı yolun işaretlenmesidir. İmge ve sentaks özellikleriyle, çağrıştırdıklarıyla güzelin ötesinde bir şiir "Mor Ötesi"... Bir dönüşümün işaret taşı gibi görünen şiirin Veysel Çolak'ta belirleyici olacağı görünüyor. Bilmem "Mor Ötesi" ni açımlayabildim mi? Eğer başarılı olamadıysam R.Tagore'nin şu cümlesini anımsatmakta yarar var sanırım: "Şairin kullandığı kelimelerde insanlar için çeşitli manalar vardır, herkes beğendiğini seçer..."

TOPLUMA AYNA TUTAN BİR OLGU: HASTANE HİZMETLERİ

Nabi DİNÇER

TÜRKİYE'de sosyal güvenlik alanında türdeş bir sistemden söz etmek olanaksızdır. Küçük küçük sistemcikler vardır ülkemizde. Bu sistemcikler uzak görüşlülük ve plan yaklaşımından yoksun, günlük çözümlere dayanan önlem ve politika dizilerinden oluşurlar. Devlet Planı ise bu küçük sistemcikleri kendi içlerinde ayrı ayrı düzenleme çabalarından daha öteye gidememektedir. Planın tüm çabalarına karşın sistemcikler varlıklarını sürdürmekte, ayrı yönlerde gelişmekte ve aralarındaki çelişkileri pekiştirip arttırmaktadırlar. Örneğin özel bankaların, ticaret odaları ve borsaların bağımsız sosyal güvenlik fonlarını bir türlü tek sistem içinde toplamak mümkün olmamıştır. Planlar ve yıllık programlar gerçekte temenniden öteye geçemeyen politika ve önlemlerle doludur.

Söz konusu sistemcikler ayrı zaman ve koşullar altında geliştirilmiş, karşılaştıkları dirençlerle yollarından saptırılmışlar, ilgili grupların haklarının yeterince savunulmadığı durumlarda modası geçmiş ve adaletsiz yanlarını korumuşlardır. Örneğin Bağ-Kur üyeleri hastalık sigortalarından yoksundurlar. Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı'nın üyeleri olan memurlara bugüne kadar konut kredisi verilmemiştir. Yasa iş kazası ve meslek hastalığı risklerine karşı pek yetersiz olan "vazife maluliyeti" hükümlerini içermektedir. Sosyal güvenlik sistemlerimiz deyim yerinde ise bir parçalı bohçadır. Sistemde bulunması gereken asgari standartlarda eşitlikten yoksundur. Hastane hizmetleriyle ilgili bir örnek olay bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

X hastanesi bir devlet kurumudur. Belirli bir alanda uzmanlaşmış hizmetler verir. Sağlık personeli, işlerini bilen bilgili ve yürekli kimselerdir. Hernekadar personelden bazıları insandan çok eşyaya, binanın düzenine önem verirlerse de çoğunluk böyle değildir. Ama ne de olsa bu kimseler verili koşullar altında, çarpık bir sistemin veri olduğu bir ortamda çalışmaktadırlar.. Kişisel çabaları sistemin çarpıklığını düzeltecek güçte değildir. Hatta bazan sistem tarafından özümsenmektedirler. Yönetici personel iş görebilmek için çok zaman yeni yollar yeni usuller bulmaktadırlar. Örneğin hastanenin donatımını sağlamak devletin görevidir. Devlet bunu gerçekleştirecek yatırımı yapmıyor mu? Gelsin balolar, teberru kampanyaları, halli vakitli kimselerden medet ummalar. Böylelikle yanılgılı bir yola girilmiş, devletin öz görevi olan temel sağlık hizmetlerinin yürütülmesi için bir takım kimselerin "hamiyetine" bel bağlanır olmuştur. Bakırköy Akıl Hastanesi bunun acıklı bir örneğidir.

Hastane toplumun aynasıdır. Toplumu kendi alanında yansıtmaktadır bu kurum. X Hastanesi'nde üç grup hasta, üç ayrı standart, üç ayrı hasta statü grubu vardır. Hizmet kuşkusuz bundan yara almaktadır.

Birinci grup hastalar "özel hastalar"dır. Bunlar işgal ettikleri yataklar için günde 2500 lira gibi büyük tutarlar ödemektedirler. En kısa tedavi süresinin 15-20 gün olduğu bu hastahanede günde 2500 liralık yatak parasını çok belirli grupların ödeyebileceği doğaldır.

İkinci grubu T.C.Emekli Sandığı ve Sosyal Sigorta Kurumu mensupları oluşturmaktadır. Bağlı bulundukları fonlar bu kimseler için günde 1500 lira ödemektedir. Bunlar hastanede "orta halliler" grubunu oluşturmaktadır. Doğal olarak bunlar "özel" hastalardan farklı bir standarta göre muamele görürler.

Üçüncü grup hastane giderlerini ödeyecek durumda olmayan kimselerdir. Bunlar hastaneye "fakirlik ilmühaberi" ile kabul edilirler. Kalabalık koğuşlarda yatarlar. Koğuşların görünüşü tertemiz ve düzenli olsa bile gürültü ve hava kirlenmesi eksik olmaz.

Bir kaç kalem dışında hastanede ilaç bulunmaz. Bu durum özellikle kendi paraları ve imkanları ile hastanede yatamayan, sağlık sigortasından yoksun hastalar için çok fi-raklıdır. İlaçların hastane dışından para ile getirtilmesi zorunluğu vardır.

Hatta bazan yurt dışından yüksek fiyatlar ödenerek ilaç getirtilmektedir.

Hastanede tek tek koğuşlar çeşitli "hamiyetli" ve kuşkusuz paralı kimseler tarafından donatılmıştır. Bu kişilerin "hamiyeti" kapılara takılan bronz plakalar üzerinde ışıldamaktadır. İnsan bir devlet hastanesinde değil, falan "hamiyetli" işadamının donattığı ve bunu kapısına tescil ettirdiği bir koğuşta yattığı izlenimini edinmektedir ister istemez! Oysa sağlık, eğitim gibi hizmetler devletin ilk planda tutması gereken yatırımlar arasında bulunmaktadır. Bu yatırımlar dağınık, bireysel lütuflara bırakılmamalıdır.

Bir devlet hastanesinde yan yana üç hasta, üç statü grubu. Çözümsüzlüğün yol açtığı üç pragatik çözüm. Temel çözüm de hastane içinde değil, dışında.

«ÖLÜM PATENİ» YA DA GELECEĞİN DÜNYA TOPLUMU

Doğu ERGİL

"Ölüm Pateni" sinemalarımızda gösterilen bir filmin adı. Adı geçen kurdela geleceğin dünya toplumunu konu alıyor. Bir bilim-kurgu. Bilim-kurgu, bilmin gelişmesi doğrultusunda ileri doğru yapılan bir sıçramadır. Yani, olası bir durumu ya da dünyayı yansıtır, olmadan önce.

"Ölüm Pateni", ulusların, ırkların eridiği, ekonomik gelişme düzeylerinde bugün var olan farklılıkların yok olduğu bir aşamayı öngörüyor. Ulusal savaşlar sona ermiş, bunu izleyen evrede evrensel şirketler arasında patlak veren savaşlar bitmiş, toplumsal çelişkiler büyük ölçüde giderilmiştir.

Nasıl bir toplum doğmuş? Herkesin, temel gereksinmelerinin ötesinde ekonomik varlığa kavuştuğu, renk, ırk ve ulusal ayrılıkların silindiği bir dünya toplumu ortaya çıkmış. Bu toplumda iki küme var: Yönetenler (yöneticiler) ve yönetilenler. Yönetilenler gibi yönetenler de ırk ve cografi konum bakımından karışık. Genelde insanları, özelde bu iki kümeyi birleştiren şey evrensel iş-bölümü. Çok ileri bir teknoloji temeline oturan bu işbölümünde yönetenler, insanların işlerini, oturacakları yerleri, eşlerini belirliyorlar. Yönetilenler, üstün bir yaşam standardı karşılığında yaşamlarının denetimini yöneticilere bırakmışlar. Yöneticiler de kendi içlerinde katmanlaşmış durumda. En üstte dünyayı yarım düzüne yönetici yönetiyor. Her yönetici bir yaşam alanının başında.

Bu çok rahat yaşam biçimi karşılığında insanlar karar alma işlevlerini hemen tümüyle yöneticilere bırakmışlar, bırakmaya koşullanmışlar. Yönetilenler eylemi, yönetenler düşünmeyi temsil ediyorlar. Öyle ki kütüphaneler yok edilmiş. Tüm kitaplar özetlenip, yöneticilerin yorumladığı biçimde bilgisayar kartlarına işlenmiş. Bu kartlar dünyanın iki merkezinde korunuyor. Ulaşması oldukça güç. Özel izin gerekiyor. Yöneticiler dahil, pek okuyan, başvuran yok. Günlük yaşam için gerekli her bilgi yöneticilerce yönetilenlere aktarılıyor. Günlük tüm gereksinmeler karşılandığı için bunlar dışındaki konularda düşünmesi de istenmiyor yönetilenlerin. Çünkü düşünce farklılığa, öznelliğe, yarışmaya, bireysel kahramanlığa ve oradan kitleleri peşinden sürükleyen önderliğe ve toplum hareketlerine götürebilir insanları. Bu da, kurulan refah toplumunun bireyselliği önleyici, standartlaşmayı pekiştirici toplumsal kültürüyle çelişir. Bireyselliğe, duygusallığa izin yok. O yüzden şiir bile okumak ya da yazmak yasak, şiir kitapları yok edilmiş. İnsanlar eşlerini bile kendileri seçemiyor. Yöneticiler seçiyor. Eşler arasında duygusal bağlanma olduğunda yerleri değiştiriliyor. Yeni bir eş veriliyor. İlişki duygusal değil cinsel planda sürdürülüyor. Böylesine bir ilişki hem bireylerin (eşlerin) kendi duygusal alemlerine kapanmalarını önlüyor, hem de onlara sistemin önlenemez gücünü simgeliyor, duyuruyor.

Duygusallığı önleyici önlemler sadece sanat alanında alınmıyor. Sporda da bireysel kahramanlığı, yıldızlaşmayı önleyici oyunlar icad ediliyor. Filmde örnek olarak sunulan oyun demir bir topla ve paten üstünde oynanıyor. Motorsikletlerin de yer aldığı oyunda her türlü şiddet hareketi özgürce uygulanıyor. Şiddet eylemleri ölümle bitebiliyor. Oyunun kurgusu spordan ne beklendiğini açıkça ortaya koyuyor. Toplumda denetim altına alınan şiddet, oyunda alabildiğine bir özgürlük içinde uygulanabiliyor. Böylece insanın tahrip etme güdüsü bir takımla özdeşleştiği ölçüde doyurulmakta; takımlara ve oyunlara özgü kaldığı için de topluma sıçramamakta, sıçratılmamaktadır. Oyuncular bir anlamda insanın tahripkarlığının araçlarıdır. İzleyenler onlar aracılığıyla ilkel duygularını, kabaca da olsa yenme duygularını doyurmakta, hatta bu arada cana kıymaktadırlar. Ama işte o kadar. Sistem daha fazlasına izin vermemektedir.

Oyun öldürücü olduğu için, en iyi, en başarılı ve yetenekli kişi de yaralanmakta, ölmekte, kısaca saf dışı kalabilmektedir. Kahramanlar ve yıldızlar yok olurken takımlar kalmaktadır. Amaç takımın kalıcılığıdır. Bireyler ne takım, ne de sistem için vazgeçilmez değildir. Bireyin toplum içindeki yeri işleviyle sınırlıdır. Onun ötesinde bir değeri yoktur.

Filmde öne sürülen toplum tipi, günümüzün dev korporasyonları ya da uluslarötesi şirketlerin yapısından çıkılarak çizilmiştir. O yüzden çok inandırıcıdır. Bu toplum yapısında karşılaşabilecek ve mücadele edilmesi gereken iki tehlikeye dikkat çekiliyor. Bunlardan ilki sınıfsız ve ulussuz bir toplum yaratılsa da, başka deyişle günümüz toplumunun temel çelişkileri giderilse de başka çelişkiler doğacaktır, doğabilir. "Seçkinler dolaşımı" denilen ayrıcalıklardan oluşan (filmde yöneticiler) bir üst katman kararlarında yönetilenlere sorumsuz kaldığı sürece bireysel özgürlüklerden ve demokrasiden söz edilemez.

Kurdelada vurgulanmak istenen diğer bir endişe kaynağı da yaratılan toplumda, karar alma sürecinden çıkan, çıkartılan birey (yönetilenler) sistemin işlemesinin bir aracı durumuna gelebilir. Amacı olmaktan çıkar. Bireyin yeteneklerinin kendi özgür seçimi doğrultusunda geliştirilmesi değil, onun maddi gereksinmelerinin en üst düzeyde doyurulması toplum (yönetiminin) felsefesi durumuna gelebilir. Maddi sorunların çözümü, manevi alanın yönetime devri karşılığında gerçekleştirilebilir.

Çok başarılı olarak cizilen bu sistemsel portreye isyan eden çıkmasa da film geleceğin toplumu karşısında duyulması gereken endişe değin mesajını yeterince güçlü duyuracaktı. Ama metin yazarı, insanın hangi koşullar altında olursa olsun, ne denli refah içinde yüzerse yüzsün, karşısına aldığı sistem ne denli güçlü olursa olsun özgürlükleri için savaş vermesi gereğini insancıl bir çağrı olarak vurgulamaktan kendini alamamış. Alamamış ama

filmin en zayıf yanı da bu çağrı doğrultusunda girişilen eylemler. Takımı içinde ve takımlar arasında yıldızlaşan bir oyuncu, önce sevdiği karısı elinden alınınca sistem açısından sormaya başladığı sorulara yanıt alamazsa da pek aldırmaz. Çünkü kendisine eş güzellikte başka bir kadın verilmiştir. Çiftliği ve helikopteri vardır. İstediği önünde, istemediği ardındadır. Bu da ona yeter. Ama, bir süre yıldızlaştığı ve kahramanlaştığı için yöneticiler ondan oyunu bırakmasını isterler. Halâ iyi oynadığı için oyunculuktan başka hiçbir şeye hazırlanmadığı için itiraz eder. Yöneticilerin kendisine geri kalan yaşamında çok iyi bakacakları vaadine karşın o itirazını sürdürür. Ancak, başkaldırısı sisteme değil, oyunu bıraktırma istemine karşıdır. Tepkisini, rakip takım oyuncularını daha bir hırsla safdışı edip, yıldızlığını sürdürmek biçiminde gösterir. Bireyin tek başına direnişidir bu. Belki başka çaresi de yoktur o koşullarda. Bu yetersiz ama soylu girişim içinde film yine de insancıl iletisini duyurmuştur.

Yönetenler, yönetilenlerden ayrı, kapalı bir klik oldukça, yönetilenler ne kadar maddi refaha kavuşturulursa kavuşturulsun, aralarındaki çelişki sürecektir. "Oligarşinin Demir Yasası" denen, bürokratik yapıların kendi varlıklarını ve yetkilerini pekiştirip sistemin demokratik özelliklerini sınırladığı gerçeğine dikkat çekilmektedir. Bu gerçek önünde bireye ulaştırılmak istenen ileti, kurulmakta olan geleceğin toplumunda maddi refahı ne denli artarsa artsın, karar alma sorumluluğunu ve ayrıcalığını en doğal hakkı olarak kendine saklamaya özen göstermesidir. Ancak böylece kapalı ve katmanlı bir yönetsel, toplumsal sistemin doğması önlenebilir. Demokrasi ve kişi özgürlüklerinin karşılığı varlık içinde ama güdülerek yaşamak olmamalıdır. Filmin mesajı, gerçekte umutsuzluk ve olumsuzluk temeline oturmakta; 'insanın tahrip etme' güdüsüne sahip olduğunu ileri sürerek son derece gerici bir konuma düşmektedir Geleceğin zengin ve ileri toplumun insancıl olmayan, insana karşı ve yabancı öğeler taşıyacağını ileri sürmek, bireyciliğin ortadan kalkışının ne kadar olumsuz sonuçlar yaratacağını belirlemek, her şeyden önce bu günkü toplum düzeninin daha insancıl ve ileri bir düzeye doğru değişemi gereği varsayımından hareket etmek demektir. Filmin radikal görünümlü mesajını bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir.

Özbekistan'da gerçekleştirilen İbni Sina büstü

ULUSLARARASI İBNİ SİNA ÖDÜLÜ

Büyük bilim adamı ve filozof İbni Sina'nın 1000. doğum yılı, 1980'de, UNESCO'nun kararıyla bütün dünyada kutlandı. İbni Sina 100'den fazla kitap yazdı, özellikle tıp, felsefe ve matematik alanında ün kazandı. Onun Şifa *adlı 18 ciltlik ansiklopedisi insanlık tarihinde tek kişi tarafından yazılmış en büyük eser olarak bilinir. Beş ciltlik büyük tıp kitabı* Kanun, *Batı'da 12. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar 500 yıl tıp dünyasına egemen olmuştur. Bugün Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde Buhara, Taşkent ve doğum yeri olan Afşana'da İbni Sina'nın heykel ve büstleri bulunuyor.*

Novosti Basın Ajansı, Sovyetler Birliği'ndeki ve Asya-Afrika ülkelerindeki kamusal, kültürel, bilimsel ve dinsel kuruluşlarla birlikte bir uluslararası ödül oluşturmuştur. Ödül, adını, Orta Çağ'ın büyük doğu bilgini Ebu Ali İbni Sina'nın adından almaktadır.

İbni Sina Ödülü her yıl bir SSCB ve bir Asya-Afrika ülkesi vatandaşına, geçen yıl içinde yayınlanmış ve Asya, Afrika ve SSCB halkları arasında barış ve kardeşlik fikrini işleyen en iyi edebiyat, habercilik (gazetecilik) ya da sosyal bilimler eseri için verilecektir. Kültürel ve bilimsel kuruluşlar aday önerebilirler.

İbni Sina Ödülü bir diploma, büyük bilgini ve hurma yaprağını görüntüleyen bir madalya, 1000 ruble ya da ödülü kazananın ülkesinin parasıyla eşdeğerini ve SSCB vatandaşı için bir Asya-Afrika ülkesine, SSCB dışından olan kişi için SSCB'ye bir geziden oluşmaktadır.

Eşit sayıda Sovyet ve Sovyet olmayan üyeden oluşan iki başkanlı bir jüri, kişisel ve toplu adaylıkları inceleyecek ve ödül alanları saptayacaktır.

Adaylık başvuruları her yılın 1 Haziran'ına kadar şu adrese gönderilmelidir:

Ibn Sina Prize
APN
4 Zubovsky Boulevard,
Moscow, USSR.

Ödülü kazananlar her yılın Ekim ayının ilk on gününde açıklanacaktır.

KİTAPLAR

Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı

Osman ULAGAY

Mehmet KÖK

Kitap tanıtma ve eleştiri yazıları bugüne dek çoğunlukla yeni yayınlanmış kitapları ele aldı.

Yayın yaşamında önemli, çok baskı yapamamış, önemi ölçüsünde kendini duyuramamış eski kitaplar da var. Bu kitapları kitapçılarda arayınca bulabilmek de olanaklı. Bazıları ise tükenmiş. Ya Milli Kütüphanede bulunabilirler ya da birçok kitap arasında sıkışmışlardır kitapçıların raflarında.

Bundan böyle yeni çıkan yayınları izlemenin yanısıra konusunun güncelliği ve önemine göre eski kitapları da ele alıp eleştirmek ve tanıtmak istiyoruz.

İnsan belleği unutur demişler. Aslında insan belleği herşeyi yeri gelince anımsar. Üstelik insan belleği değil bu yazıda söz konusu edilmek istenen, 'insanlık belleği'. İnsanlık belleği ise hiç unutmaz.

Elimizdeki çalışma Osman Ulagay'ın Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı konulu taraması. The New York Times gazetesinin 1918-1923 koleksiyonu taranarak ortaya çıkmış bir çalışma. 1974 Mart ayında yayınlanmış. Çıktığında 20 lira fiatla satılıyormuş. Şimdi bulabilirseniz 150 lira. Çıktıktan sonra da ikinci baskısı yapılmamış.

İnceleme 30 Ekim 1919 (Mondros Mütarekesi) ile 31 Aralık 1923 tarihleri arasında kalan dönemi kapsamakta.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi sonucunda Osmanlı Devleti ordusu, donanması, demiryolları, haberleşme, olanakları kısası hemen her şeyiyle itilaf devletlerine teslim olmuştur. Bu olayı okurlarına müjdeleyen The New York Times, Türkiye'nin geleceği konusunda Türklere söz hakkı tanınamayacağını belirterek Osmanlı Devleti'nin bir an önce paylaşılmasını öneriyor. Manda formülünü savunanlar arasında ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi Morgenthau'nun da bulunduğu görülüyor. Yani The New York Times'in politikası o zamanki ABD hükümetinin politikası ile çakışmakta.

Ulusal Kurtuluş Savaşımızın başlamasından önceki ABD politikası 3 Kasım 1918 günlü The New York Times gazetesinin yer verdiği okuyucu mektubuna şöyle yansımış: **"Türklerin dünya siyaset tarihindeki sayfaları kapanmak üzeredir."**

Bakın, şu sırada Ermenileri kimlerin kışkırttığı tartışmaları gazetelerin baş köşelerini kaplıyor. İşte sizlere 6 Kasım 1918 günlü New York Times gazetesinin bir haberi: **"Dün gece New York'taki Ermeniler tarafından onuruna verilen bir yemekte konuşan Büyükelçi Morgenthau'... Bağımsız bir Ermenistan Cumhuriyeti, ancakbu şartlar altında varlığını sürdürebilir ve sağlamlaştırabilir"** demiştir. ABD Büyükelçisi'nin bu şartlar dediği de **"ABD mandası"**

Ulagay'ın incelemesinde bu konu ile ilgili ABD politikasını gösteren gazete haberleri daha pek çok. En açık ve çarpıcı örneği de bu alıntı.

14 Aralık 1918 günlü Amerikan gazetesi alt başlık olarak, **"Londra çevreleri Türkiye'nin ABD görevlileri tarafından yönetilmesine taraftar görünüyorlar"** yazmış.

Yine 31 Ağustos 1919 günlü gazetenin haber başlığı: **"Bütün Türkiye'de Amerikan Mandası İsteniyor"** biçiminde.

11 Kasım 1919.. Yani artık Mustafa Kemal sahnede. İşte New York Times'in başlığı ve haberi. Kısa ama çok çarpıcı: **"Asi Türk Lideri Kemal, Lenin'e İşbirliği Teklif Etti. Anadolu'da kurulan Milliyetçi Türk Hükümeti'nin lideri Mustafa Kemal Rusya'nın Bolsevik lideri Lenin'e bir işbirliği anlaşması teklif etti."**

29 Ocak 1920 günlü gazetenin başlığı ABD'nin beklentisini açıkça ansıtmıyor mu? **"Türkler Mutlaka Boyun Eğecek."**

Size daha da çarpıcı bir alıntı. 5 Şubat 1920 günlü New York Times gazetesinden. **"Genç Türk Kızıl Ordusu'nun İstanbul'u tehdit edeceği yolundaki haberler Washington'daki askeri çevrelerce ciddiye alınacak nitelikte görülmemiştir. Kızıl Ordu terimiyle, tamamen Mustafa Kemal'in şahsi inisiyatifiyle yönetilen milliyetçi kuvvetlerden söz edildiği anlaşılmaktadır. Bu kuvvetlerin gerçek gücü ise henüz kesin olarak bilinmemektedir."**

Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca Amerikan gazetesi, **'Yunanlılar Türkleri Anadolu İçlerine Doğru Sürüyor' 'Yunanlılar Bursa'ya Girdi' 'Kemal'in Yenildiği Söyleniyor'** biçimindeki haberlerin desteğiyle baştan sona Ulusal Kurtuluş Savaşımıza ve Mustafa Kemal'e karşı çıkmış.

Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı incelemesi eğer konu ile ilgilenenlerin gözünden kaçmışsa salık veririz.

Kitabı okuduktan sonra merak ediyoruz, acaba aynı dönemde diğer ülkelerde yayınlanan gazetelerin haberleri ve politikaları hangi doğrultudaydı? Örneğin İngiliz, Fransız gazeteleri, Sovyet Basını..

Satranç

EMREHAN HALICI

☆

★ Gençlik ve Spor Bakanlığınca oluşturulan Satranç Kurulu çalışmalarını sürdürüyor. Bu yıl ilk defa Türkiye çapında liselerarası santraç yarışması düzenleniyor. Gençlik ve Spor Bakanlığının bu özlenen girişimi Türkiye Satrancı için bir dönüm noktası olacaktır.

☆

★ Bayanlar Dünya Satranç Birinciliği Maçı geçtiğimiz ay sonuçlandı. Sovyet oyuncu Çiburdonitze, vatandaşı Aleksandriya karşısında ünvanını koruyarak yeniden dünya birincisi oldu.

☆

★ Aralık Sayısı Çözümleri ★

No: 22 Beraberlik
(H.Rubesamen)
1)d5-d6, Fh2Xd6
2)b7-b8(V),Fd6Xb8
3)c6-c7, Beraberlik

No: 23 Kazanç
(Janovski, 1917)
1)Ae3-g4 + ,Şh2-h1
2)Şf2-Şf1, f4-f3
3)Şf1-f2, h3-h2
4)Şf2-f1, f3-f2
5)Ag4Xf2 + , Mat

No: 24 Iki hamlede Mat
(A.White, 1918)
Çözüm 1) Ke4-b4
A.1)...,Vd6Xd7, 2)Fc6-e4 +
B.1)...,Vd6-d5, 2)Fc6-b5 +
C.1)...,Vd6-d4, 2)Kb4-b3 +
D.1)...,e6-e5, 2)Vd7-h3 +
E.1)...,Fil Herhangi, 2)Vd7-h7 +

No: 25 Üç hamlede Mat
(L.Jokish, 1888)
Çözüm 1) Vc6-a8
A.1)..,g4-g3, 2)Va8-g2, herhangi, 3)Vg2Xg3 +
B.1)..,e5-e4, 2)Va8-a3, Şf3-e5 3)Va3-d6 +
C.1).., e5-e4 2)Va8-a3, Piyon oynarsa, 3)Va3X piyon +

BEYAZ: ALEKHINE
SİYAH: ASGIERSSEN
FRANSIZ SAVUNMASI, 1931

1) e2-e4, e7-e6;2)d2-D4, d7-d5; 3) Ab1-C3, Ag8-f6; 4)Fc1-g5, Ff8-e7; 5)Fg5Xf6, Fe7Xf6; 6) Ag1-f3,0-0; 7) Ff1-d3, Kf8-e8; 8)e4-e-5Ff6-e7; 9)h2-h4, c7-c5: 10) Fd3Xh7 + !,Şg8Xh7; 11) Af3-g5 + ,Fe7Xg5; 12)h4Xg5 + ,Sh7-g8 13) Vd1-h5,Şg8-f8;14)0-0-0,a7-a6; 15)g5-g6!,Şf8-e7; 16)g6Xf7;Ke8-f817) d4Xc5,Ab8-d7; 18)Kd1Xd5! !,Vd8-a5; 19)Vh5-g5 + ,Şe7Xf7; 20)Kh1-h7,Kf8-g8, 21) Kd5-d4 Va5Xc5; 22) Kd4Xd7 + !,Fc8X D7; 23)Ac3-e4,Vc5-b4; 24)Ae4-d6 + ,Şf7-f8; 25)Vg5-f6 + !,g7Xf6 26)Kh7-f7 + ,Mat

SATRANÇ SINAVI

BEYAZ: TARTAKOVER
SİYAH: NAJDORF
VEZİR PİYONU AÇILIŞI, 1935

Oyun şöyle başlıyor:
1)d2-d4,Ag8-f6; 2)Ag1-f3,b7-b6; 3)e2-e3,Fc8-b7;

Şimdi kendinizi beyazların yerine koyun ve doğru hamleleri bulmaya çalışın. Eğer hamleleriniz doğruysa yanında yazılı olan puanı kaydedin, değilse beyazların ve siyahların gösterilen hamlelerini oynayarak devam edin

AŞAĞIDAKİ TABLOYU BİR KARTLA KAPATIN VE HER HAMLEDE BİRER SATIR AÇARAK İLERLEYİN

BEYAZ	PUAN	SİYAH
4)Ff1-d3	4	4)..,c7-c5
5)Ab1-d2	4	5)..,e7-e6
6)0-0	4	6)..,Ff8-e7
7)Kf1-e1	5	7)..,c5Xd4
8)e3Xd4	4	8)..,0-0
9)b2-b3	5	9)..,Ab8-c6
10)c2-c4	5	10)..,d7-d5
11)Fc1-b2	5	11)..,Ka8-b8
12)Ka1-c1	5	12)..,Fe7-b4
13)a2-a3	5	13)..,d5Xc4
14)b3Xc4	4	14)..,Fb4Xd2
15)Vd1Xd2	4	15)..,Ac6-a5
16)Vd2-e3	5	16)..,Af6-d7
17)Af3-e5	6	17)..,Kf1-e1
18)d4-d5	8	18)..,Ad7-f8
19)Ve3-g3	8	19)..,f7-f6
20)Ae5-g4	9	20)..,Şg8-h8
21)Fd3Xh7	10	21)..,Terk

ŞİMDİ PUANLARINIZI TOPLAYIN
75-100: Büyükusta
55-74: Usta
40-54: İyi
25-39: Orta

PROBLEM-ETÜD

No: 26 Beraberlik
(V.Barbieri, 1933)

No: 27 Kazanç
(A.A.Troyçki, 1895)

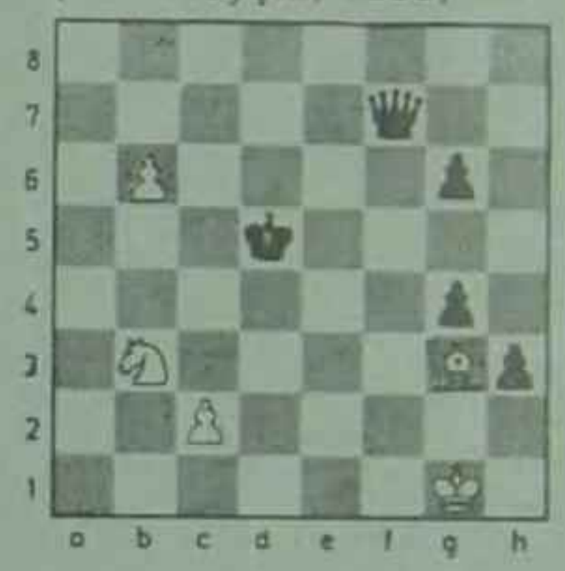

No: 28 İki hamlede Mat
(J.A.Schiffmann, 1927)

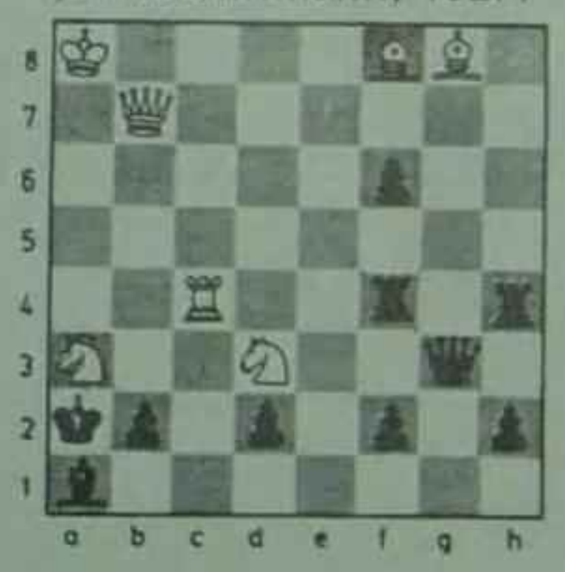

No: 29 Üç hamlede Mat
(W.Shinkman, 1901)

ferruh doğan